

VIGILIA

2023 július

A SZINODALITÁSRÓL ÖKUMENIKUS TÁVLATBAN

MARIO GRECH *A szinódus: a közösség és a testvériség útja*

JOB GETCHA *A szinodalitás ortodox szempontjai*

CSERMELY PÉTER *A szinodalitás mint hálózatos szükségszerűség*

SABINO CHIALÀ *A szentek közössége és a keresztények megosztottsága*

Beszélgetés a szinodalitásról ökumenikus távlatban: MARIO GRECH,

JOB GETCHA, FABINY TAMÁS, BALOG ZOLTÁN és SABINO CHIALÀ

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS *Profilkép Tomáš Halíkkról*

TOMÁŠ HALÍK *A hithez vezető utam*

ÁFRA JÁNOS, CHRISTIAN BOBIN, IMRE FLÓRA és ZSILLE GÁBOR *versei*

RÖHRIG ESZTER *Jean Patrick Modiano élete és kora műveiben*

DÓSA ATTILA *A könyvek könyvekből születnek: Cormac McCarthy*

VIGILIA 2023 július

Görföl Tibor: ÖSSZEFOGÁS 577

A SZINODALITÁSRÓL ÖKUMENIKUS TÁVLATBAN

Mario Grech: A SZINÓDUS: A KÖZÖSSÉG ÉS A TESTVÉRISÉG ÚTJA 578
Job Getcha: A SZINODALITÁS ORTODOX SZEMPONTJAI 586
Csermely Péter: A SZINODALITÁS MINT A TEREMTETT VILÁG EGÉSZÉBEN
MEGNYILVÁNULÓ HÁLÓZATOS SZÜKSÉGSZERŰSÉG 593

SZÉP/ÍRÁS

Áfra János: A RÉSZEK LÁZADÁSA (prózaavers) 598
Zsille Gábor: EREKLYE; HA SÚGNA (versek) 599
Christian Bobin: TÁVOLODÁS; A HÁZALÓ (prózaversek) 600
Imre Flóra: NAGYCSÜTÖRTÖKÖK; DÁNIEL-TÖREDÉKEK;
PÜNKÖSD (versek) 606
Rőhrig Eszter: JEAN PATRICK MODIANO ÉLETE ÉS KORA
MŰVEIBEN (esszé) 607
Méhes Károly: KÉT DIÓ; AZ ÉVEK SZÁMA (versek) 616
Gál Csaba: ÚJ ÉV NAPJÁN (vers) 617
Kürti László: FÜRTÖSPARADICSOM (vers) 618
Vörös István: MŰTÉTRE VÁRVA; RÁOLVASÁS (versek) 619

KORTÁRS VERS KORTÁRS SZEMMEL

Széchenyi Ágnes: Várady Szabolcs: SZÉKEK A DUNA FÖLÖTT 620

ESSZÉK

Máté-Tóth András: PROFILKÉP TOMÁŠ HALÍKRÓL 626
Tomáš Halík: A HITHEZ VEZETŐ UTAM (I. rész) 627

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BESZÉLGETÉS A SZINODALITÁSRÓL ÖKUMENIKUS
TÁVLATBAN: MARIO GRECH, JOB GETCHA,
FABINY TAMÁS, BALOG ZOLTÁN ÉS SABINO CHIALÀ 635

MAI MEDITÁCIÓK

Sabino Chialà: A SZENTEK KÖZÖSSÉGE ÉS A KERESZTÉNYEK
MEGOSZTOTSÁGA 643

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

Völgyesi Orsolya: KATOLIKUS KISKÖZÖSSÉGEK „HÁLÓZATAI” AZ 1940-ES,
1950-ES ÉVEK FORDULÓJÁN 646

NAPJAINK

Dósa Attila: A KÖNYVEK KÖNYVEKBŐL SZÜLETNEK: CORMAC MCCARTHY
(1933–2023) 657
Patsch Ferenc SJ: LAURENTI MAGESA – TISZTELGÉS EGY AFRIKAI TEOLÓGUS
ÉS ÉLETMŰVE ELŐTT 659

KRITIKA

Varga Szabolcs: Tomáš Halík: A TÁVOLLÉVŐK KÖZELÉBEN 663

SZEMLE

részletes tartalom a hátsó borítón 667

ÖSSZEFOGÁS

Görföl Tibor

„Milyen régen nem ettem sajtot!”, kiáltott fel a napokban egy öt gyermeket nevelő fiatal apa egy baráti összejövetelen, ahol az említett – lassan a fényűzés körébe kerülő – étellel kínálták meg. Nem ő az egyetlen, akinek az elmúlt év folyamán nehezebb lett a helyzete: mára Magyarország lakosainak több mint fele romló gazdasági és megélhetési körülmények között találja magát, a legtöbb ember számára komolyabb problémát jelent az életfeltételek biztosítása, mint egy évvel ezelőtt. Ennek pedig nem csupán az a következménye, hogy szerényebben élnek, és kénytelenek visszavenni az igényeikből, de sajnálatos módon az abortuszok számának ugrásszerű emelkedése is, ami már a legkevésbé sem csupán kényelmi kérdéseket érint.

Ilyen nehéz helyzetekben korábban gyakran előfordult, hogy a keresztény közösségek, az egyházak és a hívő csoportosulások előremutató kezdeményezésekkel álltak elő. Emberpróbáló körülmények között ugyanis hatalmas a kísértés a kétségbeesésre, a cinizmusra és a közönyre, s bár mindhárom magatartásmódra bőségesen látni példát minden történelmi korszakban, a hit, ha minden jól megy, úgy tűnik, nem akar kiegyezni egyikkel sem. Ennek köszönhetően születtek meg egyházi környezetben is olyan javaslatok, amelyek a saját korukban sokak szemében botrányosnak számító megoldást kínáltak a társadalmi nehézségekre: a jezsuita Kerkai Jenő például támogatta a földosztást, persze nem abban a formában, amelyben 1945 után megvalósult. A kereszténység egészségének jele lenne, ha ma is megfogalmazódnának efféle kreatív és előremutató kezdeményezések, s a kétségbeesés, a cinizmus és a közöny kísértésével szemben az összefogás olyan formáit tennék lehetővé, amelyek első pillantásra talán idegennek tűnnek a hívő közösségektől. Ha a világjárvány nem idézett elő komolyabb összefogást, legalább az elszegényedés veszélye előidézhetne.

Az összefogásnak és az együttműködésnek egyéb olyan lehetőségei is vannak, amelyeknek komoly nehézségekkel kell megküzdeniük. Ilyennek tekinthető mind a szinodalitás eszméje, mind az ökumenikus igény, az a két keresztény szemléletmód és cselekvésforma, amelynek folyóiratunk júliusi számát szenteltük, javarészt a 2022 őszén Pannonhalmán rendezett nagyszabású nemzetközi ökumenikus konferenciára támaszkodva. A szinodalitásnak és az ökumenizmusnak félreértésekkel éppúgy meg kell birkóznia, mint azzal a közönnyel, amely beéri néhány külsődleges baráti-testvéri gesztussal, de már régen lemondott a keresztények közötti egység helyreállításáról, nem igényli a többi vallási közösség mélyebb megismerését, és legfőképpen nem érez valódi fájdalmat a keresztény megosztottság miatt. Ebben a helyzetben szintén kreatív és előremutató megoldásokra van szükség: azt reméljük, hogy folyóiratunk e száma is támpontokat tud adni ilyenekhez.

A SZINÓDUS: A KÖZÖSSÉG ÉS A TESTVÉRISÉG ÚTJA

Mario Grech

Bíboros, a Püspöki

Szinódus főtitkára. –

Az összeállításunkban

olvasható írások a

2022. október 21-én

Pannonhalmán

rendezett,

Tevékeny részvétel

a közösségben

című nemzetközi

ökumenikus

konferencián

hangzottak el.

Gájer László fordítása

A II. Vatikáni zsinat után a katolikus lelkipásztorok és a hívők körében erősödött az a meggyőződés, hogy az ökumenikus dimenzió nélkülözhetetlen és elidegeníthetetlen része az egyházzal való gondolkodásnak, és nem hagyható figyelmen kívül a katolikus egyház által küldetésének teljesítése érdekében előmozdított különböző kezdeményezések során. Valóban, a hívők elé tárt valamennyi tanítás, és minden, a keresztény közösségben megtett, vagy a világ felé irányuló igaz cselekedet jelentősége túlmutat a katolikus egyházon, és az egész keresztény világot érinti. Ezért gyakorlatilag nincsenek olyan kérdések, döntések vagy kezdeményezések, kizárólag a katolikus egyházon belül lennének érvényesek, és ne érintenék a többi egyházat és egyházi közösséget, elsősorban azokat, amelyek elkötelezettek az ökumenikus mozgalomban.

Erről, elméletben legalábbis, szinte mindenki meg van győződve. A katolikus egyházban ez a meggyőződés részben abban nyilvánul meg, hogy a hivatalos dokumentumok minden szinten megemlítik az ökumenikus dimenziót, az általuk tárgyalt kérdések összefüggésében. Néhány esetben azonban az a benyomásunk, hogy a kinyilvánított szándékon túl az ökumenikus perspektíva meglehetősen marginális marad azokhoz a központi témákhoz képest, amelyekre a valódi érdeklődés összpontosul, és hogy küzdeni kell azért, hogy ez a perspektíva koherensen érvényesüljön. Ehelyett többé-kevésbé kifejezetten az a felfogás uralkodik, hogy „már így is elég problémánk van anélkül is, hogy a többi keresztény egyház problémáival foglalkoznánk”.

De milyen következményei vannak mindennek a katolikus egyház által kezdeményezett szinodális folyamatra nézve?

Nyilvánvaló, hogy a szinodusi konzultációnak észszerűen le kell határolnia egy arányos teret, amelyen belül lehetséges a kölcsönös meghallgatás, a különböző témákról való tanúságtétel és a közös irányvonalak érlelése. A valódi találkozás, a hatékony eszmecsere és a hiteles tapasztalatszere ugyanis csak korlátozott számú ember között lehetséges. A szinodalitásnak azonban van egy eredeti egyetemes dimenziója is, amelyet nem lehet önkényesen korlátozni, mert ez azt jelentené, hogy megfosztjuk a szótól azokat, akik keresztségükkel fogva arra hivatottak, hogy tanúságot tegyenek hitükről, és hozzá kívánnak járulni az egyház építéséhez.

A *Szinodalitásról szóló szinódus* által elindított átfogó folyamat ezért különösen alkalmas lehetőség arra, hogy az egyházi közösséget annak teljes szélességében erősítsük, beleértve azokat is, akik a katolikus egyház határain kívül vannak.

Ez a tudatosság jelenik meg helyesen a szinódust előkészítő, *Egy szinodális egyházzért: közösség, részvétel és küldetés* című dokumentumban: „Az út jelentése, amelyre mindannyian meg vagyunk hívva – olvasható a szövegben – mindenekelőtt az, hogy felfedezzük egy olyan szinodális egyház arcát és mibenlétét, amelyben »mindenkinek van mit tanulnia«. A hívő nép, a püspökök testülete és Róma püspöke mindannyian hallgatják egymást, és mindannyian hallgatnak a Szentlélekre, az igazság Lelkére (Jn 14,17),

hogy megtudják, mit mond az egyházaknak (Jel 2,7) [...] Ez magában foglalja azt a felhívást is, hogy mélyítsük el a kapcsolatot más egyházakkal és keresztény közösségekkel, amelyekkel az egy kerzszttség által egyesülünk. Sőt, az »együtt utazás« perspektívája még tágabb, és átfogja az egész emberiséget, amelynek »örömeiben és reményeiben, bánataiban és aggodalmaiban« osztozunk (GS 1). A szinodális egyház profétai jel, mindenekelőtt a nemzetek közössége számára, amely képtelen arra, hogy olyan közös megoldást kínáljon, amely által mindenki java megvalósulhat. A szinodalitás gyakorlása ma az egyház számára a legnyilvánvalóbb módja annak, hogy »az üdvösség egyetemes szentsége« (LG 48), »az Istennel való bensőséges egység és az egész emberi nem egységének jele és eszköze« (LG 1) legyen» (15. pont).

Az idézett szakasz kiemeli, hogy minden megkereszteltnek – beleértve azokat is, akik a katolikus egyházon kívül vannak – joga van részt venni a szinodusi eszmecserében, hangsúlyozza ugyanakkor, hogy az egyház hivatásának megvalósulása, vagyis az, hogy a világ számára az üdvösség szentsége legyen, és annak lehetősége, hogy az egész emberiség valóban elismerje az egység jeleként és eszközöként, a hívek és az egyházak között ténylegesen megélt közösséghez kapcsolódik. Ezt ma még élesebben érzékeljük, mint amikor a II. Vatikáni zsinaton a zsinati atyák megszövegezték a *Lumen gentium* kezdetű konstitúciót. Egy olyan történelmi kontextusban, mint a jelenlegi, amelyet a globalizáció és a vallási pluralizmus mindennapi megtapasztalása jellemez, a más egyházak és egyházi közösségek keresztényeivel és más vallások híveivel való találkozás a mindennapi tapasztalatunk része. Ebben az összefüggésben a kerzszténységet – felekezeti különbségeit megelőzően – vagy egységes valóságként érzékeljük, amely képes a világnak a megbékélés és a remény jövőjét kínálni, vagy az ellentmondások súlyával együtt, amelyek nagyon gyakran meghazudtolják azt, amit a kerzsztények hirdetnek.

Ferenc pápa az *Evangelii gaudium*ban erőteljesen hangsúlyozza a kerzsztények egységének jelentőségét az evangélium hirdetésének hitelessége szempontjából: „A mérhetetlen sokaság, amely nem hallotta Jézus Krisztus hirdetését, nem hagyhat közömbösen bennünket. A Jézus Krisztus befogadását megkönnyítő egység melletti elkötelezettség elkerüli a merő diplomáciát vagy az erőltetett tiszteletben tartást, annak érdekében, hogy átalakuljunk az evangelizáció nélkülözhetetlen útján. A kerzsztények közötti megosztottság jelei azokban az országokban, amelyek az erőszaktól szenvednek, újabb erőszakot váltanak ki azok részéről, akiknek a béke aktív kovásának kellene lenniük. Oly sok dolog van, amely egyesít minket! És ha valóban hiszünk a Lélek szabad és nagylelkű tevékenységében, mennyi mindent tanulhatunk egymástól! És ebben az esetben nemcsak információszerzésre gondolok, hogy jobban megismerjük egymást, hanem annak összegyűjtéséről, amit a Lélek bennük vetett el olyan ajándékként, amely nekünk is szól. Hogy csak egy példát mondjak: az ortodox testvérekkel folytatott párbeszédben mi, katolikusok, megkaptuk a lehetőséget, hogy többet megtudjunk a püspöki kollegialitás tartalmáról és szinodális tapasztalataikról. Az ajándékok cseréje által a Lélek egyre inkább el tud vezetni minket az igazsághoz és a jóhoz» (246. pont).

A szinódus előkészítő dokumentuma ezt a meggyőződést azzal fejezi ki, hogy a nem katolikus egyházak és egyházi közösségek is szerepelnek a szinódusi konzultáció témái között. „Az egy kereszttség által egyesített, különböző felekezetű keresztények közötti párbeszéd különleges helyet foglal el a szinódusi úton. Milyen kapcsolataink vannak más keresztény felekezetekhez tartozó testvérekkel? Milyen területeket érintenek ezek? Milyen gyümölcsökkel gazdagodtunk e »közös utazás« során? Milyen nehézségek merültek fel?» (30/VII).

A Nemzetközi Teológiai Bizottság a *Szinodalitás az egyház életében és küldetésében* (2018) című dokumentumában hangsúlyozza, hogy a szinodalitás „a keresztények ökumenikus elkötelezettségének középpontjában áll, mert meghívást jelent arra, hogy együtt járjunk a teljes közösség felé vezető úton, és mert – ha helyesen értjük – az egyház megértésének és megtapasztalásának olyan módját kínálja, ahol a legitim különbségek helyet kapnak az ajándékok igazság fényében történő kölcsönös cseréjének logikájában” (9. pont). Ez a »befogadó ökumenizmus«, amikor azt kérdezzük, hogy mit tanulhatnak az egyes egyházak a másiktól. A befogadó ökumenizmus a meghallgatási folyamatokat hangsúlyozza, melyek gyakorlatilag maguk a szinodális folyamatok!

Vajon az egyház milyen megértését és megtapasztalását feltételezi az a szinódusi gyakorlat, amely nem korlátozódik a katolikus egyházra, hanem meghívja a megkeresztelteteket és a különböző felekezeteket és egyházi közösségeket, hogy részt vegyenek abban?

Az egyház tágassága

Meghallgatni egymást, azért, hogy együtt járhassunk az úton: így lehetne összefoglalni a szinodalitás jelentését – ez az, aminek felfedezésére és megújuló következetes gyakorlására hív a mostani szinódusi folyamat. Ez a választás egy olyan szükségéről tesz tanúbizonyosságot, amely elsősorban a katolikus egyházban érezhető. Nem egyszer elutasítja a túlzottan klerikális cselekvési módokat, amelyek valójában csak a lelkipásztoroknak adnak aktív szerepet, míg a világi hívők a passzivitás állapotában maradnak. De még a „karizmatikus” vezetési formák is gyakran ki vannak téve annak a veszélynek, hogy egy személyre vagy egy kis csoportra bízzák a gondolkodás és a döntés feladatát. A szinodalitás ehelyett az összes hívő alanyiságát feltételezi, akik arra hivatottak, hogy tanúságot tegyenek hitükről, és nem hagyják, hogy az egyházból hiányozzon az ő hívő tapasztalatuk sajátos hozzájárulása. Valójában minden egyes hívő életszentségének útja eredeti, és kiemeli a kinyilatkoztatott Ige sajátos aspektusait: „A hit dolgaiban való megkülönböztető képességet az igazság Lelke ébreszti fel és tartja fenn. A szent tanító tekintély vezetése alatt, hűséges és tiszteletteljes engedelmséggel gyakorolják, amikor Isten népe már nem emberi szóként, hanem ténylegesen Isten igéjeként fogadja el azt (vö. 1Thesz 2,13). Általa Isten népe rendíthetetlenül ragaszkodik a szenteknek egyszer s mindenkorra adott hithez (vö. Jud 3), helyes gondolkodással mélyebben behatol abba, és teljesebben alkalmazza életében” (LG 12).

A II. Vatikáni zsinat elismeri, hogy Isten Igéje elfogadásának ez a dinamikája, amely hitet ébreszt és építi az egyházat, nemcsak a katolikus egyházon belül, hanem annak látható testén kívül is megvalósul. A *Lumen gentium* dogmatikai konstitúcióban és az *Unitatis redintegratio* dekrétumban a katolikus egyház tekintete elsősorban nem arra irányul, ami más keresztény

közösségekből hiányzik az egyház teljes megvalósulásához, hanem felismeri azoknak az elemeknek a jelenlétét, amelyek valóban képesek hitet szülni és képesek a keresztény életet táplálni. A *Lumen gentium* híres 8. – és sokat vitatott – szakaszában ezt olvassuk: „Ez Krisztus egyetlen egyháza, melyet a Hiszekegyben egynek, szentnek, katolikusnak és apostolinak vallunk, s melyet Üdvözítőnk feltámadása után a pásztor Péternek adott át (Jn 21,17) és űrá meg a többi apostolra bízta terjesztését és kormányzását (vö. Mt 28,18), és mindörökké »az igazság oszlopának és erősségének« rendelte (1Tim 3,15). Ez az egyház e világban mint alkotmányos és rendezett társaság a Péter utóda és a vele közösségben élő püspökök által kormányzott katolikus egyházban létezik, jóllehet szervezetén kívül is megtalálható az igazságnak és a megszentelésnek több eleme, melyek mint Krisztus egyházának saját ajándékai, a katolikus egységre sarkallnak” (8. pont).

A katolikus egyház megvallja az egyház megbonthatatlan egységébe vetett hitét, és kifejezi meggyőződését, hogy Krisztus egyháza a katolikus egyházban az évszázadok során folyamatosan fennmaradt. Elismeri azonban, hogy határain túl is létezik egy egyházi valóság, amint azt az ökumenizmusról szóló dekrétum, az *Unitatis redintegratio* habozás nélkül kimondja: „azokból az alkotóelemekből vagy javakból, melyeknek összességéből az egyház épül és él, nem egy, hanem nagyon sok és nagyon kiválóak létezhetnek a katolikus egyház látható keretein kívül: Isten írott igéje, a kegyelmi élet, a hit, a remény, a szeretet és a Szentlélek többi benső ajándéka, valamint látható alkotóelemek is: mindezek, melyek Krisztustól való és őhöz vezetnek, joggal tartoznak Krisztus egyetlen egyházához.

A keresztény vallás szent cselekményeinek nagy részét különvált testvéreink is végzik, melyek az egyes egyházak vagy közösségek különbözősége szerint más és más módon kétségtelenül meg tudják szülni a kegyelmi életet, és alkalmasak arra, hogy kaput nyissanak az üdvösség közösségébe.

Ennél fogva ezek a tőlünk különvált egyházak és Közösségek, ámbár hitünk szerint fogyatkozásokban szenvednek, nem jelentéktelenek és súlytalanok az üdvösség misztériumában. Krisztus Lelke ugyanis nem vonakodik fölhasználni őket az üdvösség eszközéül, melyeknek hatékonysága a kegyelemnek és igazságnak abból a teljességéből ered, amely a katolikus egyházra van bízva” (3. pont).

Ha tehát létezik egyház a katolikus egyház határain túl, akkor nyilvánvaló, hogy le kell küzdeni a szakadás állapotát, amely megakadályozza, hogy a katolikus egyház teljes közösségben éljen az évszázadok során kialakult egyházakkal és egyházi közösségekkel.

Az imént röviden felidézett elemek képezik az egyházak közötti párbeszéd teológiai alapját, amely párbeszédet az ökumenikus mozgalom hívta életre és bontotta ki a 20. század folyamán, és amelybe a II. Vatikáni zsinat idejétől a katolikus egyház is bekapcsolódott. Igaz, hogy az *Unitatis redintegratio*ban nem találjuk az egyházak közötti párbeszéd kifejezett ekkleziológiai indoklását, megjelenik azonban a téma mindenekelőtt mint olyan eljárás, amely alkalmas arra, hogy a felekezeti vitákat a beszélgetőpartnerek tiszteletben tartásával és a nagyobb kölcsönös megértést elősegítve kezelje. Az is igaz, hogy az ökumenikus párbeszéd feltételezi a beszélgetőpartnerek között létező közös alap felismerését, vagyis annak elfogadását, hogy ezek a közösségek különbözőségeik ellenére az egyház

ugyanazon misztériumának részesei, és arra hivatottak, hogy a teljességben éljék meg az Istentől népének adott közösséget.

Elmondható tehát, hogy a II. Vatikáni zsinat óta eltelt évtizedekben kialakult párbeszéd a különböző felekezeti közösségekhez tartozó keresztények között minden szinten – a helyi hívő közösségek szintjétől a keresztény hagyományok egyetemes szintjéig – a szinodalitás gyakorlata. Azok, akik részt vettek a párbeszédben, valóban meghallgatták egymást és üdvözltek a más felekezeti hagyományok hívei által tett bizonyágtételt, elismerve mindenekelőtt a másik jóhiszeműségét és pozitív szándékát. Ugyanakkor együtt hallgatták Isten Igéjét, hogy abban megtalálják a keresett egység alapját.

A témát II. János Pál az *Ut unum sint* kezdetű enciklikában is felvetette, amelyben harminc évvel a II. Vatikáni zsinat után értékelte a megtett ökumenikus utat, és a jövőbe tekintett, jelezve az előttünk álló célokat. A dokumentumban a pápa hangsúlyozta, hogy továbbra is a párbeszéd az alapvető követendő módszer, ugyanakkor kiemelte, hogy ez nem csupán a tanítás és az eszmék szintjén folytatott intellektuális eszmecsere.

„A dialógus mint magatartás a személy természetéhez és méltóságához tartozik. Filozófiai szempontból nézve a dialógus kapcsolódik a zsinat emberről megfogalmazott igazságához: ő ugyanis »a Földön az egyetlen teremtmény, akit Isten önmagáért akart«; emiatt az ember »teljesen csak akkor található önmagára, ha őszintén elajándékozza magát«. A dialógus elkerülhetetlen az ember önmegvalósítása felé vezető úton, akár egyénileg, akár közösségben. Bár a dialógus fogalmából elsődlegesen a megismerés mozzanata mutatkozik (dia-logosz), minden dialógusnak átfogó egzisztenciális dimenziója van. Az embert a maga egészében érinti; a közösségek közötti dialógus egész különlegesen szólítja a közösségek alanyiságát.

A dialógus ezen igazságát, melyet oly mélyen fejezett ki VI. Pál pápa *Ecclesiam suam* enciklikájában, a zsinat tanításában és ökumenikus gyakorlatában is helyt kapott. A dialógus nem csupán eszmék cseréje, hanem mindig »ajándékok« cseréje” (28. pont).

Az ökumenikus párbeszéd minden szinten megmutatta, hogy az ajándékok ezen cseréje nemcsak elméleti lehetőség, hanem a gyakorlatban is megvalósítható. A saját hagyományainktól eltérő keresztényekkel és egyházakkal való találkozás során az ember ajándékot ad és kap. Az ajándékok cseréjének perspektívájában ismerjük fel az ökumenikus találkozásban a szinodusi folyamat megvalósulását. Ez a párbeszéd nem az elitek, a teológusok vagy az intézmények előjoga. Ehelyett gyakorlattá kell válnia a hétköznapi találkozásainkban, a mindennapjainkban.

Egy plurális egyház

Milyen ajándékokat kaphat a katolikus egyház a többi keresztény egyháztól? Nem nehéz felsorolni, hogy mit tanultunk a más keresztény hagyományokkal való találkozások során a teológiai gondolkodás, a lelki és lelkipásztori tapasztalat, valamint a világban élt keresztény élet közvetlen tapasztalatának területén. Valóban, ha manapság megnézzük a katolikus hívők által megélt számos lelkiséget, megfigyelhetjük, hogy ezek gyakran olyan elemek eredeti kombinációját képviselik, amelyek más felekezeti hagyományokból származnak, mint amelyekben ők születtek és nevelkedtek.

Ezek a szempontokon túl azonban a plurális kereszténység jelenségéhez tartozik az is, amit ma érzékelünk, ha a katolikus egyházon kívülre tekintünk. Hiszen maga a katolikus hagyomány kevésbé monolitikus, mint ahogyan gyakran leírják, ráadásul az évszázadok során mélyreható átalakulásokon ment keresztül. Kétségtelen azonban, hogy a katolikus hagyomány az egyház egységét gyakran a tanítás, a liturgia és a kánoni rend merev egyformaságaként gondolta el. Egy protestánsellenes apologetika pedig nem egyszer a „variációk” elítélésében találta meg az egyik kedvenc érvét, amely – ebben a megközelítésben – a reformáció világát helyrehozhatatlanul jellemzi, és ami egyértelmű jele annak, hogy a reformáció nem őrzi a Krisztustól származó igazságot. Az ökumenikus út ehelyett megmutatta, hogy létezik olyan pluralizmus, amely nem feltétlenül rombolja le a hit egységét, hanem egész gazdagságát meg tudja jeleníteni. Azt is megmutatta, hogy a különbségek gyakran az Újszövetség tanúságtételének sokféleségében, Jézus személyének különböző megközelítéseiben és a különböző nyelvekben gyökereznek, amelyeken a keresztény hit a kezdetektől fogva kifejezésre jutott. Végül megmutatta, hogy az évszázadok során a polémiák nem ritkán az álláspontok megkeményedéséhez és az egyes felekezeti hagyományok objektív elszegényedéséhez vezettek, hiszen az egyes felekezetek hajlamosak voltak saját identitásukat a más felekezeti csoportokkal való szembenállásban meghatározni. (Mi nem olyanok vagyunk, mint a protestánsok, akik...)

Az ökumenikus elkötelezettség előtt álló kihívás az első lépések megtétele óta az, hogy meg kell találnia a hit egységének olyan kifejezését, amely meghaladja a megfogalmazások sokféleségét. Ezt a teológiai párbeszéddel és a keresztény hit olyan közös megfogalmazásainak keresésével sikerült elérni, amelyekben minden beszélgetőpartner felismerhette – anélkül, hogy megtagadta volna – azt, amit saját felekezeti hagyományának elidegeníthetetlen értékeihez tartozónak érzett. Ez azonban az eltérő felekezeti hovatartozású hívők közötti mindennapi találkozásban is megvalósul, akik különbözőségeik ellenére Jézusban autentikusan hívőnek ismerik el egymást. Ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nem katolikus testvéreinket. A teológiai párbeszéd szintjén éppúgy, mint a mindennapi találkozások szintjén ez akkor lehetséges, ha a saját hitünk tanúságtételét pozitívan érvényesítjük és elmagyarázzuk annak legmélyebb szándékait. Ugyanakkor el kell ismernünk a korlátait is, ahogyan azt is, hogy más hagyományok világosabban kiemelték bizonyos szempontokat, amelyek szintén a közös hit hiteles örökségéhez tartoznak. Ahhoz, hogy hitem igazságát megvalljam, nem szükséges azt állítani, hogy azok, akik más nyelven vallják azt, tévednek.

Az, hogy elismerjük a hit megvallásának és a keresztény élet többféle formájának legitimitását, nem jelenti azt, hogy minden forma, alapelveit tekintve és általában, legitim és érvényes volna. A kereszténység története azt mutatja, hogy a hit alapvető örökségének eltorzulása és azok megtagadása nemcsak elméletben lehetséges, hanem az évszázadok során valóban megtörtént. Ferenc pápa rámutatott arra a két alapvető formára, amelyben ezek a torzulások előfordulnak: ezek a gnoszticizmus és a pelagianizmus. Mindkettőnek köze van a kegyelem megtagadásához, amely a kereszténység alapját képezi. Ezt vagy azáltal

**Közösen
megkülönböztetni**

teszik kockára, hogy az emberi értelemnek tulajdonítják azt az autonóm képességet, hogy Istenhez vezessen, és betöltse az ember beteljesedés iránti vágyát, vagy pedig az etikai elkötelezettségnek tulajdonítják ugyanazt az üdvösség vonatkozásában megmutatkozó hatékonyságot. Különböző megnyilvánulásaikban tehát „azt a hatalmat, amelyet a gnosztikusok az értelemnek tulajdonítottak, egyesek az emberi akaratnak, a személyes erőfeszítésnek kezdték tulajdonítani” (Gaudete et exultate, 48).

Az idézett példa, amely történelmi szempontból sokkal alaposabb tanulmányozást érdemelne, arra utalt, hogy nem minden pluralitás jó és elfogadható a hívők közösségében. Óvatosnak és ébernek kell tehát lennünk, hogy a hitletétemény egyetlen lényeges eleme se vesszen el, és ne torzuljon el az a mód, ahogyan annak elemei szerves egésszé kapcsolódnak össze.

Ez azt jelenti, hogy a katolikus egyházon belül és a más egyházak és egyházi közösségek híveivel való találkozás során aktivizálódó szinodusi folyamatoknak a megkülönböztetés közös gyakorlatának kell lenniük, annak érdekében, hogy előmozdítsák a hit helyes megvallását és irányítsák a keresztény életet, megkülönböztetve, hogy mi tartozik a hit megvallásának és a keresztény élet megélésének változó történelmi formáihoz. A megkülönböztetés folyamata, amelyben minden hívőnek részt kell vennie, ahogyan már felidéztek, úgy jelenik meg, mint egy szüntelen erőfeszítés a keresztény hit szívének felfedezésére, amely megalapozza az egyház egységét, és egyúttal lehetővé teszi a különböző formák szabadságát, amelyekben az kifejeződik. (Gondoljunk a különböző lelkiségekre, amelyek semmiképpen sem mondanak ellent egymásnak, de amelyek mindegyike az evangéliumi üzenet sajátos elemeit hozza felszínre). A megkülönböztetés ma úgy is jelentkezik, hogy tisztázni kell az evangélium és a kultúra közötti kapcsolatot, vagyis hogy mi az, ami nem változik, és mi az, ami változhat a hit megvallásában és a keresztény élet megélésében.

Az etikai kérdésekről jelenleg az egyházi közösségekben és az egyházak között zajló vita ékes példája annak, hogy milyen mértékű ez a közösen elvégzendő megkülönböztetés, és hogy mekkora tétje van annak, hogy az egyház miként tölti be küldetését a jelenben. A keresztény igehirdetés az első századok óta összefonódott a nyugati kultúrával, és ebben az összefüggésben jutott el az egész világra a missziós tevékenység révén. Az olyan kereszténység keresése, amely nem „importált”, hanem összhangban van azzal a kultúrával, amelyben a helyi egyház él, egyike azoknak a szempontoknak, amelyek ma az egyházi valóságot meghatározzák. Eközben pedig számot kell vetnünk azzal is, hogy a nyugati kultúra alaposan megváltozott, és gyakran elhatárolódik azoktól az antropológiai vízióktól és etikai modellektől, amelyek eddig a keresztény örökség következtében részei voltak a nyugati gondolkodásnak. E nyugati „liberális” elhajlásokkal szemben pedig a globális Dél egyházai normatívnak tartják a bibliai tanítás betűjét, és határozottan megerősítik, hogy attól nem lehet eltérni, ha teljes mértékben meg akarjuk őrizni az Úrtól kapott hit örökségét.

Ez a bonyolult összefonódás a megkezdett szinodális folyamat néhány „viharos” aspektusában is megmutatkozott, például korábban a családról szóló két szinódus esetében. Az evangélium és a kultúra ilyen komplex összefonódását látva tisztában vagyunk azzal, hogy nincsenek egyszerű

megoldások. A keleti egyházak tapasztalata, amelyek jobban ismerik a szinodális dinamikát, mint a latin egyház, arra tanít bennünket, hogy a szinodalitás önmagában nem old meg minden problémát. Vannak mély nézeteltérések, amelyeket nem könnyű feloldani, és amelyek a legrosszabb esetben a szinódusi eszmecsere teljes megbénulásának kockázatát is magukban hordozzák.

Ha nincs is egyszerű megoldás az akadályok elhárítására, amelyek a szinódus folyamatának blokkolásával fenyegetnek, legalább néhány olyan kritériumot meg lehet jelölni, amelyek lehetővé teszik a pozitív kimenetel reményét. Mindenekelőtt időt kell adni magunknak arra, hogy a valóságot egy közös olvasatban értelmezzük, és megérleljük a közös orientációt. Egyes problémák sürgőssége arra készítenek, hogy rövid időn belül megoldásokat keressünk. Ez azonban a legtöbb esetben nem lehetséges, és ha az idő szorít, fennáll a veszélye annak, hogy olyan megállapodásra jutunk, amely csak látszólagos.

Le kell továbbá küzdenünk a különböző személyek vagy csoportok által képviselt eltérő álláspontok közötti konfrontáció lehetőségét is, azokban az esetekben, amikor az említettek mindegyike a saját álláspontját próbálja érvényesíteni. Ilyen esetben megtehetjük, hogy közösen figyelünk Isten Igéjére, és készen állunk arra, hogy engedelmeskedjünk Isten akaratának, vagyis olyan magatartást tanúsítunk, amelyet érett megkülönböztetéssel ismerünk fel. Az ökumenikus párbeszéd tapasztalata arra tanít, hogy nem szabad félni a nézeteltérésektől, hanem inkább arra kell törekedni, hogy minél pontosabban és objektívebben megértsük azokat. Ebben a tekintetben az *Unitatis redintegratio* dekrétum olyan figyelmeztetést intéz a katolikus teológusokhoz, amely minden hívőre vonatkozik:

„Semmi sem annyira idegen az ökumenizmustól, mint a hamis irenizmus (a mindenáron való békülékenység); mely csorbítja a katolikus tanítás tisztaságát és elhomályosítja eredeti és biztos értelmét. Ugyanakkor a katolikus hitet mélyebben és pontosabban kell kifejteni, oly módon és olyan megfogalmazásban, hogy különvált testvéreink is jól megérthessék.

Ezenfelül az ökumenikus dialógusban az egyház tanításához ragaszkodó katolikus teológusoknak, amikor elkülönült testvéreikkel vizsgálják Isten misztériumait, igazságszeretettel, szeretettel és alázattal kell eljárniuk” (11. pont).

Az egyház szinodális jellegének megfelelő lelki magatartás ezért mindenekelőtt azt követeli meg, hogy az abban részt vevők hűek legyenek saját lelkiismeretükhöz és ahhoz, amit az elismer és igazságként vall. Ugyanígy fontos az a törekvés, hogy leküzdjük azokat az akadályokat, amelyeket az időben kikristályosodott történelmi nyelvezetek határoztak meg, és amelyek megakadályozzák a kölcsönös megértést. Végül pedig alázatos hozzáállás szükséges a minket meghaladó igazsággal szemben, és készség az Úrnak való engedelmisségre, még akkor is, amikor arra kér bennünket, hogy hagyjuk el a számunkra megszokottá vált nyelvet és gondolkodásmódot, amelyekkel kapcsolatban néha indokolatlanul is hatalmába kerít bennünket a kísértés, hogy nélkülözhetetlennek tartsunk azokat.

Merjük tehát remélni, hogy rendelkezünk ezekkel az attitűdökkel, és alakítsuk magunkat hozzájuk, hogy megtapasztalhassuk a valódi párbeszéd jegyében álló szinodális utat.

A SZINODALITÁS ORTODOX SZEMPONTJAI

Job Getcha

1974-ben született
Montréalban. Pizídiái
metropolita, 2015 óta
a konstantinápolyi
Egyetemes
patriarchátus
képviselője
az Egyházak
Világtanácsában,
és a hivatalos
katolikus-ortodox
párbeszédbizottság
társelnöke.

Orova Csaba fordítása

Az ortodox egyház „a hét egyetemes zsinat egyházának” vagy „a zsinatok egyházának” nevezi magát. Az ortodox hagyomány mindig is hangsúlyozta a zsinati elv vagy a szinodalitás fontosságát, és azt állította, hogy az egyház benső természetéhez ontológiai módon kapcsolódik. A példa kedvéért Bartholomaiosz egyetemes pátriárka az ortodox egyház 2016 júniusában Krétán tartott Szent és nagy zsinatán elmondott nyitóbeszédében Aranyszájú Szent János szavaival emlékeztetett a szinodalitás jelentőségére, aki (a 149. zsoltárhoz írt magyarázatában) az egyház lényegét „szüisztémaként és szinódusként” határozta meg. Az egyetemes pátriárka kiemelte, hogy a szinodalitás bensőleg kapcsolódik az egyház természetéhez, és kijelentette, hogy egyúttal egységét is biztosítja: „A szinódus intézménye, amelyet ma legkiválóbb alakjában vagyunk hivatottak szolgálni, eredendően az egyház titkának mélységeiből származik. Nem csupán kánoni hagyomány kérdése, amelyet elfogadtunk és megőrzünk, hanem az alapvető teológiai és dogmatikai igazsága, amely nélkül nincs üdvösség. Amikor a szent hitvallással megvalljuk hitünket az egy, szent, katolikus és apostoli egyházban, egyúttal szinodalitását is hirdetjük, amely beletestésíti a történelemben az egyház titkának mindeme jellegzetességét, vagyis egységét, szentségét, egyetemességét és apostoliságát. Szinodalitás nélkül az egyház egysége felbomlik, tagjainak szentsége pusztán egyéni erkölcsésé és az erény kifejezésévé alacsonyodik, a katolicitást feláldozzuk a részleges egyéni, kollektív, nemzeti és más világi érdekekért és szándékokért, az apostoli üzenet pedig áldozatául esik a különféle eretnkségeknek és az emberi értelem fortélyainak.”¹

Más szóval, az egyetemes pátriárka számára a szinodalitás kánoni elve az egyházzól szóló alapvető dogmatikai igazság megnyilvánulása. 2015. október 17-én, a püspöki szinódus bevezetésének 50. évfordulóján tartott beszédében Ferenc pápa ugyancsak hangsúlyozta, hogy „a szinodalitás útja az, amit Isten az egyháztól vár a harmadik évezredben”, és azt javasolta, hogy a katolikus egyház tanuljon az ortodox egyháztól e téren. Mennyiben tudnak azonban tanítóként fellépni az ortodoxok a római katolikusokkal szemben?

Szinodalitás a katolikus-ortodox párbeszédben

A római katolikus egyház és az ortodox egyház közötti kétoldalú párbeszéd 2006 óta a zsinati elv, valamint a primátus és a szinodalitás kérdésére összpontosított. A római primátus kényes kérdése ezért ettől fogva a szinodalitás összefüggésében vetődik fel.

A katolikus egyház és az ortodox egyház közötti teológiai párbeszédért felelős nemzetközi vegyes bizottság által kiadott Ravennai dokumentum (=RD, 2007) szerint az egyház zsinati vetülete az egyházi közösség három (helyi, tartományi és egyetemes) szintjén fedezhető fel (RD 10). Az egyházmege helyi szintjén Isten egyháza az eucharishtiában egyesült közösségként létezik, amelyet közvetlenül vagy papjain keresztül egy püspök vezet (RD 18). A püspök azért gyakorolja tekintélyét, hogy biztosítsa az egyház közösségét egyfelől a helyi egyházban, másfelől a sajátja és a többi egyház között.

Tartományi szinten a szinodalitás a helyi egyházak meghatározott csoportjában jelenik meg, amelyeket püspökeik vezetnek, és akik „elismerik maguk között az elsőt” a 34. apostoli kánon szerint. Ez a közösség elvét tükrözi. Minthogy az egyház már a helyi egyház eucharisztikus összejövetelén (*synaxis*) „katolikus”, e katolicitásnak valóban meg kell mutatkoznia az összes egyház közösségében (RD 22). A szinóduson mindig részt vesz az adott tartomány összes püspöke (RD 26), és a 34. apostoli kánonban említett egyetértés és összhang (*homonóia*) elvei vezetik. Egyetemes szinten azok, akik elsők (*prótoi*) a különféle tartományokban, az összes püspökkel közösen együttműködnek az egyház teljességét illető kérdésekben. A dokumentum elismeri, hogy a történelem során, amikor a helyi egyházak egyetemes közösségét érintő súlyos problémák merültek fel, egyetemes zsinatokat hívtak össze (RD 35). Eltérően a tartományi zsinatoktól, amelyek az egyházi élet állandó intézményei, az egyetemes zsinatok inkább az egyház életét vezérlő és jelentősebb kérdéseit megoldó „események” (RD 39). E zsinatokon találkoztak az öt nagyobb székhely (*pentarchia*) helyi egyházainak püspökei. A dokumentum ugyancsak megjegyzi, hogy az első évezred során az egyházak egyetemes közösségét – ha minden rendben ment – a püspökök testvéri kapcsolatai (tanácskozások, békéltető célú levélváltások, a főbb székekhez, különösen Rómához intézett fellebbezések, diptichonok és értesítések), továbbá a pátriárkai választások alkalmával a többi pátriárka előtt tett hitvallások tartották fenn (RD 40). A dokumentum elismeri azt az általános egyetértést, hogy az első évezred során Róma „szeretettel elnöklő” egyházként az első helyet foglalja el a kánoni rendben (*taxisz*), és ezért Róma püspöke volt az első (*prótosz*) a pátriárkák között, ám a keresztények nem értenek egyet Róma püspöke mint *prótosz* előjogainak értelmezésében (RD 41). Ebből következően vált szükségessé a primátus és a szinodalitás áttekintése az első évezredben.

A vegyes bizottság Chieti dokumentuma (= CD, 2016) a primátusnak és a szinodalitásnak az első évezredben megfigyelhető kapcsolatáról szól. Ebben az értelemben a Ravennai dokumentumot folytatja és mélyíti el. Bemutatja, hogy a római katolikus egyház és az ortodox egyház mit tud közösen állítani egy ennyire érzékeny és megosztó kérdésről, az első évezredben együttesen szerzett tapasztalatuk alapján, amikor az egyházak még teljes közösségben voltak egymással. Ahogy a dokumentum rámutat, „az egyház első évezredbeli történelme meghatározó jelentőségű. Egyes átmeneti törések dacára a keleti és a nyugati keresztények közösségben éltek ebben az időszakban, és az egyház lényegi struktúrái ebben az összefüggésben alakultak ki” (CD 7).

A szinodalitás Ravennai dokumentumban meghatározott három szintjét (helyi, tartományi és egyetemes) a Chieti dokumentumban elfogadták, noha rámutattak, hogy a szinodalitást nem azonos módon gyakorolják az egyes szinteken. Sőt a dokumentum szerint „a keresztény hagyomány világosan tanúsítja, hogy az egyház szinodális életének különféle szintjein a püspököt ismerik el mint elsőt” (CD 4). E szerep azonban meglehetősen eltérő az egyes szinteken.

Helyi szinten nincs senki, aki a püspökkel egyenrangú lenne: a püspök nem *primus inter pares*, hanem saját helyi egyházának feje. Következésképpen, ahogyan a Chieti dokumentum kimondja: „Mivel a püspök saját

helyi egyházának feje, ő képviseli egyházát a többi helyi egyház felé és az összes egyház közösségében. Ugyanígy ő jeleníti meg ezt a közösséget saját egyháza számára. Ez a szinodalitás alapelve” (CD¹⁰). A tartományi szint valószínűsége eltérő, mivel itt érvényesül a *primus inter pares* elve. A dokumentum kijelenti: „A prótosz, az első a tartomány püspökei közül, az első szék, a metropolisz püspöke volt, és metropolitai hivatala mindig székéhez kapcsolódott” (CD¹²). Majd továbbra is a 34. apostoli kánonra hivatkozik, amely a tartományi szinttel foglalkozik, és amely a dokumentum szerint „az egyes tartományok prótosza és a többi püspök közötti kölcsönösség kánoni leírását nyújtja” (CD¹³). Ami az egyetemes szintet illeti, a helyzet még összetettebb. Ahogy a Chieti dokumentum megjegyzi: „Az öt pátriárkai szék rendjét (*taxisz*) a 4. és a 7. század között, az egyetemes zsinatok alapján és általuk szentesítve kezdték elismerni, a tisztelet elsőbbségét gyakorolva (*preszbiasz taxisz*) Róma székével az első helyen, amelyet Konstantinápoly, Alexandria, Antióchia és Jeruzsálem székei követtek, ebben a sajátos rendben, a kánoni hagyomány szerint” (CD¹⁵). A dokumentum azonban ugyancsak felidézi, hogy „Nyugaton Róma székének elsőbbségét, különösen a 4. századtól kezdve Péternek az apostolok között betöltött szerepére nézve értelmezték” (CD¹⁶) – és ezt a felfogást Keleten nem fogadták el. A dokumentum megállapítja, hogy „az első egyetemes zsinattól (Nikaia, 325) kezdve a hit és az egyház kánoni rendjének nagy kérdéseit egyetemes zsinatokon tárgyalták és döntötték el” (CD¹⁸), amelyeken a római pápa nem vett részt személyesen. Ugyancsak emlékeztet arra, hogy „fegyelmi kérdésekben a századok során Keletről is számos alkalommal fellebbeztek Róma püspökéhez, például a püspökök elmozdítása kapcsán. A Szardikai zsinaton (343) kísérletet tettek arra, hogy ehhez eljárási szabályokat alkossanak” (CD¹⁹), és ezt azután a Trullói zsinat megerősítette. Megemlíti azt is, hogy „fegyelmi kérdésekben fellebbezéseket Konstantinápoly székéhez is intéztek” (CD¹⁹).

A szinodalitás megvalósítása az ortodox egyházban

A szinodalitás tartományi szinten

A szinodalitás Ravennai és Chieti dokumentumban körvonalazott három szintjét ugyan általában véve jól fogadta az ortodox teológusok többsége, de továbbra is tény, hogy a szinodalitás megvalósulása helyi és egyetemes szinten még kihívást jelent az ortodox egyházban.

A szinodalitás gyakorlása tartományi szinten – az egyes helyi autokefál ortodox egyházakban, ahol a püspökök prímásuk elnöklése alatt találkoznak a 34. apostoli kánont alkalmazva, és az első egyetemes zsinat 5. kánonja szerint, amely bevezette a rendszeres, kétévenkénti szinódusokat az egyház tagjai közötti viták rendezésére – jól megfigyelhető, és nem okoz problémát még akkor sem, ha egyházanként nagy változatosságot is mutat (a találkozások gyakorisága, a tagok száma és kiléte stb. terén).

Így a legtöbb helyi autokefál ortodox egyház évente kétszer tart szinódusi ülést, egyesek még gyakrabban. Ilyen például az Egyetemes Patriarchátus, ahol a szent szinódus havonta egyszer ülésezik. Tizenkét egyházmegye metropolitából áll, tagságuk rotációs rendszer szerint egy évre szól, elnöke pedig a pátriárka. Más, kisebb létszámú egyházakban, például Lengyelország vagy Albánia egyházaiban, minden püspök részt vesz a szent szinódus valamennyi ülésén. A nagyobb egyházak, mint Görögország vagy Oroszország egyházai, alkalmanként a szinódus rendes ülésein kívül is tartanak üléseket a teljes főpapság részvételével. A püspöki szinódus új püspököket választ, ítél a püspökök és papság ügyeiben, szentté avatási eljárásokat

folytat, és dönt a tartományi egyház igazgatásával kapcsolatos minden kérdésben. Ezért nem pusztán tanácskozó, hanem éppen ellenkezőleg, irányító jellegű, lévén minden autokefál egyház hivatalos döntéshozó szerve.

Szinodalitásról beszélve az ortodoxok többsége ma így gondolkodik. A szinodalitást azonban a másik két – helyi és egyetemes – szinten is meg kell valósítani.

Helyi szintű szinodális gyakorlat a legtöbb helyi ortodox egyházban szinte nem is létezik. Míg a római katolikus egyházban elterjedt szokás a helyi püspök elnöklete alatt összehívni az „egyházmegyei zsinatot”, ahol a papság és a világiak összegyűlnek, hogy megvitassák a fontosabb kérdéseket, e gyakorlat jóformán ismeretlen az ortodox világban, ahol már az „egyházmegyei zsinat” kifejezés is meglepetést kelt. Kétségtelen, hogy bizonyos egyházmegyéekben a püspök valóban (*szünaxisznak* vagy *szobornak* nevezhető) papi vagy papi és világi testületeket, illetve gyűléseket hív össze, amelyek általában tanító, tanácskozó vagy tájékoztató jellegűek, vagy egyházmegyei zsinatot, hogy a papság és a világiak képviselőivel igazgatási kérdésekben tanácskozzék, de ez a gyakorlat biztosan nem terjedt el az ortodox egyház egészében. A legtöbb esetben az egyházmegye igazgatása továbbra is a helyi püspök és szorosabb munkatársainak előjoga marad.

A szinodalitás helyi szinten

Néhány ritka esetben azonban, különösen az ortodox „diaszpórában”, megkísérelték bevonni a papokat és a laikusokat az egyház igazgatásába. Ezt a tendenciát a 19. század végén az oroszországi szlavofil mozgalom által kialakított *szobornoszty* fogalma² ihlette, amely kollektív jellegű egyházat képzelt el, ahol minden kereszténynek, laikusnak, papnak és püspöknek azonos jogai vannak.³ Ennek következtében az egyházat egymástól eltérő érdekű csoportok halmazának tekintették, akiknek képviselőt jár az egyházkormányzatban: a püspököknek, a papságnak, a szerzetességnek és a világiaknak. 1917-ben az orosz ortodox egyház moszkvai zsinata tett javaslatot efféle kísérletre: a papság és a laikusok bevonására az egyház helyi vezetésébe (*eparchia*), az egyház különböző csoportjainak vagy „kaszttjainak” képviselői révén.

Hagyományostól eltérő jellege miatt azonban e kísérletet bíráló érte. A szinodalitás valóban nem pusztán parlamentáris rendszer. A szinodalitás nem bizonyos jogok követeléséről szól. A szinodalitás nem a politikai demokrácia szinonimája. A neves ortodox ekkleziológus, Nyikolaj Afanaszjev ezt tartotta szem előtt, amikor elmarasztalta a szlavofilek által pártolt újítást, hangsúlyozva, hogy ez „az egyházkormányzat rendszerébe illesztett képviselői elv [...] lerombolta az egyházi testület egységét”.⁴ Bár nem hagyta figyelmen kívül a laikusok keresztségben kapott karizmáit,⁵ Afanaszjev azt is kiemelte, hogy az egyházkormányzás szolgálata mindig is a püspök sajátos karizmatikus szolgálata volt, amely szentségi felszenteléséhez kapcsolódik: „A világiak képviselőinek megválasztása miként iktatná be őket a kormányzás szolgálatába, és részesítené őket ennek megfelelő kegyelem-

2 Vö. Hyacinthe Destivelle: *Le concile de Moscou (1917–1918). La création des institutions conciliaires de l'Église orthodoxe russe* (Cogitatio Fidei 246). Cerf, Paris, 2006, 46–48.

3 Aléxis-Stépanovitch Khomiakoff: *L'Église latine et le protestantisme au point de vue de l'Orient chrétien*. Lausanne-Vevey, 1872, 48–49. és 61.

4 Nicolas Afanassieff: *L'Église du Saint-Esprit* (Cogitatio Fidei 83). Cerf, Paris, 1975, 105.

5 Nicolas Afanassieff: *Служение мирян в Церкви*. Paris, 1955; lásd még uő: *L'établissement des laïcs*. In: *L'Église du Saint-Esprit*, i. m. 51–64.

ben? [...] Amennyiben a világiak választott képviselői nem rendelkeznek a kormányzás ajándékával, hogyan tudnák vezetni az egyházat? [...] Természetesen a Moszkvai zsinat nem tagadta meg a püspökök kormányzásra szóló karizmatikus ajándékait; ám azzal, hogy melléjük helyezte a világiakat, akik a jelenlegi felfogás szerint nincsenek felszentelve, kinyilvánította, hogy e karizmatikus ajándékok feleslegesek az egyház kormányzása szempontjából. Mindenesetre e karizmatikus szervezet kormányzása már nem karizmatikus, hanem a szó rossz értelmében világi.⁶

A zsinati elv efféle, a szlavofilek *szobornosztj*-fogalmán alapuló értelmezése, amely idegen az ortodox kánoni hagyománytól, sok zavart okozott az ortodox egyházban a konciliaritás és szinodalitás kérdésében. Így, miközben manapság szinodalitásról, zsinati elvről és *szobornosztj*ről beszélünk, sürgető szükség van a megkülönböztetésre.

A szinodalitás
egyetemes szinten

Másfelől az egyetemes szintű szinodalitás is váltott ki bírálatot és vitákat. Amint az elmúlt évtizedek során tapasztalható volt, úgy tűnik, ma is igen nehéz megvalósítani az ortodox egyház egészében. Jó példa erre az ortodox egyház Nagy és szent zsinatának hosszúra, több mint egy évszázadra nyúlt előkészítése. Még inkább bizonyítja e nehézséget, hogy négy helyi autokefál egyház nem vett részt a 2016-os krétai összortodox zsinaton.

Emlékezhetünk arra, hogy az orosz ortodox egyház éppen ezen a ponton bírálta a Ravennai dokumentumot szent szinódusának 2013. december 25–26-i ülésén elfogadott, „A Moszkvai Patriarchátus álláspontja a primátusról az egyetemes egyházban” című határozatában (157. sz. jegyzőkönyv). E dokumentum leszögezi, hogy az orosz ortodox egyház nem hagyta jóvá a Ravennai dokumentumnak az egyetemes egyházi szintű zsinati elvről és primátusról szóló szakaszát, mivel „az egyetemes szintű *primus*nak tulajdonított egyháztani torzulásokat és az egyházszervezet más szintjein lévő primások kormányzati szerepét a második évezred polemikus irodalma »pápizmusnak« nevezzi”.⁷ A szöveg a következőképpen vélekedik az ortodox egyházon belüli egyetemes primátusról: „Az egyetemes ortodox egyházban a primátus, amely természeténél fogva tiszteletbeli, nem pedig hatalmi elsőbbség, igen fontos a modern világban tett ortodox tanúságtétel szempontjából. A konstantinápolyi pátriárka széke az összes helyi ortodox egyház által elismert szent diptichonok alapján tiszteletbeli elsőséget élvez. E primátus tartalmát a helyi ortodox egyházak konszenzusa határozta meg, különösen az ortodox egyház Szent és nagy zsinatának előkészítésére irányuló pánortodox konferenciákon. A konstantinápolyi egyház primása, elsőbbségét ily módon gyakorolva, élhet az egész kereszténységet illető kezdeményezésekkel, és megszólíthatja a külvilágot a teljes ortodoxia nevében, feltéve, hogy erre az összes helyi ortodox egyház felhatalmazta.”⁸

Más szóval az orosz egyház álláspontja az egyetemes szintű elsőbbséget vagy elutasítja, vagy a helyi ortodox egyházak pánortodox konferenciákon kifejezett konszenzusától és ezen egyházak felhatalmazásától – nem pedig az egyetemes zsinatokon nyert előjogtól – teszi függővé. E megközelítés azzal jár együtt, hogy az ortodoxiát konföderációként,

6 Uo. 106–107.

7 Position of the Moscow Patriarchate on the problem of primacy in the Universal Church, 2. bekezdés, <https://mospat.ru/en/2013/12/26/news96344/>

8 Uo. 5. bekezdés.

nemzeti jellegű, független egyházak szövetségeként vagy közösségeként határozza meg, és így megkérdőjelezi az egyház egyetemes szintű egységét, elutasítva azt a tényt, hogy az ortodoxia egységének létezik világgközpontja és egyetemes szintű primátusa.

Ez az álláspont szerencsétlen módon nemcsak a kánoni hagyományyal ellentétes, hanem az ortodox egyház történetével is, amelynek során a konstantinápolyi első szék mindig is vezető és meghatározó szerepet játszott. Az orosz emigráció neves ortodox teológusa, Alexander Schmemmann már 1951-ben válaszolt Szergej Troickij efféle kijelentéseire, aki az Egyetemes Patriarchátust „keleti pápizmus” kialakításával vádolta. Schmemmann így fogalmazott: „Az egyház egysége, teljessége, amely a maga egésze szerint és oszthatatlanul lakozik mindenütt az egyes egyházakban, az összességük közötti egységben tárul fel és valósul meg. És ez az egyetemes egység egyetemes központot, egyetemesen első főpapot is kíván. És ki vállalja magára ezen egység gondozását és tanúsítását, ki kezdeményezze a bajok gyógyítását, ha nem ő? Az ortodox egyháznak mindig is volt ilyen központja, és most is a konstantinápolyi szék az.”⁹

Mіндеzt szem előtt tartva érthetjük meg a primátus és a szinodalitás válságát, amely az ortodox egyházban ma az egyetemes szint szempontjából fennáll. Egyes helyi egyházak távolmaradása a 2016-os Szent és nagy zsinattól vagy újabban az Ortodox Ukrajnai Egyháznak az Egyetemes Patriarchátus által 2019-ben elismert autokefáliájával kapcsolatos problematikája csak egy mélyrehatóbb válság tünete.

Láthatjuk, hogy a szinodalitás ma sokféle kihívás elé állít mindannyiunkat, ortodoxokat és katolikusokat egyaránt. E tekintetben nemcsak van mit megosztanunk egymással, hanem elsősorban tanulnunk kell egymástól. Ami az ortodoxokat illeti, sürgősen szükséges a szinodalitás megvalósítása helyi és egyetemes szinten.

Előadásom befejezéseként szeretnék visszautalni az egyetemes pátriárkának az ortodox egyház Szent és nagy zsinatán elmondott nyitóbeszédére, amelyben kijelentette, hogy „e zsinat összehívását az ortodox egyház belső ügyeinek rendezése is indokolta”. Ennek kapcsán a pátriárka emlékeztetett arra, hogy a kortárs ortodoxiában az autokefália rendszere a szinodalitásban, a pentarchia ősi intézményében gyökerezik, ezért megállapította, hogy bár „e struktúra kánoni és egyháztani szempontból megfelelő, fennáll a veszélye annak, hogy egyfajta »egyházi szövetséggé« alakul át, amelynek keretében az egyházak saját – nem mindig szigorúan egyházi jellegű – érdekeit és törekvéseit segíti elő, és ezért szükséges a szinodalitás alkalmazása”.

Hasonlóképpen, a zsinat záródokumentuma megerősítette, hogy az ortodox egyház nem csupán helyi egyházak szövetsége, hanem egyetlen egyházi testület, amelyet szinodális módon kell igazgatni: „Az ortodox egyház egységét és katolicitását »zsinaton« fejezi ki. A zsinati elv áthatja szervezetét, a döntéshozás módját, és meghatározza útját. Az ortodox autokefál egyházak nem egyházak szövetségét alkotják, hanem az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat. Minden egyes helyi egyház, amikor

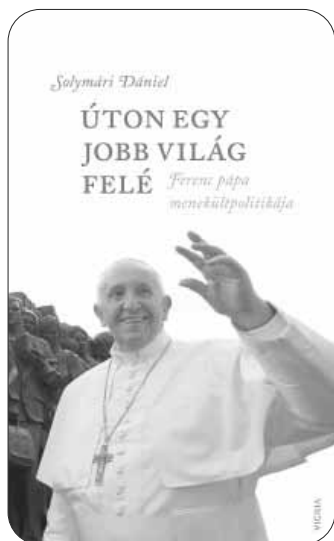
Következtetések

9 Vö. Alexander Schmemmann: Вселенский патриарх и Православная Церковь. *Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата* 28 (1951/1), 3–12.

felajánlja a szent Eucharisziát, az egy, szent, katolikus és apostoli egyház jelenléte és megnyilvánulása helyben.”¹⁰

A Szent és nagy zsinat emlékeztetett arra, hogy az egyház egységét és ortodoxiáját az egyetemes szintű primátus és szinodalitás gyakorlata biztosítja. A záródokumentum azt is kiemelte, hogy „a Szent és nagy zsinat tanácskozásai során hangsúlyozták, milyen fontos az ezúttal is megtartott primások *szinaxisa*, és javaslatot is tettek a Szent és nagy zsinat elé, hogy az hét- vagy tízévenként összehívandó, rendszeres intézménnyé váljon”. A Szent és nagy zsinat legjelentősebb hozadéka talán az, hogy az egyetemes szintű szinodalitás új korszakát kezdeményezte az ortodox egyházban, a globalizáció korában, amikor az egyes helyi autokefál egyházak lelkipásztori kérdései a világ gyorsuló szekularizációja következtében nagyon hasonlóak, és közös, szinodális válaszra van szükségük. Imádkozunk, hogy az ortodox egyházon belül ma fennálló, a primátussal és a szinodalitással kapcsolatos világméretű válságot le tudjuk küzdeni azáltal, hogy hűségesekek maradunk az egyházi hagyományhoz, és különösen a kánoni hagyományhoz, amely mindig is gondozta és előmozdította a szinodalitás lelkét az egyházban.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

SOLYMÁRI DÁNIEL

Úton egy jobb világ felé

Ferenc pápa menekültpolitikája

Azzal együtt, hogy a menekültek és a migránsok kérdése az elmúlt nyolc évben különös hangsúlyokkal jelent meg a nyilvánosságban, olyan tényezőt jelent, amely rendkívül világosan tanúsítja a folytonosságot a 20. század pápáinak gondolkodása és Ferenc pápa üzenete között. Solymári Dániel nemcsak hiánypótló, de téves beidegződések lebontásában és a kortárs pápai tanítóhivatal pontosabb megértésében is segítséget nyújtó könyve maga is kidomborítja ezt a folytonosságot. Ferencel végső soron az önmagát a II. világháború után új módon meghatározni próbáló katolikus egyház kitüntetett eseménye, a zsinat értelmezése lép új szakaszba – és ennek óriási jelentősége van (*Görfői Tibor előszavából*). Ára: 2.700 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

A SZINODALITÁS MINT A TEREMTETT VILÁG EGÉSZÉBEN MEGNYILVÁNULÓ HÁLÓZATOS SZÜKSÉGSZERŰSÉG

Csermely Péter

1958-ban született
Budapesten.

*Evangélikus lelkész,
a Semmelweis
Egyetem professzora,
hálózatkutató,
akadémikus. Legutóbbi
írását 2023. 1.
számunkban közöltük.*

Miért váltak olyan népszerűvé a hálózatok a tudományban és a közgondolkodásban az elmúlt évtizedekben? Azért, mert ennek az egyszerű módszertannak a segítségével az emberi aggyal is megérthetővé vált a nagyobb közösségek működése. Néhány évtizeddel ezelőtt még nem sok olyan adatsorunk volt, amelyet hálózatos módszerrel elemezni lehetett – vagy kellett volna. Mára azonban előtörttek minket az adatok. Az emberi agy munkamemóriája azonban végtelenül kicsi. Csak négy, öt vagy hat információ párhuzamos kezelésére elég az agyunk. (A hölgyek agya többet, az urak agya kevesebbet tud kezelni.) A hálózatos megközelítés erre, az általunk is megérthető, néhány fontos információra szűkíti le azt a rengeteg adatot, amelyet az emberi agy már nem lát át. Az információk összességének egyben látása Isten privilégiuma. Mi majd csak a színről-színre látásban leszünk képesek erre.

Van a hálózatos megközelítésnek azonban egy másik haszna is. Az elmúlt évtizedekben kiderült, hogy bármilyen nagyobb közösséget írunk le hálózatosan, egyforma általános tulajdonságokra jutunk.¹ Ilyen hálózatos közösség lehet a fehérjék közösségeként alkotott sejt, az idegsejtek közösségeként alkotott agy vagy a hívők közösségeként alkotott egyház. Számomra az ember által megtapasztalható világnak ez a hálózatos egysége a teremtés gyönyörű egységének a szimbóluma. Melyek ezek az általános hálózatos tulajdonságok? Bevezetésként egyet említek meg ezek közül csak: a kisvilágságot (*small-worldness*). A továbbiakban három másik olyan általános hálózatos jellemzőt fogok elemezni: a hálózatos csoportok közötti hidakat (*network bridge*), a hálózat magját (*network core*) és perifériáját, valamint a hálózat hierarchiáját, amelyek átalakulása mind-mind segíti a szinodalitást. Ezek az átalakulások kivétel nélkül általánosan is az innováció és az együttműködés forrásai az egész teremtett világban.

A hálózatokat alkotó részek, tudományos szóval: a nódusok (angolul: *nodes*) nagyon jól össze vannak kötve egymással. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy a hálózatok világa kicsi világ. Két nódust egymástól átlagosan csak hat lépés távolság választ el – ami ma már inkább négyre csökkent. Ezt a néhány lépésnyi hálózatos távolságot először Karinthy Frigyes írta le 1929-ben. Karinthy történetének a kérdése az volt, hogy hány ismerős láncolatán keresztül lehetne egy szívességet kérni az akkori svéd királytól? A válaszban azt használták ki az 1929-es budapesti úri társaság tagjai, hogy az akkori svéd király közismerten jó teniszező volt. Azaz ha valaki játszott már egy világhírű teniszjátékoskal, az a világhírű teniszjátékos jó eséllyel játszott már a svéd királlyal is. A hálózatos egyetemi előadásaimon a diákjaimnak azt a kérdést szoktam feltenni, hogy hány lépésre vannak Ferenc pápától hálózatosan. A válasz az, hogy maximum három, hiszen most már ismernek engem, én pedig sok olyan embert ismerek, akik Ferenc pápát jól ismerik. Miért van arra szükség, hogy a hálózatokat

¹ Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje*. Vince, Budapest, 2005.

alkotó elemek, a nódusok ilyen szorosan össze legyenek kötve? Ennek a szoros összekötöttségnek a magyarázata az információ-továbbítás hatékonyságában kereshető. Emlékezzünk vissza kisgyermekkorunk egyik kedves játékára: a fülbesúgós játéokra. Ha bármilyen információt csak úgy lehetne továbbadni, hogy belesúgom a mellettem lévő fülébe, és ő továbbúgja a szomszédjának, akkor, mire az üzenet néhány emberrnyi távolságra elérne, már valami teljesen mást adnának át egymásnak az ottaniak, mint ami az elején elindult. Pedig az még csak néhány ember lenne...

**A hálózatos hidak
innovátor szerepe
a szinodalitásban**

A hálózatokban a csoportokat úgy definiáljuk, hogy a csoport tagjait az átlagosnál sűrűbb kapcsolatrendszer köti össze egymással. Máshogyan fogalmazva ugyanezt: az a kapcsolatrendszer, amely két egymással szomszédos csoportot összeköt, a csoportokon belüli kapcsolatrendszerénél ritkább. Nagyon fontosak tehát azok a nódusok, amelyek két, szomszédos hálózatos csoportot kötnek össze egymással. Azért fontosak, mert kevés van belőlük. Ezeket a csoport-összekötőket *network bridge*-eknek, azaz hálózatos hidaknak is szoktuk nevezni. Ezek a hidak közvetítik az egyik csoport tudását a szomszédos csoportba. Az ilyen tudás igen sokszor a szomszédos csoport számára új tudás, azaz innováció. A hálózatos hidakat *gatekeeper*-eknek, azaz kapuőrzőknek is szokták hívni. Ők döntenek el ugyanis, hogy milyen információ megy át a szomszédos csoportba, és milyen nem.

Más haszna is van azonban a hálózatos hidaknak: növelik az együttműködést, az egyetértést a csoportok között. A hálózatok csoportjai lehetnek egymástól jól elválasztottak: ilyenkor kevés hálózatos híd van közöttük. Előfordulhat azonban az is, hogy a hálózatos csoportok közötti hidak száma nő. Ilyenkor két szomszédos hálózatos csoport átfedése is nő. A szinodalitásról rendezett beszélgetések is növelték és növelik az egyház hálózatos csoportjai között lévő átfedéseket. Belátható az is, hogy a szinodalitás általában véve is növeli az egyház csoportjai közötti átfedéseket, és így növeli az innovatív gondolatokból formálódó új egyetértés és új együttműködés esélyét.

Mikor fontos, hogy több átfedés legyen a hálózat (amúgy egymástól elválasztott) csoportjai között? Akkor, amikor a hálózat egésze egy korábban nem ismert, új helyzettel találja szemben magát.² Ilyenkor ugyanis fokozottan szükség van az új megoldásokra, az innovációra. Márpedig, ahogyan az előbb említettem, a hálózatos csoportok között az innovációt a csoportok közötti hidak továbbítják. Jelenleg az egyház olyan helyzetben van, hogy új megoldásokra van szüksége. És ebben a Szentlélek által adott közös formálódással egyetértésre is kell jutnia. Ezért is hasznos, sőt szükséges is az, hogy nagyobb legyen az egyházban a szinodalitás.

A hálózatos csoportok közötti hidak számának növekedése a korábbi intézmények közötti, új intézményközi tereket teremt. Ezek az új intézményközi terek a legtöbbször új megoldásokat is jelentenek. Ezek közül az új megoldások közül azok, amelyek alkalmas választ adtak az előállt új helyzetre, a későbbiek folyamán majd intézményesülhetnek, és egy új, önálló hálózatos csoportot alkothatnak.

² Csermely Peter: The wisdom of networks: A general adaptation and learning mechanism of complex systems. The network core triggers fast responses to known stimuli; innovations require the slow network periphery and are encoded by core-remodeling. *BioEssays* 40 (2018), 1700150.

Végtelen számú csoportot azonban a hálózat nem tarthat fent. Ugyanígy: egy közösségnek végtelen számú intézménye nem lehet. Ne féljünk tehát elveszíteni azokat az intézményeket, amelyekre már nagyon hosszú ideje nincsen igazán szükség. A megkülönböztetés Istentől kapott kegyelme az, amellyel mi emberek el tudjuk azt dönteni, hogy melyikre igen, és melyikre nem.

Charles Taylor ezeket a hálózatos csoportok közötti, új összetartozásokat a szeretet hálózatainak (*networks of agape*) nevezte.³ Ezek az új összetartozások a korábbi (általában csak általunk vélt és épített) határokon átnyúlnak. Feltámadt Urunk a János szerinti evangélium leírásában (Jn 20,19) a bezárt szobában jelent meg az apostoloknak. Azaz a feltámadt Jézus átlépett a falon. Az eddigi gondolatmenetünkben a „fal” két, egymással szomszédos hálózatos csoport között volt. Vajon ezeknek a mi falainknak Urunk Jézus Krisztus feltámadása után is ugyanolyan átjárhatatlanoknak kell maradniuk, mint amilyenek előtte voltak?

A szinodalitáshoz kapcsolódó második hálózatos tulajdonság a *network core*, azaz a hálózatos mag és a hálózat perifériája. A hálózatos mag a hálózat közepén elhelyezkedő, egymással igen sűrű kapcsolatrendszerrel alkotó hálózatos elemek, nódusok csoportja. Ezek a „jól ismert emberek” vagy „főnökök” a hálózat csoportjain belül. A hálózatos periféria tagjai azok a nódusok, amelyek egymással általában nincsenek közvetlen kapcsolatban. A periféria két nódusát a legtöbbször a hálózatos mag egy vagy több nódusa köti össze egymással. A hálózatokban a mag nódusai azok, amelyek a már jól működő, bevált megoldásokat ismerik, és működtetik. Az új helyzetekre adott válaszokhoz szükséges új megoldások azonban legtöbbször a hálózatos perifériáról érkeznek meg.

Miért ilyen fontos a hálózatos periféria szerepe az új megoldások kialakításában? Egy új megoldás a hálózatokban új hálózatos kapcsolatok formájában jelenik meg. Gondoljunk ebbe bele! Ha a hálózatos mag nódusait, amelyek már korábban is nagyon sűrű kapcsolatrendszerrel össze voltak kötve egymással, még egy kapcsolattal összekötjük, az a hálózat egésze szempontjából nem jelent semmilyen innovációt. Az innováció csak akkor jelenik meg, amikor egymással addig nagyon távoli kapcsolatrendszerben lévő, azaz egymástól messze lévő két nódust kötünk össze. Nyilvánvalóan ezek a nódusok a hálózatos periféria részei kell, hogy legyenek. Ezért van olyan kiemelkedően nagy szerepe a hálózatos perifériának az innovációban.

A világ hálózatos kapcsolatrendszerében az „Észak”, azaz Észak-Amerika és Európa országai igen sok esetben a hálózatos mag szerepét töltik be. A „Dél”, azaz Afrika, Ázsia és Dél-Amerika országai sokszor a periféria szerepét kapják. Fokozottan kell tehát figyelniük arra, hogy az innováció igen sokszor a perifériáról jön! Azaz ma már a „Dél” misszionálja „Északot”, és nem fordítva – mint akár még száz évvel ezelőtt is. Erre sok örömteli példát látunk már itt, Magyarországon is, amikor afrikai, indiai, ázsiai és dél-amerikai papok és szerzetesek segítik az egyház munkáját.

A harmadik, és utolsó, a szinodalitással összefüggő hálózatos fogalom a hálózatos hierarchia lesz. A hierarchia fogalmát az irányított hálózatokban lehet értelmezni, ahol két egymással szomszéd-

A hálózatos periféria innovátor szerepe a szinodalitásban

A hálózatos hierarchia és a szinodalitás

3 Charles Taylor: *A Secular Age*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (MA), 2007.

dos hálózatos nódus között az információ az egyiktől áramlik a másik irányába. Azok a nódusok, amelyek az információ továbbítási sor tetején helyezkednek el, a hierarchikus felépítésben magasabb szinten vannak.

A hierarchia mértéke nagyobb akkor, amikor a hálózat által kódolt komplex rendszer szokványos helyzetben van, és nincs szüksége új válaszokra. Miért? Azért, mert a közös válaszokat csak korlátozott számú központi, a hálózat magjában elhelyezkedő nódus tudja egymással egyeztetve kialakítani. Ezekről a központi nódusokról áramlik az információ a periféria nódusai felé. Amikor a hálózat új helyzet elé kerül, akkor szükség lesz a hierarchikus szintek közötti fokozott kommunikációra. Ahogyan az előző részben említettem, a periféria nódusai részt vesznek az innovatív, új megoldások kialakításában. Ez igen erősen növeli a hálózat hierarchikus szintjei közötti kommunikációt. A szinodalitás is ilyen, a hierarchikus szintek közötti, a horizontális hálózatos kommunikációt növelő esemény. A szinodalitás tehát éppen azokban az új helyzetekben segíti a hierarchikus szintek közötti kommunikációt a legjobban, amilyennel napjaink kereszténysége is szembesül.

Ahhoz, hogy a közös választ a hálózat egésze megfogalmazza, és utána hatékonyan végrehajtsa, egyeztetni és segíteni kell. Emberek alkotta hálózatban egy nódus csak korlátozott számú nódussal tudja az egyeztetés és segítség feladatát elvégezni. Muszáj tehát több hierarchikus szintet kialakítani egy hálózatban akkor, amikor szokványos helyzetben van. Különösen abban az esetben van szükség több hierarchikus szintre, amikor egy hálózat mérete nő. Nem véletlen tehát, hogy az egyházban, ahogyan a konstantini fordulat után nőtt, szükség lett az érseki és metropolitai szint bevezetésére.

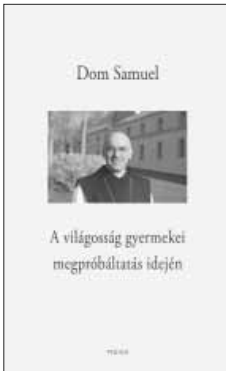
Luther Márton kezdetben semmilyen hierarchiát nem akart az újonnan alakuló evangélikus egyházban. Aztán ki kellett építenie egy ilyen hierarchiát, mert a tanítás tisztaságának és az egyház törvényes rendjének megőrzése miatt szükség lett erre a növekedő evangélikus egyházban is. Azonban a hierarchikus szintek száma korlát nélkül nem növelhető. Ha túl sok hierarchikus szint lesz a hálózatban, akkor ugyanúgy elvesz az információ lényege addigra, mire leér a legalsóra, mint a korábban említett sugdosós játékban. Azaz egy működőképés hálózatban öt-hat hierarchikus szintnél több nem igazán lehet. A Föld irányításában – beleértve a hasonló méretű katolikus egyház irányítását is – nagyjából most éppen ennyi hierarchikus szint van. Talán ezért is van az, hogy teremtő Istenünk mérhetetlen bölcsességével a föld lakosságának éppen annyinak kell lennie, amennyi ezen a földön meg tud élni, és éppen hogy elfér. Ha ugyanis a jelenleginél tízszer ekkora méretűre nőnének, akkor már ennyi hierarchikus szint kellene az irányításhoz, amennyi – az emberiség teremtettségének a mai állapotában – az információközlés jelenlegi eszközeivel már nem értené meg egymást. Tehát egy még sokkal népesebb világnak nemcsak hússzív kellene a kőszív helyett (Ez 11,19; Ez 36,26), hanem új agy is kellene ahhoz, hogy megértse egymást. Persze azt nem tudhatjuk, hogy teremtő Istenünk mennyire adja meg az embernek éppen mostanában egy új agy, illetve egy gyökeresen más kommunikáció – például a szív, a Szentlélek kommunikációja az értelem helyett – esélyét. A mesterséges intelligencia fokozott térhódításának éveiben igencsak szükségünk lenne erre...

Gondolatmenetem végéhez közeledve hadd foglaljak össze három gondolatot Ferenc pápának a II. Vatikáni zsinat 60. évfordulóján, október 11-én elmondott beszédéből.⁴ 1. Az egyháznak pásztorként az emberek között, és nem halászként az emberek fölött kell lennie. 2. Az egyháznak le kell győznie az önmaga körül forgás kísértését. 3. Az egyháznak nem szabad engednie az egymással szemben álló csoportok közötti szakadás kísértésének sem. Vegyük észre, hogy a hálózatos csoportok közötti hidak, a hálózatos periféria innovatív szerepe és a hálózatos hierarchia szintjei közötti, horizontális kommunikáció mind-mind segítik azt, hogy az egyház az emberek között legyen, hogy ne önmaga körül forogjon, és hogy ne szakadjon csoportokra.

A hálózatos csoportokat összekötő hidak, a hálózatos periféria és a hierarchikus szintek közötti fokozott kommunikáció innovatív szerepe a hálózatok új helyzetekre adott válaszában kulcsfontosságú eleme. Ez a szabály általánosan érvényes minden hálózatban: a sejtektől a társadalmakig. Mindhárom hálózatos jellemzőt: a hidakat, a periféria és a hierarchikus szintek kommunikációját erősíti a szinodalitás. A szinodalitás tehát egy új helyzetre adott olyan rendszerszintű válasz, amely segíti felfedezni az új megoldásokat, és segít felszínre hozni az új válaszokban mozgósítható, alkotó energiákat az egész egyházon belül. A szinodalitás erősítésével tehát követjük azt az általános törvényszerűséget, amelyet a teremtett világ egésze magában hordoz, azaz: valószínűleg jól követjük ezzel Urunk akaratát. Áldott utat kívánok valamennyiünknek ebben az együttes útban, ebben a szün-hodoszban!

A szinodalitás mint a teremtett világ egészében megnyilvánuló hálózatos szükségyszerűség

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

DOM SAMUEL

A világosság gyermekei megpróbáltatás idején

Samuel Lauras (1954) trappista szerzetes könyvei jelentős visszhangot váltanak ki hazájában, Franciaországban, részben azért, mert a szerző szokatlanul őszintén beszél a keresztény élet és az egyház jelenségeiről, részben azért, mert szerzetesi tapasztalatait mindenki számára érthető és befogadható módon teszi közkincsé. 1983-ban belépett a Sept-Fons trappista apátságba, ahol rövid ideig annak a Jeromos atyának a tanítványa volt, akinek *Lehetőségek és dallamok* című könyve magyarul is olvasható. 2002 óta a Csehországban alapított Nový Dvůr trappista monostor előljárója, 2011 óta apátja. Dom Samuel éber megfigyelője a történelmi eseményeknek és az egyházi fejleményeknek, s szerzetesi és előljárói tapasztalatait egyedülálló módon használja fel arra, hogy útmutatást adjon a saját korukban támpontokat kereső keresztények számára. Ebben a könyvében főként a vallási közösségek feszültségeivel, vitakultúrájával, töréseivel és belső megpróbáltatásaival foglalkozik, egy gazdag életút alapján, teológiai kultúrával felvértezve és a szerzetesi lélettől megkövetelt őszinteség fényében.

Ára: 3.900 Ft

⁴ <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-10/papa-zsinat-evfordulo-mise-homilia-szeretet-forras-legeltet.html>

Áfra János

A RÉSZEK LÁZADÁSA

„Könnyebb így, idő nélkül,
 így végbement minden.
 Anarchia és pánik bennem.”
 (T. Zs.)

Jelentem, a kaszkadőr időben elfoglalta helyét, és már úgy tűnt, kész a zuhanásra, amikor elkezdett vádakat szórni az üzletembernek látszó férfi irányába, aki miatt egy perccel korábban mélybe akarta vetni magát.

Jelentem, a megvádolt férfi száját ekkor néhány száz méterre épp horkanásszerű hang hagyta el, mert a kocsmáros az orra előtt zárta be az ivó ajtaját, hogy aztán a szemben lévő épületben magához vehesse az úrvacsorát Isten szolgájától.

Jelentem, hogy az önkéntes szolgában néhány órával később sötét gondolatok támadtak, de minden önfegyelmét összegyűjtve úrrá lett gerjedelmén, és nem támadt rá a közeli éjjelnappaliból kilépő miniszoknyás nővére.

Jelentem, a rendjét pár nappal korábban végleg elhagyó nővér percek múlva a cselekvést megtagadhatta volna, végül mégsem volt rest segíteni annak az öregembernek, aki ott feküdt a bolttól két sarokra, a földön szűkülve.

Jelentem, az öreg éveket tengődött az utcán, és egyik hajléktalanszállóról járt a másikra elnehezdedő csomagjával, melynek alján a sokat emlegetett könyv pihent, ám végül az agyvérzés hozta el számára a megváltást, mert megszabadult a beszédkényszertől és egy lázadóban mégiscsak tanítványra lett.

Jelentem, a lázadó ekkorra kifogyott minden merészségből, kimerült az ellenállásra fordítható energiákból, úgyhogy inkább családot alapított, reikizni kezdett, és már évek óta ápolóként dolgozott abban az otthonban, ahol az öreget elhelyezték, amikor tőle végre megtanult úgy élni, ahogy addig nem mert volna.

Jelentem, a vak remény rácsavarodott a kilátástalanság járatára, amely e tanítvány szeméin át nyílt, és azon keresztül a legnehezebb napokon is el lehetett jutni a nyugalom legmélyére, mert ha a lázadó maga elé idézte az öreg először feltűnő arcát, amely még magán hordozta a nővér féltő tekintetét, amit végül elkerült a vágyakozó szolgálé, aki megszánta a kocsmáros, mert az elutasította azt az üzletembernek látszó színészt, amelyik végül nagy sikert aratott a rá mért szerep főjelenetében, ahol bocsánatért esdekel mindmáig újra meg újra a kiborult kaszkadőr térdeire borulva, mintha csak az életéről lenne szó.

EREKLYE*Zsille Gábor**Vasadi Péter emlékének*

El kéne égetni
 azt az ágyat,
 amelyen egy költő meghalt.
 Utolsó álma, gondolata,
 utolsó hajnali sóhaja
 része lett annak az ágynak,
 nem lehet közszemle tárgyá,
 hamvadjon el a testtel,
 ne lássa más.

Nem szabad elégetni
 azt az ágyat,
 amelyen egy költő meghalt.
 Utolsó álma, gondolata
 megszentelte a matracot,
 megszentelte a keretet,
 a támlát, a négy lábat,
 az a fekhely már ereklye,
 nem szabad elégetni,
 azt nem,
 ott kéne hagyni a szobában,
 az ablak mellett a sarokban,
 nem vinni sehová, nem,
 le kéne fedni egy pléddel,
 egy puha, egyszínű lepellel,
 és csak ritkán venni szemügyre,
 csak ritkán érni hozzá.

HA SÚGNA

Talán jobb és mélyebb lenne a vers,
 ha írás közben eszembe jutna
 Adam Zagajewski. Vagy nem is jobb
 és mélyebb, de lassabb, egyenletes,
 fegyelmezett, átjárná egyfajta
 szellemi nyitottság, kíváncsiság
 a világra és az emberekre.
 Kiegyensúlyozott lenne a vers,
 ha közben Zagajewski lebegne
 a háttérben. Túlkapások nélkül
 haladna az okos szemlélődés
 tág mezején, hullámnzó lensárga
 fűben; máskor vonatként gördülne
 a biztos cél felé egy vágányon,
 pedig a vágány bárhol bármerre
 elágazhat, akár három vagy négy
 irányba, és a csendes szerelvény
 bármikor megállhat, hogy utasa
 néhány percre leszálljon, de tényleg
 bármikor, és még úgy is, ha azon
 a helyen nincs peron, sem állomás.
 Szelídség, ez lenne vezérszava
 a versnek, ha Zagajewski súgná
 a sorokat, pedig szavainak
 csak egy részét hallanám. Érthető
 lenne a vers, ha Zagajewskivel
 a fejemben írnám, de kerülne
 bele néhány szokatlan hasonlat,
 szókapcsolat, néhány meghökkentő
 képzettársítás. Izgalmas lenne
 a szöveg, intellektuálisan
 vonzó – legalábbis a fordító,
 miközben átültetné egy másik
 nyelvre, izgalmasnak találná, és
 szellemi élményben részesülne.

Christian Bobin*Francia író, költő**(1951–2022). Elámulni a mindennapi**című kötete 2022-**ben jelent meg a**Vigília kiadásában.**– Itt olvasható**prózaverseinek a**forrása: Christian**Bobin: L'Enchantement**simple et autres textes.**Gallimard, Paris, 2001.**Bittner Gábor**fordítása***TÁVOLODÁS**

Hosszú csöndkard pengéje hatolt a szívembe olykor. Az eltávolítása rögtön vérvesztéssel járt volna: azután már csak hallgatni tudtam, meg efféle fehérbe fordult mondatokat írni. Az adott pillanatban mindegyikük felszabadítóan hatott rám. Mindig is csak azért írtam, hogy válságot oldjak meg, hogy átjussak egy erdőn, hogy a borús időből visszataláljak a derűs időhöz. Mindig csak neked írtam és magamnak, egy olyan eljövendő „neked” és egy olyan eljövendő „magamnak”, akik még meg sem jelentek ebben a világban, ebben, ahol soha nem is volt senki.

Ha életünk és a világ viszonyát szemléljük, ellen kell állnunk mindannak, amit nekünk tulajdonítanak, el kell utasítani mindent, ami felkínálkozik – szerepet, identitást, funkciót –, és főleg soha egy fikarcnyit sem adhatunk föl egyedüllétünkéből és csendünkéből. Ha életünk és az örökkévalóság viszonyát szemléljük, oda kell adni önmagunkat, elfogadni, ami jön, anélkül, hogy bármit is megtartanánk. Az egyik oldalról mindent elutasítani, a másik oldalról mindent elfogadni: ez a kettős mozgás csak a szerelemben valósulhat meg, amikor a világ eltávolodik, miközben az örökkévalóság közeledik, csöndesen és társtalanul.

Minden cselekvésünk közepette az egyetlen cselekvés a várakozás, és türelmetlenségből szórjuk magunk és a várakozás közé a szándékok és a vágyak porát, csakis türelmetlenségből.

A szellem szemszögéből nézve nincs különbség a bőség túltengése és a szűkölködés között: minél inkább magára marad az ember, annál inkább szüksége lesz az egyedüllétre. Minél szerelmesebb az ember, annál inkább szűkölködik a szerelemben. Az egyedüllétből soha nem lesz elég, és ugyanez érvényes a szerelemre is, az egyedüllét meredek lejtőjére.

A fáradtságot úgy hordozzuk magunkban, mint egy követ. Ha egy mozdulattal letehetnénk, egyszerre felfedeznénk azt, ami alatta van, és hogy az maga a paradicsom.

Mi más adhat olyan tiszta örömet, mint amilyenel egy kis fehér felhő látványa gyönyörködtet a kék égen?

A szerelem elengedés, önzetlenség. Saját erőnkéből nem juthatunk el ideig, mert folyamatosan minden erőnket arra koncentráljuk, hogy a világot az „én” felszínére zsúfoljuk össze. Az, amit néha elengedésnek képzelünk, csupán közömbösség vagy beletörődés, ezek pedig újra csak az „én” alakváltozatai, amely a közömbösségben megerősödött, a beletörődésben elsötétült.

A szél ugyanúgy kap a lombba, ahogyan a szerelmes szó éri a szerelmes nő arcát, ugyanazt az üdvözült elengedést, ugyanazt az enyhe, lázas ragyogást idézi elő. A szél és a szerelem szava ugyanazt mondja.

Ha azzal a gondtalansággal indulnánk a világba, amellyel egy gyermek képes elaludni a tömeg kellős közepén, a világ a mi szívünket is csak annyira riaszthatná, amennyire az alvó gyermek mély és könnyű szuszogására képes ránehezedni.

Ragaszkodásaink nyomorúságáért nem hibáztathatjuk a szerelmet. Jobb lenne inkább azon tűnődni, vajon miért annyira nehéz anélkül szeretnünk valakit, hogy azonnal saját sorsunkhoz kötnénk, ami persze egyet jelent a kérdéssel, miért olyan nehéz szeretnünk.

A magát komolyan vevő ember igazából gyerekes. Úgy koncentrálnak az életére, mint az iskolás az előtte fekvő papírlapra. Produkálja magát és felháborodik, mikor a tanár elnéző a rossz tanulók iránt, akik tudják, hogy az élet néha súlyos, gyakran könnyű – de sohasem komoly.

Mégsem élheted le úgy az életedet, hogy egy fűszálat imádsz – mondta nekem valaki, aki úgy élte le az életét, hogy azt a világot imádtta, ahol semmi sem nő, még egy fűszál sem.

Azok, akik tudják, hogyan kell szeretni minket, elkísérnek az egyedüllét küszöbéig, ott aztán megállnak, egyetlen lépést sem tesznek tovább. Azok, akik azt állítják, hogy tovább jönnek velünk, igazából már sokkal korábban lemaradtak.

Fénytől remegő fáccka, ha téged látlak, ugyanúgy érzek, mint amikor a kedvest filléres ruhájában látom.

Vannak dolgok, amelyek azonnal elmenekülnek, mihelyst az ember várni kezdi őket. Hiába hívjuk őket: bármilyen lágy is a hangunk, csak a mohóságunk hallatszik ki belőle, így a lehető legtávolabbra húzódnak tőlünk, önmagukon belülre, oda, ahol már nem sebezhetjük meg őket.

A játszó gyermek több fényt sugároz a játékával, mint a szentek az imáikkal vagy az angyalok az énekeikkel. A játszó gyermek Isten vigasza.

A madár könnyed, mert ahhoz, hogy daloljon, nem kell, hogy övé legyen az erdő, vagy akár egyetlen fa.

Szerelmem, ma túl fáradt vagyok írni neked. A szívedben egy többoldalas levelet találsz, csenddel teli. Olvasd lassan! A mai nap fénye az én nevemben írta. Minden betűje rólad szól és a békéről, amely eláraszt, ha arcomat az arcod felé fordítom, a sokszáz kilométeres messzeségbe.

Mindent, amit teszünk, még a leghétköznapibb dolgokat is, sőt főleg a leghétköznapibbakat – ajtót nyitunk, levelet írunk, kezet nyújtunk – a leggondosabban és a legfigyelmesebben kellene tennünk, mintha a világ folyása és a csillagok járása múlna rajtuk, egyébként így is van, a világ folyása és a csillagok járása múlik rajtuk.

Követként küldjük az árnyékunkat, messze magunk előtt. Nézzük, amint más árnyékokkal beszélget, kezét ráz, és néha viaskodik velük. Mindezt messziről nézzük, és a valóság alig-alig hatol az életünkbe – csak amikor öröm vagy fájdalom tör ránk, amelyek létezésében kezdetben nem is hittünk.

A bizonyosság, hogy egyszer, valaha szerették – ez a szív végső szárnyalása a fényben.

A szentek megtörték önmagukban azt a természeti törvényt, amely minden egyes életet elválaszt a többitől: így többé már semmi sem idegen számukra a világegyetemben, és szívükben ugyanúgy rezonál a csillagok éneke, mint a havak suttogása, a halottak mosolya ugyanúgy, mint az újszülöttek sírása. Nincs más emberség, mint a szenteké. Nincs más emberség, mint ez a természetfeletti szeretetteljes, szeretetteljesen természetfeletti állapot.

Az elámulás hirtelen légrohamot okoz a bensőnkben. Az örökkévalóság tódul be így fénysebességgel a hirtelen keletkezett légüres térbe.

Egy el nem küldött levél töredéke: „Hallom, amit mondasz, és még jobban hallom azt a hangot, ahogy mondasz. Kérsz valamit, ami hiányzik, és mivel hiányzik, úgy beszélsz róla, mintha járna neked. Erről az a mondat jut eszembe, amit a minap az utcán csíptem el: „*azt akarja, hogy szeressék, micsoda ostobaság!*” Kemény szavak, de az igazság néha ilyen fondorlatos. Itt az az ostobaság, hogy az akarat feljogosít megkaparintani, amire szükségünk van. De kérdezzünk csak rá, vajon mi van bennünk, ami szeretetre érdemes? Kerestem, kutattam, nem találok semmit. Nem a kérés az ostobaság, hanem a kérés átformálása panasszá, majd pedig hamarosan követeléssé. Tudom, hogy nem erről beszélsz, de ilyen hangon beszélsz, és az igazság már ott van a lélegzetvételben, mielőtt a szavakban is megjelenne. Hallgatom az érveidet, és csak a bosszúságodat hallom. De keserűségben még soha nem találtam egyetlen csepp igazságot sem. Abból soha nem hallottam ki mást, csak a csalódott hiúság nyomorúságát. Az igazság ragyogását csak az örömben és a mindig vele járó tudatállapotban ismerem fel, annak sugárzó tudatában, hogy semmik vagyunk – így aztán hogyan formálhatna az ember jogot bármire is, miért is kardoskodna olyan igény nevében, amely nem is nagyon tudja, mit akar, mindössze annyit tud, hogy akarja azt a valamit? A szerelem csakis kegyelemből való, és mit sem számít neki, hogy kik vagyunk. Egyébként is, ha számítana, soha nem kaphatnánk meg. Nyugalom: hiába írok ilyeneket, én sem vagyok rá érdemes. De legalább soha nem szűnök meg úgy szemlélni ezeket a dolgokat, ahogyan az ember az árnyékkal megtelű útról nézi a hegyeket, amelyeket ma még nem érhet el.”

Úgy vagyunk az étellel, mint valamiféle postással, aki minden reggel kopogtat az ajtón. Behívjuk, leültetjük, és megvalljuk neki reményeinket, rábízunk panaszainkat, később étellel kínáljuk, majd ismét a panaszok litániájával, és kifecsegett reményeinkkel traktáljuk, mígnem este úgy

kísérjük ki, és úgy köszönünk el tőle, hogy egy pillanatra sem jutott eszünkbe elolvasni a levelet, amelyet egész idő alatt ott lobogtatott az orrunk előtt.

- Az egyedüllét nem túl nehéz?
- Az egyedüllét maga a könnyűség: a szív úgy repked benne, mint pacsirta a kitaruló fényben.

Minden ünnepünk enyhe kétségbeeséssel jár, mintha akaratlanul is minden örömünket egy másik, összehasonlíthatatlanul nagyobb, de elérhetetlen öröm helyett élnénk át.

Halálunk napja jelen van minden napunkban, mint sötét áramlat az áttetsző vízben, csakhogy túl nyugtalanok vagyunk meglátni és méltóképpen köszönteni közelgő elmúlásunkat a világ teljes jelenvalóságában.

Nem tudok semmit, amely hasonlóan dicsőséges lenne, mint nevető arcod, szerelmem. A fényt, amit arcod bennem gyújtott, a halál sem olthatja majd ki úgy, mint minden egyebet. A többit elrabolja, hiszen már akkor megkaparintotta, amikor még lobogott az élet. De ezt az arcot nem sikerülhet elvennie, ha csak közelít hozzá, megégeti az ujját.

Az életünket egy ajtó előtt vesztegelve töltjük, és nem látjuk meg, hogy tárva-nyitva van, miképpen azt sem, hogy ami mögötte van, már ott van a szemünk előtt.

Az eláradó fény, az élő hullámozó fény, az égbolt mélyein és a vizek felszínén járó fények szépsége, e szenttelen, talányos szépség közömbös a mi sorsunk iránt: soha nem láttam még annyi ragyogást, mint a lengyel égen, néhány kilométerre a treblinkai koncentrációs tábortól.

A HÁZALÓ

*Székely Éva-Mária
fordítása*

Az olvasószoba csupasz, aligha hivatott vendégek fogadására. Nyoma sincs annak a fényűzésnek, amin elkalandozik a tekintet, amitől a benti csend darabjaira hull. Sötétkamra, ahol mégis ring valamilyen fény a levegőben, de nem a napvilágé. Csak egy perc, és felkavarog benne a halál, a születés és a szerelem szárnypora. Elég hozzá egy örömteli könyv, egy fekete-fehér méh: egy semmisség.

Az ablakpárkányon csak egy kosár. Még szinte érintetlen. Benne szavak, friss ibolyák.

*

Amikor elhagyod a világot, fellapozol egy könyvet: csendláda, otthonos, míves, belőle édes-ördög, savanykás-angyal bújik elő. Mire becsukod a könyvet, végre részesülsz abban, ami már nem a világ, nem is a szavak: a jóság az, vagy a kétségbeesés.

Magadból kilépsz, hogy közelebb kerülj a legbelsőhöz, egészen addig, ahol legnagyobb a zűrzavar, ugyanakkor legnagyobb a béke.

*

Az olvasón gyakran álmatagság vesz erőt, türelem szállja meg, üresség tölti be. Az élet eme fogyatkozása korán, általában nyolc-kilenc éves korban megmutatkozik, tünete a fehér holdacska megjelenése a lélek körmén. Hiábavaló lenne arra törekedni, hogy orvosoljuk a bajt: az olvasási kedv többé nem hagyja el a vigasztalhatatlan gyermeket, aki térdén ütött sebeit vadon termett tintákkal mosogatja.

*Nézd az arcod
milyen sápadt vagy
Miért nem mész ki játszani?*

*

A könyv tere ugyanaz a tér, mint a középkori miniatúráké: a várúrnő szemében az ég tükröződik, virágos uszálya tizenhárom emberarcú napot görgetve patakzik. Nagyobb a kéz, mint a ló, a vár kisebb, mint az odavezető, boglárkákkal hintett ösvény.

Hosszú órák telnek el így, szemügyre veszünk mindent, követve a fény járását, mely a dolgokat előnyös színben tünteti fel. Szemléljük a keretbe zárt végtelent a parányi csendben.

*

Tegnap még, amikor gyermeki láztól úzve az emeleti szobába rejtőztél kezdedben egy képeskönyvvel, édesanyád beszűrődő hangját, a lehetetlen felejtés hangját hallgattad, ahogy a kert végében énekelt. Ma a fekete szín fölé hajolva nézed, hogy égnek el a könyveid. És ha egy évszázadban egyszer kinyitod az ablakot, és kihajolsz, már csak a végét hallod annak a bölcsődalnak, amelynek oly régóta rabja vagy:

*kialudt a gyertyám
nincs mivel meggyújtsam*

*

Szavak szelik át a papír éterét. Ha meg akarjuk két tündérujjal akár csak csipptenteni őket, kihunynak, és odább születnek újjá: mint abban a játékban, ugye emlékeznek, amelyek arról szól, hogy az erdőben, míg a farkas öltözködik, a gyermekek szölongatják: ott van-e. Amikor a farkas végre felöltözik és előjön, a gyermekek elszaladnak. Hasonlóképpen, az olvasó akkor *van ott*, amikor a szerző *már nincs ott*, mindketten egymást keresik hiába a *Nyelvrengetegben*.

Olvasni. Kihajtani a lélekben található létrát, mely végeláthatatlan felfelé és lefelé is.

*

Az olvasó arca meztelenebb, mint a levegő, teste hajlékony, a cselekvés szűkéből szabadult. Fekve, karját, lábát hanyagul több kontinensen nyugtatva számlálja a csillagokat a lap viharos fehéren. Minél közelebb kerül az álomhoz, annál inkább hatalmába keríti a csend.

Az egyszerűség szertartása, türelemgyakorlás. Az olvasás egy út, van még annyi másik. Világosságban gyarapodni, ez a cél.

*

Az élet odakint zajlik, sebessége a fényé. Két kezét egy átlátszó papírgömbön tartja, figyel, ahogy szállingóznak a fekete tintapelyhek a belsejében, és akkor a lassúnál is ráérősebb tempóra vált. Rezzenéstelen arccal nézi a mélységtelen égből hulló, tiszta időtömböket: A mozdulatlanság dicsérete. A némaság könnyörgése.

Az olvasó lehetséges nevei: Fagyban meditáló. Szélfaló. Azúrba markoló. Fehérrel álmodó. Révész. Lapszéli fecske.

*

Az olvasó meztelen szívén gyíkok futkároznak. Egy fűszálnyi betűvel dalra fakasztja a tücsköket, és minden szót, minden követ felforgat abban a titkolt reményben, hogy alattuk találja a nevét. Így bukkan rá mindenféle dolog nevére, de sosem a sajátjára, soha. Pedig ahogy ígérte János Jelenéseiben az a vihar tépte bekezdés:

*És adok annak fehér kövecskét,
és a kövecskén új írott nevet,
a melyet senki nem tud,
csak az, a ki kapja.*

*

A történeted, a mindennapi életed egyszerű, tehát érthetetlen. Egyetlen könyv sem tesz róla említést, egyetlen papírlámpás sem világítja meg. Nézd! A lényeg abban van, amit elfelejtesz, és ami előtted áll. A jelentéktelenben, egy fehér porcelán csészére festett kék árnyék nyugodt szemlélésében találod meg a végtelent.

A lélek kétségtelenül átítatódik ezzel a színnel, akár az ófrancia nyelv foszlányaival és névtelen, oly örök dalokkal, mint a minden egyes nap felvirradó hajnal.

*

Csenevész vérpatak: a szív nászi kamrájába fut, a falaknak ütközik, a hús berkeibe menekül, az idegek lombozatába vész, visszatér az aranykamrába megint, csillan, és álmaidban vet ágyat magának.

Virrassz a vörös tintával öntözött oldal felett! Ha valami kint vagy bent eltereli a figyelmed, ha mégoly jelentéktelen is, kőlavinát okoz, elszárazsztatja az életet.

*

A szerencsés magányban a világ zsugorodik, te pedig növekszel: ez az első kör, amelyen egy nap túl kell lépned, lelkedet a tűz lelkéhez kötöznöd. A világ feletti győzelem igen csekély győzelem, a neheze még hátravan.

Előtted egyenlő csendekbe rendezve sorakoznak a szomjúság szavai, szomjat csak ezek oltanak.

*

Óvakodj az álmodót övező lármától: a világ csak azért ismer el bármit is, hogy azonnal tönkre tegye. Órizkedj azoktól, akik az ablakhoz hívnak, hogy magasztaljanak: nem magányos az, akinek rejtekét mindenki ismeri. Tartózkodj a jóakaróktól: egyetlen tanácsadó több kárt okoz a hercegnek, mint ezer ellenséges hadsereg. Menj onnan. Még messzebbre. Egyre messzebbre.

Ott, ahova méysz, a papírlap már nem tükröz, és egyetlen név sincs a borítón.

Imre Flóra

NAGYCSÜTÖRTÖKÖK

A tanítványok alszanak.
Olyik ezüstért jár, olyik kardot fog és kard által vész el,
parázna nőt ítél a másik,
halak járását figyeli,
vagy vizet hord a palotában.
Rabló feszítédmeget kiáltoz.
Nem ismerem. Nem ismerem.
A vámos vámol, a kufár
reklámoz a templom előtt.
Éhes, sovány, rühös kutyák.

Heges, göcsörtös, kicsavart
az olajfáknak ága-törzse.
Fulladozás és feszülés.
Szár az ég, száraz az ég,
súrlódás-hő a levegő.
Izomgörcs, vérrög, elhalás.
Ín szakad, a szem elsötétül.
Pohár, pohár. Isten nem válaszol.

Nem vagyok megoldás az életedre.

DÁNIEL-TÖREDÉKEK

leomlanak szobrok és aranyak
törölgesd csak, Bélsaccar, az írást
az oroszlánok ismerik az angyalt
a kemencetűz kicsap a fűtőkre

PÜNKÖSD

Nem szálltak le a lángok.
Egyedül vagyok.
Hallgatok.

JEAN PATRICK MODIANO ÉLETE ÉS KORA MŰVEIBEN

Róhrig Eszter

Író, műfordító,
irodalomtörténész.

Legutóbbi írását
2021. 1. számunkban
közöltük.

A magyar olvasóközönség a negyvennégy kötetes, nemzetközi hírű, 2014-ben Nobel-díjjal kitüntetett Patrick Modianót kevésbé ismeri, részben azért, mert mindössze néhány műve jelent meg magyarul, de a honi kritika figyelme sem irányult tartósan e hallatlanul érdekes életmű felé.

Az író ezt mondta: „Az én igazi témám a felejtés, nem az emlékezés. A felejtés, mint valami lepel, beborít mindent, amit átélünk. Az emlékezés megpróbálja átluggatni ezt a leplet. De ez a lepel teljesen nem lebben fel sohasem.” Az emlékek és a felejtés sötétjébe vetődő fénycsóva a modianói életműben két időszakvencióra fókuszál.

1. Az író *születése előtti időktől a születéséig tartó szekvencia*, a második világháború korszaka. Az anyja, Louise Colpeyn színésznő, dokkmunkások leszármazottja. Constantin Meunier *Dokkmunkás* című szobrához a nagyapja állt modelt. A *Lire* című irodalmi lapnak 1975-ben Modiano azt nyilatkozta, hogy az édesanyja félig magyar, félig belga származású. Majd húsz évvel később így helyesbített: „...az anyám teljes egészében flamand. Enyhe balkáni akcentussal beszélte a franciát, ezért azzal menetegette magát, hogy félig magyar, ami nem volt igaz. Amikor a Ninotchkat játszotta és ismét bajba került az akcentusa miatt, akkor meg azzal védekezett, hogy román származású.” A „rideg szívű szép nő” – írja Modiano a *Pedigré* című önéletrajzi regényében (*Un pedigree*, 2005) – a németek támogatásával került a párizsi filmvilág közelébe. Modiano édesapja, Albert Modiano zsidó ősei, a négyszáz éves múltra visszatekintő Modianók (köztük a világhírű festő, Modigliani) a spanyol inkvizíció elől menekültek Toscanába, ahol Modigliana tartományban telepedtek le, majd felvették új lakóhelyük nevét. Többük továbbvándorolt Szalonikibe: sok tudós, jeles rabbi utód származott közülük.

Patrick Modiano szülei kollaboránsok, bűnözők világában mozogtak. Az apja üzletelt a feketepiacon, ha nem sikerült keresnie, akkor lopott is, hamis papírokkal, álneven bujkált, nem hordott sárga csillagot. Modiano regényeinek visszatérő alakja, paradoxona, morális metaforája ő: egy gyalázatos korban a törvénybe ütköző vétségek is relativizálódnak.

Modiano sorsa a születése előtt kezdődött, emiatt tér vissza minduntalan a II. világháború, a megszállás éveire. Méltatói szerint ő volt az első francia író, aki hozzá mert nyúlni a kollaboráció agyonhallgatott témájához. A felejtés ellen küzd, de nem ítélkezik. Az ő tolla alól kerültek ki a legjobb kollaboráns figurák, miközben a „szíve a Vörös Plakát partizánjaiért dobog” – írja a *Pedigré*ben.

E kor kétarcúságának, ellentmondásainak érzékeny megfigyelője és megszólaltatója. Talán nem abszurd a megszállt és szabad zónára osztott ország, nem különös, hogy a megszállt zónában német időhöz állították az órákat? Vichyben a 84 éves, egykori verduni győző, Philippe Pétain együttműködött a német megszálló hatóságokkal. Kormányja Vichyben, a Park hotelben működött. A szövetségesek észak-afrikai partraszállása

után a szabad zónát is elfoglalják a németek. A franciák nem szívesen emlékeznek a kollaboráció éveire, így arra sem, hogy önként képeztek a megszállók szolgálatába állított rendőröket a Lyon melletti gyorstalpaló rendőriskolában. Azt is szeretnék elfelejteni, hogy *Zsidók és Franciaország* címmel kiállítás nyílt Párizs kellős közepén, a ma is álló Berlitz-palotában. A Vichy-kormányban külön tárcát kapott a *Zsidóügyi Parancsnokság*, az ennek alárendelt *Zsidóügyi Rendőrség* beosztottjai tartóztattak le és zártak börtönbe, majd juttattak német megsemmisítő táborokba 76.000 zsidó embert. A túlélők száma nem haladja meg a 2500-at...

A Nagy Összeomlás kétmillió katonai veszteséget jelentett, a túlélők többsége német fogságba került. A Vichy-kormány „szolgálatát” fejében azt remélte, hogy szabadon engedik a hadifoglyokat, ehelyett több ezer francia katonát szállítottak marhavagonokba zárva a hírhedt ukrajnai Rava-Ruska büntetőtáborba. Mialatt ezek a honfitársak embertelen körülmények között sínylődtek, addig Vichy önkéntes francia légiót állított a német hadsereg szolgálatába. Ezek a francia katonák a Wehrmacht sőtétöld egyenruhájában, szívük felett a francia trikolor jelvényével szolgálták a hitleri Németországot.

A kor számos paradoxonjának egy másik példája: a feketepiacot két orosz származású zsidó kollaboráns tartotta a kezében, s mindkettő milliárdos vagyona tett szert. Egyikük az írástudatlan Jovanovici, a másik a textilbiznisz császára, Szkolnyikoff volt. Szinte hihetetlen, de igaz, hogy a németek rablott pénzét is ő mosta tisztára s fektette ingatlanokba Monacóban. A néhány négyzetkilométernyi miniállamban több összeharásolt kincs halmozódott fel, mint egész Franciaországban!

A háború alatt sok millióan eltűntek, legtöbbjük név nélkül, nyomtalanul, a túlélők között pedig gyilkosok rejtőztek. Jean Moulin halálra kínzóját, Claus Barbie-t, a lyoni hóhért csak 1983-ban sikerült letartóztatni. René Bousquet-t, Mitterand jó barátját, a Vichy-kormány rendőrfőnökét, aki a nagy zsidórazziákat vezette, 1993-ban bíróság elé állították, de a per előtti napon meggyilkolták. Bosszú vagy elhallgattatták? Sosem derült ki.

Ezek után nem csoda, ha Modiano regényi világában egymást érik az enigmák, a megoldatlanul maradt ügyek. Az elbeszélők gyakran nyomozók, fotósok, dokumentumfilm-rendezők, krimi- vagy újságírók, színészek – és egyikük sem jut el a végső bizonyossághoz. A Goncourt-díjat nyert *Sötét boltok utcájában*¹ (*Rue des Boutiques obscures*, 1978) megtalálhatjuk mind az oknyomozó, detektív-, mind a történelmi regény műfaji sajátosságait. Főszereplő-elbeszélője egy amnéziában szenvedő magánnyomozó, aki nem emlékszik, mi történt vele a megszállás alatt, akkor, amikor egy hideg téli napon feleségével, Denise-zel a megève-i síparadicsomból át akart szökni a szabad Svájcba. Az elbeszélő addig kutat, míg kideríti, hogy négy embercsempész kifosztotta, aztán magukra hagyta őket a havas határon. Végül csak az maradt titok, hogy mi lett a sorsa Denise-nek. A regény fő kérdése az elbeszélőt terhelő felelősség, s az olvasó érdeklődését mindvégig ébren tartja a kimondatlan kérdés: vajon ő tehet-e a lány eltűnéséről? Az amnézia, a teljes feledés a lány sorsa miatt érzett büntudat miatt keletkezett benne.

2. Modiano a *II. világháborút követő időszak*, az ő gyermek- és a hatvanas évekre tehető ifjúkorának élményeiből merít. 1945-ben, a második világháború végén született, rendezetlen családi körülmények közé, emiatt vidéki bentlakásos iskolákban tanult. Az utolsó két gimnáziumi osztályt Párizsban végezte. Miután leérettségizett, az apja az ő tudta és beleegyezése nélkül beíratta egy bordeaux-i katonaiskolába, ami valóságos sokként érte a fiút, rögtön az első napon megszökött, s hamarosan elkezdte írni az első regényét. Paradox módon a nem éppen gondoskodó anyja ismertette össze Raymond Queneau-val, azért, hogy korrepetálja a fiát, akinek nehézségei voltak a matematikával a híres IV. Henrik líceumban. Barátság szövődött közöttük, Queneau felismerte Modiano tehetségét, ő segítette írói indulását. Queneau megérzései nem csaltak, Modiano első regénye, az 1968-ban megjelent *Csillag tér (Place de l'Étoile)* rögtön két irodalmi díjat is nyert.

Első könyve sikerével bekerült az irodalmi életbe és ezután csak az alkotásnak élt.

Az internátusban eltöltött diákévek magánya és a bezártság érzése először a *Milyen nagyszerű fiúk (De si braves garçons, 1982)* című regényben fogalmazódik meg, melynek szereplői egy Párizs környéki bentlakásos iskola egykori diákjai. Azért iratták őket be ide, mert a szülei nem tudtak időt szakítani a nevelésükre. Ezeket a szülőket mindig titok lengi körül: sosem tudni, pontosan mivel foglalkoznak. Az apák gyanús üzleteket kötnek. Az anyák tevékenysége még rejtélyesebb: szeretők, kirtartottak, prostituáltak, színésznők, táncosnők? Vagy egy kicsit mindegyik? A lakások olyanok, mintha költözés vagy nagytakarítás lenne: széken, üres polcokon, bevetetlen ágyon kívül nincs egyéb berendezés, a falakon képek helye feketélik. Az otthon hiányának megannyi apró jele. Itt tűnik fel mellékszereplőként egy apátlan, elhanyagolt hétéves kislány, aki egy húsz évvel későbbi regényben, a *Kis Bizsuban*² magányosan, a Montmartre negyedben élő felnőttként tér vissza. Egy napon a metróban meglát egy sárga kabátos nőt, akiben felismerni véli az édesanyját. Hazáig követi a nőt anélkül, hogy a közelébe menne, anélkül, hogy megszólítaná... Kutatni, nyomozni kezd utána, de a személyes találkozásra képtelen. A lány lelki és érzelmi válságba kerül, nem talál belőle kiutat és öngyilkosságot akar elkövetni, de valaki megmenti.

Modiano regényeiben keverednek a valóságos és a fiktív szereplők. A valóságos figurák mintha a fikció hitelességét hangsúlyoznák. A teljesség igénye nélkül említjük Robert Desnos szürrealista író, Émilienne Alençon és Gay Orlov táncosnőket, a Gestapóval együttműködő „Lauriston utca bandáját”, Porfirio Rubirosát, a félvilági playboyt is. Még az elbeszélő alakjában és a minduntalan feltűnő apafigurában is sok a valóság-hű vonás. A *Sötét boltok utcája* megjelenése után a Magándetektívek Egyesülete a regénybeli detektív, Guy Roland hiteles ábrázolásáért tiszteletbeli tagjává választotta Modianót – nem is sejtették, hogy ezután több tucat regényében játszanak majd főszerepet a nyomozók, rendőrfelügyelők... csak hogy Modiano regényeiben nem oldódnak meg a rejtélyek, a bűnösök sosem kerülnek rendőrkézre (erre az alábbiakban még vissza-

2 A *Kis Bizsu*. (Ford. és utószó Róhrig Eszter.) Tarandus Kiadó, Győr, 2014.

térünk). Az ismétlődés, a klisék, sztereotípiák állandó alkotóelemek. Az eltűnés, szökés, keresés fontos mozzanatai a cselekménynek. Modiano szinte fetisizálja a noteszokat, régi telefonkönyveket, jegyzőkönyveket, iratdossziákat, újsághíreket, levéltári feljegyzéseket. Bizonyos helyszínek egy egész szociális miliő hangulatát teremtik meg. A Diadalív, Neuilly, a Párizs környéki Marne folyó partja, valamint a mégève-i síparadicsom, az Azúr-part,³ kétes eredetű vagyonokból élő, semmittevő vagy rosszban sántikáló, bűnöző egzisztenciák törzshelye.

Mi az a modianói stílus, a „style modianesque”?

Modiano azt mondta a *Paris Match*-nak 1981-ben, hogy ugyanannyi időt tölt egy szöveg javításával, mint a megírásával, sokat kíváncsi, míg eljut a végső formához. Egyszerű, gyakran nominális mondatokban fogalmaz, a retorikai alakzatok közül a kihagyás (ellipszis), metafora, metonímia, parataxa, más szóval a száraz tények mellérendelő felsorolása jellemzi stílusát. Gyakori nála az ellentétes, analógiás szerkesztés. Stílusának egy másik, fontos ismérve a trompe l’oeil: az észlelt valóság mögött egy másik nyugtalanító világ és jelentéstartomány sejlik fel. Ruth Amar egy 2009-ben megjelent tanulmányában azt fejtegeti, hogy Modiano regényei szonorikusan is megkomponáltak. Szerinte az emóciók hangja alig hallhatóan, suttogva, de beleszűrődik a szövegekbe. Modiano gondosan alakítja ki írásai ritmusát. A *Dora Bruder*-ben például rövid és hosszabb fejezetek váltják egymást, és azért hagy fehér, üres helyeket a fejezetek között (mindig húsz sort), mert tipográfiai is ki akarja fejezni a hiányt, a lakunát, a regény központi kérdését. Modiano olyan stílust keresett, amely ugyan nem beszélt nyelvi, de egyszerű, sűrített, tömör. Ramuz, Giono, Pavese és Hemingway alapos tanulmányozása során megtalálta azokat a mondatokat, amelyekben kevés az alárendelés és sok a csönd.

Paradox módon ezzel az egyszerű, áttetsző nyelvvel semmi bizonyosat nem mond el az olvasónak. Könyvei legbelső burkában valami titok lappang, amelynek egy részére fény derül ugyan, de a teljes igazság mindig homályban marad. Egyik kedves szerzőjéről, Georges Simenonról a *Le Monde*-nek 2007-ben adott interjújában azt mondta, hogy tőle tanulta a helyszínek, a szereplők környezetének aprólékos leírását, és a legjobban azt szereti benne, hogy néhány szóval erős hangulati hatást tud teremteni. A krimi, a roman policier mellett más műfajokból, hatásokból is formálódott össze-teszethetetlen, egyéni írásmódja. Több szállal kapcsolódik a klasszikusokhoz is, például Balzac *Emberi Színház*ához, a visszatérő szereplők, sorsok, helyszínek miatt; mások Prousttal tették egyenrangúvá. Az érintett azzal hátrította el a Prousthoz való hasonlítást, hogy szerinte Proustnak sikerült megtalálni a múltat, ő maga legfeljebb csak néhány nyomra akadt.

Modiano egyik könyve a másikat egészíti ki, magyarázza, de egy biztos: a rejtélyek soha nem oszlanak el. Leghíresebb regényének, a *Dora Bruder*-nek (1997) is megvan az „előregénye”. Egy korábbi mű, a *Nászút*⁴ (*Voyage de nocés*, 1990) szereplőjének, Ingridnek a sorsa többé-kevésbé magyarázatot ad arra, hogy miért tért vissza a szülőkhöz Dora Bruder, miután egyszer már megszökött tőlük, mert a kamaszlány más, jobb életet

3 Többek között a magyarul is megjelent *Augusztusi vasárnapok* című regény helyszíne Nizza. (Ford. V. Pánczél Éva.) Tarandus Kiadó, Győr, 1996., 2. kiad. 2014.

4 *Nászút*. (Ford. Gulyás Adrienn.) Tarandus Kiadó, Győr, 2015.

akart élni. Talán sehol nem világítja meg az egyik regény a másikat olyan egyértelműen, mint a *Nászút* és a *Dora Bruder*.

A *Nászút* középpontjában egy szerelmi történet áll. A dokumentumfilm-rendező próbálja megérteni, miért hidegült el a feleségétől. Ezenkívül korai ifjúságának egy rejtélyes találkozásélményét is szeretné megfejteni. A két alap-időt és a két történetet az elbeszélő személye mellett néhány közös párizsi helyszín kapcsolja össze, majd ahogyan haladunk előre az olvasásban, a feleség-történet háttérbe szorul, s az elbeszélő szinte megszállottjává válik Ingridnek, akivel fiatalon találkozott, majd évtizedek múltán megtudja, Ingrid 45 évesen öngyilkos lett egy milánói szállodában. Senki nem tudja, miért. Az öngyilkosság magyarázata a régmúltban keresendő. Modiano részben az idősíkok váltásával, másfelől az elhallgatások, kihagyások, szünetek révén, az elbeszélés meg-megszakításával érezteti az olvasóval a jelenségek mögött felsejlő, rejtett összefüggéseket: Ingrid elhagyta az apját, nem vállalt vele közösséget, nem ment vele utolsó útjára, amely a koncentrációs táborba, a megsemmisítésbe vezetett. A lelkiismeret-furdalás miatt lett öngyilkos. Milyen apáért? Miért kellett volna apjával tartania, aki nem mert átszökni a szabad zónába, pedig lett volna rá lehetősége. Igen, vele kellett volna szolidárisnak lennie a lányának, Ingridnek. De fellázadt ellene, megszökött tőle. Ingrid évtizedekkel későbbi öngyilkosságával beteljesül a túlélő lelkiismeret-furdalással terhes sorsa.

A *Nászútban* a szökés a lázadás szinonimája. Ez a motívum számos regényben visszatér, hol az apa figurája, hol az alterego-elbeszélő, hol pedig valamelyik szereplő választja a menekülést (a teljesség igénye nélkül: *Sötét boltok utcája*, *A Kis Bizsu*, *Dora Bruder*, *Éjfű*, *Alvó emlékek*,⁵ *Titoktinta*).

Legsikeresebb regénye a *Dora Bruder*.⁶ Ez a regény nagy hatást tett a közgondolkodásra, megváltoztatta a múlthoz való viszonyulást. Divat lett a világ különböző pontjairól Párizsba zarándokolni és bejárni a regény helyszíneit. A 2005-ben megjelent *Irodalmi séták Párizsban 1940–1945 között (Balades Littéraires dans Paris [1900–1945])* című könyv negyedik fejezetében fotókkal illusztrált szöveg kíséri végig Dora Bruder életét a megszállás alatti Párizsban. Béatrice Commangé *Modiano Párizsa (Le Paris de Modiano)* című, 2015-ben megjelent munkájában beazonosít minden, Modiano személyéhez (iskolái, lakhelyei) és regényeihez kapcsolódó helyszínt.

Ugyancsak 2015-ben Anne Hidalgo, Párizs polgármestere, Dora Bruder távoli, túlélő rokonainak jelenlétében, Patrick Modiano részvételével felavatta a 18. kerületben, Dora Bruder regénybeli lakhelye, az Ornano körút 41. közelében található Dora Bruder sétányt, Dora Bruder topográfiailag is Párizs közkincsévé, a város emlékezetének tapintható részévé vált. A *Párizs, Modiano nyomában (Paris dans les pas de Modiano, 2019)* című mű szerzője, Gilles Schlessler térképezi fel a modianói életutat, sok-sok újabb, érdekes részlettel, ismerettel, illusztrációval.

Egy Marie Lebev nevű író 2011-ben *Elfelejtteni Modiano-t (Oublier Modiano)* című regényében a modianói íráselveket alkalmazva felkutat minden helyszínt, ahol Modiano élete során megfordult: megkereste egykori tanárait, ellátogatott elhunyt öccse, Rudy Modiano sírjához. Intim

5 Magyarul *Felejtett álom* címmel jelent meg. (Ford. Gulyás Adrienn.) Tarandus Kiadó, Győr, 2017.

6 *Dora Bruder*. (Ford. és utószó Róhrig Eszter.) Vince Kiadó, Budapest, 2006.

közelségbe merészkedik az íróhoz, miközben a saját életének egy-egy epizódját párhuzamba állítja Modianoéval és egyfajta lelki-művészi közösséget alakít ki az íróval. Modiano felháborodott, ügyvédhez fordult, aki felvette a kapcsolatot Lebey kiadójával és személyiségi jogokra hivatkozva követelte, szüntessék be a könyv forgalmazását. A kiadó, Leo Scheer, nemet mondott, kijelentette, hogy fikcióról van szó, és az alkotói kifejezés szabadsága sérthetetlen. Ezzel az ügy be is fejeződött. Az azóta eltelt években Lebey művét elfelejtették, Modiano elismertsége pedig töretlenül nő.

Visszatérve Modiano leghíresebb regényéhez: a *Dora Bruder* műfaját nehéz meghatározni, a bűnügyi, a dokumentum-, a kaland- és a történelmi regények kliséit, nyelvi fordulatait egyaránt megtalálhatjuk benne. Sokan írtak e ma már klasszikusnak tekintett műről, közülük Joël Dubosclard 2006-ban megjelent, szövegközpontú elemzését ismertetjük. Dubosclard három történetszálra bontja a narrációt: 1. Dora Bruder élete (biográfia), 2. egy nyomozás története, 3. az elbeszélő életének (autobiográfia) története. Mindhárom történet hiányos, olykor párhuzamos, máskor ellentétes relációban állnak egymással, és olykor-olykor össze is érnek. A regény nyomozással kezdődik és annak összegzésével ér véget. A nyomozás befejezetlen, mert az elbeszélő nem tudta meg, miért szökött el Dora, hol járt, mit csinált az idő alatt, míg nyoma veszett. Érdekességképpen megjegyezzük, hogy Modiano Serge Klarsfeldet – azt a történészt, akitől Dora Bruder dokumentumanyagát megkapta – valósággal az őrlétebe kergette, annyira kíváncsi volt, miért szökött meg Dora Bruder a szülői háztól. Klarsfeld hiába bizonygatta, nincs több adata a lányról, Modiano nem tárgított, a végén jól össze is veszttek és a mai napig nem békültek ki. Ez a valóságos tény rávilágít arra, miként lesz a szerző szándékai ellenére a hiány, az enigma a regényi világ meghatározó eleme.

Dubosclard, a *Dora Bruder*-tanulmány szerzője két kompozicionális eljárást különböztet meg: a *lineáris* elrendezésű nyomozási szálat, a fent ismertetett három történetszál pedig sajátos *asszociációs láncot* képez. Dubosclard a tüköreffektusban látja Modiano írásmódjának az egyediségét: az egymásra helyezett történetszálak asszociációs játékot implikálnak. Ez az eljárás exponálja a könyv központi kérdését, a szökést, amely mindhárom történetszálban megismétlődik: Dora, az elbeszélő apja és az elbeszélő életében egyaránt. Ez az ismétlés-párhuzam sajátos értékcapcsolatot teremt a három szereplő (apa – elbeszélő – Dora Bruder) között: így még jobban kiemelkedik Dora különleges jelleme, aki oda tudja dobni a szökés révén nyert szabadságot azért, mert szolidáris a sorstársaival és velük együtt akar meghalni.

Az író saját bevallása szerint (és a fikcióban is) egy, a német megszállás idejében megjelent újságot lapozgatva bukkant rá egy közleményre. A *Lire* 2003. októberi számában Modiano azt nyilatkozta, hogy 1920-tól napjainkig betéve tudja a napilapok fekete krónikáját.

Az elbeszélő egy körözvény alapján indul a kamaszlány keresésére, akit nem fog megtalálni. Így emeli Dora Brudert a millió és millió ismeretlen, elfeledett áldozat jelképévé. Tévedés lenne azt gondolni, hogy Modianónak mindössze annyi a mondanivalója, hogy az elkövetett bűnök elévülhetetlenek. Ennél sokkal többről van szó. Az idézés, a beillesztés

módszerével él, amikor a példát adó sorsok felelevenítésével relativizálni, árnyalni szeretné francia írók – sokuk kollaborációja miatt igencsak megtépázott – becsületét. Modiano a németeket nem azonosítja a fasizmussal. Itt is és minden más művében az árnyalt, relativizáló, felmentő attitűdöt rejti bele a narráció egy-egy apró, látszólag mellékes kis részletébe. Friedo Lampe-ról így ír: „Brémában született. A heidelbergi egyetemen tanult. Könyvtáros lett Hamburgban és ott kezdte el írni első regényét, *Az éjszaka partját*.” Az 1933-ban megjelent művet „kiselejtezték, [...] a szerzőt pedig »gyanúsnak« nyilvánították. [...] Mit lehetett hát a szemére vetni? A szépséget és a melankóliát... Egyetlen vágya az volt, hogy lefesse »az olvasónak az alkonyesti kikötőt nyolc óra és éjfél között« [...] A szovjet csapatok előrenyomulásakor [...] 1945. május 2-án két szovjet katona igazoltatta az utcán, aztán betuszkolta egy udvarba. Nem mérlegelték, hogy jó ember vagy gonosztevő akadt-e az útjukba, ott helyben agyonverték” (*Dora Bruder*). Friedo Lampe-val⁷ kapcsolatban egy oktanul elpusztított életért, egy méltatlanul elfeledett írói oeuvre-ért emel szót.

Modiano gyakran nevezi magát alvajárónak („sommnambule”), olyanak, aki félálomban, ébrenlét és révület köztes állapotában írja a regényeit.

Erre az álomszerű tudatállapotra utal az *Éjféli*⁸ című regényének a címe is. Modianótól több ízben is megkérdezték, mit jelent ez a cím? Hol tovább ködösített, hol pontos magyarázatot adott. Egyszer azt mondta, Oszip Mandelstam 1924. január 1. című verséből kölcsönözte: „...éj fűvet szedni, míg mésszel marja a testet a vér...”, máskor Paul Celan *Mák és emlékezet* című versére utal, aztán meg Paul Valéry *Nárcisz beszél* című versét idézi „...je sens l’herbe de nuit” (amely eredetileg így szól: „J’entends l’herbe des nuits croître dans l’ombre sainte”): „Hallom, hogy ezüst fű nő a szent homályban”, aztán Charles Baudelaire Jeanne Duvalhoz írt egyik sorára hivatkozik: „haja hullámozó fűszála!” („l’herbe ondoyante de ses cheveux”) – végül pedig maga is meghatározza, mit ért éjféli: „Az éjféli nem más, mint az örökké felfoszló emlékszálak, amelyeken életünk végéig kérődzünk.” Egy méltatója és nem mellesleg legjelentősebb monográfusa, a Modiano weboldal kezelője, Denis Cosnard a *Le Monde*-ban közölt recenziójában az *Éjféli* Modiano legköltoőbb művének nevezte. A francia cím, a *L’Herbe des nuits* – emelkedett érzéseket hív elő, pedig a mű közege az alvilág és szereplői is gyanús alakok, bűnözők. Szokásos párizsi sétája során az író-elbeszélő emlékeiben visszatér fiatalkorába, és megelevenedik egy hatvanas évekbeli, enigmatikus szerelmi történet, amelynek középpontjában Dannie, a zavaros múltú gyönyörű lány áll, akit rossz arcú alakok tartanak a markukban. A 2014-es év jelenében élő elbeszélő főleg az 1964-es, Dannie-val töltött év egy szakaszára helyezi a hangsúlyt. Mivel semmi nem előzmények és következmények nélküli a modianói világban, ezért ez a történet minduntalan visszautal a megszállás éveinek soha el nem ítélt gyilkosaira, illetve előremutat majd a fő történeteszlal eseményeinek lezárása utáni évben bekövetkező, máig kiderítetlen Ben Barka-gyilkosságra. El nem évülő és újra meg újra megismétlődő bűnök szövődnek a titokzatos és tiszta szerelmi történetbe. Sem érintés, sem szó nem utal a szerel-

7 Friedo Lampe egy novellája magyarul is megjelent *Ajtóról ajtóra* címmel a győri *Műhely* 2019/5-6. számában, Mayer Krisztina fordítása.

8 *Éjféli*. (Ford. Róhrig Eszter.) Tarandus Kiadó, Győr, 2014.

mükre, annál inkább Jean, a kezdő író tettei: veszélynek teszi ki magát, mégis elkíséri Dannie-t egy félelmeket rejtő vidéki házba, ahonnan sietve menekülniük kell, és a kapkodásban ott marad Jean első regényének kézírata. A szerelem mellett az írás, az íróvá válás a regény másik témája. A Jean elveszett kéziratában szereplő művészek a narráció egy magasabb szintjén kapcsolódnak az író-elbeszélő felejtés elleni küzdelméhez, mert mindannyian jelentős, értékes műveket hagytak az utókorra, miközben méltatlanul kihullottak a kulturális emlékezetből. Ott van közöttük Tristan Corbière, a francia költői nyelvet megújító költő-zseni, aki egyetlen kötetet publikált, azt is a saját költségén, aztán meghalt. Charles Cros (Modiano egyik kedvenc írója) nemcsak költő, tudós is, feltalálta a fonográfot és a telegráfot. Saját korában senki nem ismerte. Tristan Corbière-ben és Charles Crosban az a közös, hogy mindannyian szabad, öntörvényű művészek, akár Jean, az író alteregója. Oser Warszawski és Restif de la Bretonne is fontos helyet kapott az *Éjfűben* szereplő kéziratban, mert mindketten egy álomszerű, elképzelt Párizs titkait kutatták, akár Jean vagy Modiano. Modiano azt mondta: „Párizs az én belső városom”.

A Nobel-díj sztárrá tette a visszahúzódo természetű, de világéletében sármos Modianót. A díjat követő 15 napban 150 ezer példányban keltek el a művei. A pénz és a dicsőség nem érdekelte, a Nobel-díjjal járó tisztességet Svédországban élő unokájának ajándékozta. A politikától is távol tartotta magát, nem fogadta el az akkori köztársasági elnök, François Holland meghívását az Élysée-palotába. Könnyen elképzelhető, hogy még mindig a fülében csengett Holland-nak az a gyakran hangoztatott kijelentése, hogy nem olvas regényeket.

Mi most inkább a díj előtti, a 2013-as évből, a *Le Monde* körkérdésére adott válaszaiból nyújtunk összefoglalót. A „hogyan ír” kérdésre azt felelte, hogy kézzel, fekete golyóstollal, nem használ számítógépet. Kedvenc szerzői Peter Handke, W. G. Sebald, Orhan Pamuk. Melyik könyvnek lenne szívesen a hőse? Prévost abbé *Manon Lescaut*-jának Des Grieux lovagja szeretne lenni. Ami megnevelteti: Isaac Bashevis Singer *A szégyenfolt* című regénye. Arra a kérdésre, hogy melyik könyvet volna kedve továbbírni, azt válaszolta, hogy Charles Dickens *Edwin Drood rejtélye* címűt, mert az Dickens halála miatt befejezetlen maradt. Mint utánajártunk, a félbemaradt regény egy szerelmi háromszögből kipattanó gyilkossági ügy felgöngyölítéséről szólt volna. És akit eredetiben szeretne olvasni, ha megtehetné, az nem más, mint Rainer Maria Rilke (*Malte Laurids Brigge feljegyzései* című regényének francia kiadásához Modiano írt utószót). Minél jobban kiteljesedik az életmű, annál inkább szaporodnak a vele készült interjúk, rádió- és tévéműsorok. Bernard Pivot, a neves médiaszemélyiség többször is meghívta az *Apostrophe* című irodalmi műsorába. Pivot úgy véli, hogy Marcel Proust óta nem született Franciaországban olyan jelentős író, mint Patrick Modiano. Egyre több a műveiről szóló szakmai kiadvány, elemzés, konferencia, a Gallimard kiadó pedig megkezdte életművének sajtó alá rendezését.

A Nobel-díj óta négy új művel jelentkezett: *Hogy el ne tévedj*,⁹ (*Pour que tu ne te perdes pas dans le quartier*, 2014), *Alvó emlékek* (*Souvenirs*

dormants, 2017), *Életünk kezdetei* (*Nos débuts dans la vie*, 2017), *Titoktinta* (*Encre sympathique*, 2019) és 2021-ben a *Chevreuse*.

A *Titoktinta*, mint a Modiano-művek mindig, most is kapcsolódik az eddigiekhez, mégis egészen más. Az utolsó néhány oldalon jutunk el a megvilágosodáshoz, addig nemcsak a narrátor, az olvasó is sötétben tapogatózik a zűrés életű, nevüket változtató, felszívódó, majd ismét előbukkanó figurák között. A *Titoktinta* Rómában, a (*Sötét boltok utcája* című regényből is ismert) Hutte detektív ügynökségben kezdődik, a *Sötét boltok* utcajában, és attól nem messze, a *via della Scrofán* lévő, említett című galériában ér véget. Miért *Titoktinta* a regény címe? A titoktinta láthatatlan és csak egy bizonyos eljárással válik olvashatóvá. A titoktinta az élet, a sors metaforája. Jean úgy érzi, fölösleges folyton keresni, kutakodni, minden ott van az orrunk előtt, minden meg van írva, csak éppen láthatatlan tintával. Ezen írás idejében utolsóként megjelent regénye a *Chevreuse* (2021). Hazájában húsz kritika látott róla napvilágot, s a szerzők szokás szerint örömmel ismerik fel és idézik a balzaci, prousti sokszereplős szcena egy-egy ismét előlépő alakját. E mű kapcsán és az írásunk végéhez érkeve szubjektív és szabadon csapongó gondolatainkkal szeretnénk az olvasók figyelmét a modianói világ felé fordítani. A cím arisztokratikus hangulatú: a kastélyáról híres *Chevreuse-völgyet* idézi. Ebben az opusban Modiano a keresést – amely a *Perceval* óta az európai regény archetipikus eleme – poétikailag tökélyre fejleszti. Ez a keresés hármas értelmű: az identitásé, az emlékéké és a homályba vesztett bűnöké. A korábbiaknál finomabban csiszolódik egymáshoz s ötvöződik egyggyé a mindenkori narrátor-szerző, Jean interpretálta hármasság. Jean és a többi szereplő periferikus látása és borderline helyzete meghatározzák a lényegre, az igazságra való rálátás lehetőségeit és határait. Ők és mi is, mindannyian a megismerhetetlen és az elérhetetlen lényeg vagy igazság felé gravitálnak. Marcel Conche francia filozófus szerint az általa látszatnak nevezett világról többet tudunk, mint az igazságról. Conche azt mondja: „...ne beszéljünk többé az igaz valóságról: ha megérted, hogy minden elmúlik, hogy minden meghal, és hogy egyedül a halál nem hal meg, akkor megtapasztalod azt, amit én látszatnak nevezek”.¹⁰

10 Marcel Conche: *Vivre et philosophe*. PUF, Paris, 1992, 145–146. (Perspectives Critiques).

Méhes Károly

KÉT DIÓ

Napokig foglalkoztatott az a dió
 amit a járdán láttam
 a héjából kitört egy darabka
 elővillant belőle az ép dió
 Hagytam egyrészt lustaságból
 meg – hitegetem magamat
 a nagylelkűségemmel – hátha
 másnak nagyobb örömet
 jelent
 Nem értettem mért ragadt meg bennem
 ennyire amit jó ha két másodpercig
 láttam egy kicsit törött dió
 Elmúltak az ünnepek fordult az év
 és továbbra is naponta megyek
 a klinikára
 Rossz de voltaképpen jó is ülünk
 beszélgetünk nem siet senki sehová
 És ez még sokáig így lesz
 Ma megint láttam egy diót
 teljesen másutt és másmilyent
 kisebb volt teljesen zárt megfeketedett
 héjából is van rajta még egy darabka
 Nem hagytam ott másnak
 legyőztem lustaságomat állítólagos
 nagylelkűségemet felvettem és
 úgy vágtam zsebre mint aki valami
 fontos elveszettnek hitt holmiját találta meg
 Arra gondoltam majd együtt
 feltörjük és eleszegetjük ezt a pici diót
 majd akkor ha véget ér a klinikai időszak
 és megörültem ó micsoda
 csodálatos jövőbe mutató tervek!

AZ ÉVEK SZÁMA

Nem már nem akarok feltétlenül százötven évig élni
 Gyerekként amikor e jóslatot hallottam és azonnal elhittem
 előre büszkeség töltött el már csak amiatt is mennyire sok
 időm van semmivel nem kell kapkodni ráérek; százötven év
 Nyilván tudtam mágusi túlzás ez az asztrológusi előrelátás
 és titokban magamban kiegyeztem kilencvennyolc évvel
 mutatván – ugyan kinek? – mértéktartó szerénységemet
 még a száz év sem kell ennyivel bőven megelégszem
 mert a kilencvennyolcig is rengeteg – ma már úgy mondom: –
 rettenetesen sok idő volt még hátra vagy inkább előre

Nem már egyáltalán nem akarok százötven sem kilencvennyolc évig élni és nem tudom érdemes-e mindezt hangoztatni vagy épp annyi az értelme mint valaha elhinni ezeket a számokat Nem lettem bölcs csupán látom amit látok és – megint csak önző módon persze – nem kívánom azt hogy mások majd ugyanazt lássák rajtam-bennem amit én látok most és emiatt a kívánságom miatt egy cseppet sem szégyellem magam mert ez talán őszinte és esetleg értelmes kívánság sőt kívánás miközben még rengeteg akár hóbortosnak tűnhető ötletem és tervem van de az biztos hogy már ez is köztük szerepel legalábbis néha eszembe jut

ÚJ ÉV NAPJÁN

Gál Csaba

új év napján
 leül a nagy zongorista
 az év klaviatúrája elé
 két kezét néhány másodpercre
 a levegőégbé emeli
 aztán lecsap
 a napok sötét és világos billentyűinek
 félhangjai súrolják egymást
 éjszakák és nappalok feszültsége
 sziporkázó játékában kisül
 ez a zongora mintha bennünk szólna
 mégis a mennybolt felől visszhangzik
 néha vészjósoló néha nyugodt
 néha szomorú vagy örömteli
 máskor mélabús és reménytelen
 aztán diadalmas és felkelti
 azokat akik összeroskadtak
 megfáradtak és megterheltek
 ez a hangverseny elfeledteti
 a százszor végig járt fájdalom útját
 tiszta lappal újrakezdeni
 amíg e koncert tart
 amíg van idő
 lehetséges
 hinni ebben talán
 könnyebb
 új év napján

Kürti László

FÜRTÖSPARADICSOM

villogó középszer halpénzei.
 csörög a zsebben, vagy csak verdes,
 okos mobilok, néma, fifikás rezgőfunkciói.
 megelégedéstől tompult kockaélek. üvegfóliák
 alatt érik a koraitavaszi fürtösparadicsom.
 az igazság az, ami ki-bekapcsolható.
 esténként töltőre dug a közakarát.
 az az igazság, jobb megtermelni magadnak
 a primer valóságot. megráz, ahogy ontja
 zöldségét a tömeg, reggeli piacokon.
 akiket elér a pletyka, sértett dühből
 energiát termel, majd visszaáramoltatja
 a közös hálózatba.
 napelemes asztallapoknak dőlve isszuk
 a csapolt kőbányait. két korty között
 a fürtös hazaira gondolok,
 „megöntözlek rózsavízzel!”

*

*

villogó középszer halhatatlansága.
 füttyöl a zsebben, vagy csak verdes,
 okos papagáj, fifikás csípőfunkciókkal.
 megelégedéstől kopaszodó csirkelárma.
 megkopasztva üvegfóliák alatt,
 lúdbőrző koraitavaszi fürtösparadicsom.
 az igazság az, bármit megvehetsz kilóra,
 amire rábólint a szerda reggeli őstermelő.
 az az igazság, torkig vagytok a franciásan
 megkötött színes sálaktól, és fuldokolok
 a nagyvárosi ősbunkók piperkőcködésében.
 itt a nagy borraivalókkal csinálsz hülyét
 magadból. az az igazság, hogy mégiscsak
 egy cipőben járunk mindannyian.
 te az övét fűzöd, ő meg épp most szaggatja
 fel benned a lelket, akár egy tépőzárát,
 vagy görcsre kötött műanyagzatyrot,
 tele primör áruval! aprópénzért
 csókolgatjátok szájon az elárvult másikat.

villogó középszer koraesti ledvillózása
 az útburkolaton. eső utáni éticsigaszalalom.
 nyálatuk, csikorgó hazai pályakényszer.
 mindig magad felé lejtő farpofák hűvösében.
 bolyozás könnyöklővel ellátott profi feltételek.
 idegenek mutogatnak irányt a kereszteződésben.

térkép e prizma, hazai felezőávokon.
 gurul a termelői haszon felvásárlói
 nyergék alá. az üldözők leküzdhetetlen
 tempóban köhögik a port, dörzsölnek
 karcos szemeket. aki élre áll, annak
 már csak szorongani szabad féktelenül.

MŰTÉTRE VÁRVA

Vörös István

1

A fájdalomról nem sokat tudok,
mert csillapítom gyógyszerekkel,
de kiveri az ingem a nyirok,
és belülről csapkod a tenger.

Szembenézek a félelemmel,
a bátorság van a hátam mögött,
valaki jól halhatóan röhög,
sakálnak tűnik, mert nem ember.

Sajnos ebből megint szonett lesz,
nem illik a végítélethez.
Ez persze annál kevesebb,

csupán egy rutinműtét vár rám,
rutinját másnak nem kívánám,
ezegyszer most belemegyek.

2

Belemegyek az ismeretlen kínba.
Majd elaltatnak. Rémes lesz az alvás,
csonttördelő ismeretlen mocorgás
lök álomból vissza a múltba:

átugrani a kürtője fölött
az élőnek a legnagyobb kihívás.
Egyedül vagy. Soha nem sír más,
saját sírásod pedig gyűlöled,

de közben élvezet is sírni,
sajnálkozni a világnak folyásán,
mely inkább örvény, és úgyis örök.

Az idő lila színű ásvány,
egy nemlétező pont körül pörög.
Vagy boltzáráskor eladatlan kifli.

3

Mint boltzáráskor eladatlan kifli,
száraz vagyok és görbe is,
a lét a cipőmbé szorult kavics.
Csak az ostoba próbálja kirázni,

jobb inkább elrendezni ügyesen
a talp alatt, hozzászokni a fájdalomhoz.
A lét, hiszen, sok örömet hoz –
nélküle nem lehet meg senki sem.

Csak az halhat következetesen,
ki életében össze-vissza kapkod,
míg el nem jut egy biztosabb alaphoz,

mint az önsajnálát és önszeretetet,
a világúrból figyeli az életet,
mely zavaros és kezdetektől slampos.

RÁOLVASÁS

Nem tudok úgy aludni, hogy ne fájjon,
de mégis alszom, s vadat álmodok,
egy antikváriumban kell apámmal járnom.
Amiben nincsenek fehér lapok,

olyat választani a sok közül,
ez Hamvas 50-ben megjelent könyve,
mert nem létezett, a kezemben kihül.
Az apámmal vásárolni azért könnyebb,

mert úgy tesz, mintha érdekelné,
de aztán megveszi nekem –
a fájdalom álmában rá emlékezem,

ki tőlem sok mindenben eltért,
nem hagyja, hogy könnyen elfelejtsék.
S kihúny a gyógyulástól való félelem.

Várady Szabolcs

SZÉKEK A DUNA FÖLÖTT

Az a két szék a maga módján
nem is volt csúnya. Kár, hogy a rugó
kiállt belőlük, és hogy a kárpit
olyan reménytelenül koszos volt.
De székeknek székek, sőt. Abba a lakásba?
Vittük tehát, jobbára a fejünkön,
az Orlay utcából az egykori
Ferenc József, ma Szabadság hídon át
a Ráday utca 2-be, ahol P. lakott
az idő tájt (nyomait lírája őrzi).

Egy szék is, hát még kettő, alkalmas
lehet sok mindenre. „Két költő a hídon,
fejükön székekkel” – elképzelhető egy
kép ezzel a címmel. Remélem, tárgyilagos
kép volna, nem valamiféle
átszellemítés. Az a két szék,
fontos, hogy ezt megértsük, semmiképp sem
glória a fejünkön. A híd közepe táján
– de nem azért, hogy bármit is bizonyítsunk –
leültünk rájuk. Különösen az egyik-
ből állt ki a rugó, nem tudom, melyikünknek
jutott az. Mindegy, aligha lehetne erre
a későbbieket visszavezetni. Kellemes
nyári este volt. Rágyújtottunk,
élveztük a lakályosságnak ezt a,
mondhatni, szokatlan formáját.

A székek aztán
egy darabig szolgáltak becsületesen: ők voltak a
székek P.-éknél. Hanem az ember
jobbra vágyik, mint ami van: a székeket
beadták egy kárpitoshoz. A lakást is
elcserélték, az elsőt kényszerből, a másodikat,
mert nem szerették. Manapság
ritkábban jövünk össze náluk. Sok minden
közrejátsszik. G. elhagyta A.-t
(P. feleségét), aztán M. (B. felesége)
szakított velem, majd G.-től elvált a másik
M. (G. felesége) és hozzám jött (közben B.-ék
is különváltak), P. öngyilkos lett és azóta
félig-meddig szanatóriumban lakik,
nem beszélve a világhelyzet változásairól,
és különben is: nincs hova leülni.

Ha a verselemző 6 dollárért 12 hétre előfizetője lesz a közléttel, politikával, irodalommal, kritikával, gazdasággal és humorral foglalkozó, hetente megjelenő *The New Yorker* magazinnak és beüti a keresőbe – ékezzel akár (!) – Várad Szabolcs nevét, a kereső rövidesen egy dupla oldalra mutat, az 1977. február 28-i szám 34. és 35. oldalára. A páros oldal közepén Várad Szabolcs *Székek a Duna fölött* című versének angol fordítása (*Chairs Above the Danube*, William Jay Smith) jelenik meg, néhány sora átlóg a következő oldal tetejére is, alatta a költő neve. (Ugyancsak ékezzel.) Kiemelt hely, mindenképpen, nemhogy oldalközép, egyenesen oldalpár a megjelenés tere. (Várad verse alatt egy Tornai József vers is helyet kapott.) Mindezt aközben tudom meg, s megyek magam utána a megjelenésnek, hogy heteken át tündöttem azon, vajon mit fog mondani ez a vers jövendő olvasóinak, akik – régies szóval, korhaladtak lévén – nem biztos, hogy fel tudják fejteni a versben szereplő monogramokat, kivéve talán P-t és G-t, Petrit és Fodor Gézát. De tény, hogy az 1977-ben még kötetel nem rendelkező Várad Szabolcs verse bekerült a keleti parti amerikai értelmiség legismertebb folyóiratába, azaz a vers, a szöveg hamar megcsinálta a maga karrierjét idegenben. A monogramok rejtve maradtak, talán a tárgyias líra kellékeként tekintve azokat. Igen, igaz, hogy a szöveg önmagában áll, a szöveg önálló entitás, s van irodalomtudományi irányzat, amely szerint a művön kívül nincs más szempont. Várad Szabolcs is nyilatkozott úgy, hogy verse nem igényli a monogramok felfedését. Fogadjuk el a szerzői intenciót, kezdjük először ekként a vers elemzéséhez. De előre jelezzük, ez a zárt kompozíciójú vers nagyon sok, a versből kifelé mutató utalást tartalmaz, s ezek száma az időben, a pályák kiteljesedésében és lezárulásával csak sokasodik.

Mit mond a cím, a *Székek a Duna fölött*? Enyhén valótlán, szürreális kép, hiszen a székek a levegőben vannak, ami meghökkent és megállítja az olvasást. A vers első öt sora – azaz meglehetősen hosszan – nem is igazán reflektál saját címére, a székek tárgyszerű, de mégis a szubjektumon átszűrt leírását kapjuk. A leíró rögtön minősíti is a cím állítását. Választékosan, hiszen a köznapi „tulajdonképpen”-t a választékosabb „maga módján” váltja ki, majd a következő három sorban négy hangsúlyos, pattogó 'k'-val kezdődő szót olvasunk/hallunk: *kár, kiált, kárpit, koszos*. Ez a sok 'k' nemzedékünknek felidézi József Attila verscímét, verssorát a *Költőnk és kora* elejéről: „K betűkkel szól keményen”. Folytathatjuk is József Attilával, hiszen azt írja: „Ugy szállong a semmi benne” – egy kis félreolvasással, rossz előadói hangsúllyal, másutt választva el a szót, Várad Szabolcs székeire is így gondolhatunk, „úgy szállong[anak] a semmiben” – merthogy a székek egyelőre csak bele vannak vetve a versbe, állapotukat már ismerjük, de még mindig csak „úgy” vannak. (A verselemzés persze a maga aprólékoságával durván lassítja a vers befogadását, normál tempójú olvasással a szituáció, ha apránként is, de gyorsabban bontakozik ki.) A rossz székek is székek, majd egy erősen ítélező, ironikusan állító kérdéssel jelzi is a korabeli viszonyokat, vagy éppen az új gazdát, hogy „abba” a lakásba, nekik, ezek igenis jók, de mindenképpen célszerűek is lesznek. A lakásban szóval Várad Szabolcs lehozza a Duna fölü, az égről a székeket, hogy természetes közegükbe helyezze vissza őket. De a székek éppen úton vannak, a végtelen folyóhoz képest a két szék pontos útja geográfiai mikrokozmoszt rajzol meg, a kiindulópont és a végcél a távolsága, az Orlay utca és a Ráday utca,

Széchenyi Ágnes

*Irodalomtörténész,
a BTK Irodalom-
tudományi Intézet
tudományos
főmunkatársa.*

mert ezeket, szemben a későbbi monogrammal jelölt szereplőkkel, gondosan megnevezi a versíró, belátható és mérhető, alig egy kilométer. Egyre több az információ a versben. A híd egykori és akkori neve, *Ferenc József*, illetve *Szabadság*, a korszakra vonatkozóan, nagyjából időben el is helyezi a pillanatot. Targyszerű a megnevezés, de magában rejti a vers egyelőre rejtve maradó mögöttes kulcsszavát, a 'szabadságot', pontosabban annak hiányát és a hiányhoz való viszonyt. A rövid, de a székekkel bizonyosan nem könnyű út és a széles, elemi víztömeg mintegy merőlegesek egymásra, a székek útja keresztezi a folyó folyásának irányát. Plasztikusan, filmszerűen látunk a térben.

P. – megmondja róla Várady Szabolcs – költő, s azt is hozzáteszi, hogy a versben szereplő helyszín, az akkori élete helyszíne „nyomait lírája őrszi”. Ez – utóbb rájövünk – felszabadító gesztus, mert megadja a későbbi kérdéseink feltételére való lehetőséget. Felmerül tehát P. versei személyességének komolyan veendő kérdése. Ahogyan a versben megszólaló lírai én is „személyes”, sőt, azonos Várady Szabolccsal. Jogunk van erre az azonosításra, hiszen megadja valóságos lakcímét, s oly mértékű alanyi közléseket tesz a székekről is, amit csak birtokosuk tehet. Maguk a székek az első olvasásra főszereplőnek tűnő alanyok, a leíró kép a székekről a korábbi költészeti hagyományban egyáltalán nem volt föllelhető. A székek nem lehettek témái még a 20. század közepén sem a magyar versnek. Ha hétköznapi tárgyak a versbe kerültek még korábban, a 19. században, azok csak a *zánert* erősíthették, az *Anyám tyúkjá ládája* nem kap semmiféle tárgyi hangsúlyt, nem lesz főszereplő, a *Családi körben előkerülő vasaló* önmagában nem érdekes, hanem az ünnepre készülődés jele, s ugyanott a családfele elé kitett *asztalszék* is csak jelzés értékű. A korábbi lírakorszakokban a tárgyak nem vagy alig voltak főszereplők. (Igaz, például Babitsnál a *lichthof*, a *mérőfa*, a városi szemét és az *automobil* versbe kerülnek, de ezek nem személyes tárgyak, a nagyléptékű urbanizációra utalnak „csak”.)

A versben megszólaló lírai én a fejek fölé tartott székeket, s önmagukat, a székeket cipelőket, a helyzet szokatlan mulatságosságát kívülről, elképzelhető képként látja, láttatja. „*Remélem, tárgyilagos / kép volna, nem valamiféle / átszellemítés. Az a két szék, / fontos, hogy ezt megértsük, semmiképp sem / glória a fejünkön*”. A verssorok tördelése élesen elüt a tartalmi tagolástól. S a tagadott glóriával Várady szembe megy a székek mint a hatalom ősi szimbólumának értelmezéseivel is. Azaz tagadja a költészet egy régi jelentéstudajdonító, szimbolikus hagyományát, ám úgy, hogy eközben a tiltó gesztussal fel is hívja az olvasó figyelmét erre a lehetőségre. Fialat emberek dicsőségre vágyának, a nevük és alkotásaik megismertetésére, ennél mi sem volna természetesebb. Újfajta tárgyas közlést teremt Várady Szabolcs, de ettől az olvasó még gondolkodhat a különféle jelképtárak tartományaiban. Csak éppen tagadó módban. A szék tehát nem szimbóluma – mint már mondtuk – a hatalomnak, a trónusnak, és semmiféle további jelképes összetételek (törvényszék, ítélőszék, prédikálószék) sem hozhatók játékba. De a szék mindenképpen a helykeresés, helytalálás, a maradás jelképe. A kiálló rugós és a rendesebbik szék éveket szolgált P-éknél, sőt *ők* (személyes névmás a mutató névmás helyett, ami jelentést, életet ad a tárgyaknak) *voltak a székek*. Ez az életkezdő szűkösségre utal, a szedett-vedett berendezkedésre, a pénztelenségre, az általános csóróságra.

Aztán visszavált a székek jellemzésére egy ugyancsak lefokozó utalással, amikor is kiderül, hogy az egyik székből – a székeket cipelő alakok elfáradtak, leültek a híd közepén – egy rugó áll ki. Ez amolyan odavetett megjegyzés csak, mert egy ugyancsak anti-poétikus utalással az eddigi leíró verset hirtelen elevenné, sőt, mozgalmassá teszi. A jelenidejű leírásból hirtelen múltidő lesz, a „jelenről” kiderül, hogy az voltaképpen visszaemlékezés és a komótosan részletező képhez voltaképpen egy „nemzedéki” közérzet-regény rejtett gazdagsága tartozik. Látszólag magánérdekű közlések sorakoznak, ki kibe volt szerelmes, ki vett el, hagyott el kit, s hogyan cserélődtek is a párok. Az irodalom és az irodalom körüli magánélet társas kapcsolatait hozza elénk a monogramok sora. Ez az a tartomány, amelyben a versolvasó *elvileg* nem kutakodhatna. Csakhogy hiába magánszféra ez, hiszen P-ről már ki is derült, hogy költő, akit, magával együtt, közszemlére tett a versíró. A gyorsuló közlések közben a vers mintha műnemet és hangnemet váltana, nem egyszerűen a dráma, egyenesen a tragédia lehetősége és valósága nyílik meg, hiszen „*P. öngyilkos lett és azóta / félig-meddig szanatóriumban lakik*”. (Vegyük észre, milyen bizalmas hírt ad itt közre Várady Szabolcs, ez fontos mégis, hogy belekerüljön a versbe.) Ennek a közlésnek a végén vessző áll, a mondat folytatódik, vagyis nem ez volt a közlés lényege, ez a csak felszín, a jele valaminek. De miért is kísérelt meg öngyilkosságot P.? A tragédia kettős, ahogyan a fogalom definíciója is mondja: a tragédia egyéni vagy társadalmi balsorsot bemutató, és a hős lelki összeomlásával, halálával végződő drámai alkotás. A személyes tragédia be is teljesült P. életében, Petrinek a külvilágra figyelésébe semmiféle megértés, elkenés, giccs nem szüremkedett be, kegyetlen volt másokkal és magával, de ezen az áron nagy költészetet hozott létre. Odáig ment a konzekvenciák levonásában Petri, mint a korban senki. A késői versolvasó, aki csak később találkozott a *Székek a Duna fölött* című emblematikus verssel, természetesen hozza magával minden tudását P-ről, aki akkortájt, amikor Várady Szabolcs verse született, már így jellemezte a korszakot: „*Mint lépcsőzugban a pormacska: / gyűlik puhán a korszak mocska*.” Már egy ideje nem Várady verséről beszélünk csak, hanem Petriről is, az ő általa képviselt magatartásról és líraeszményről. A két lírikus versszemléletének hasonlósága és különbsége egy önálló tanulmányt érdemelne. Ez az egyik legfontosabb, a zárt versből – vö. fordítható, angolul is önállóan megálló – kifelé mutató irány, kötőelem, ami a magyar költészet és közérzet felé irányítja a figyelmet.

Várady Szabolcs versében is ott a külvilág, egy erős, de mégis enigmatikus utalással a „*világhelyzet változásairól*”, amit egy, a vers világába szigorúan visszavezető, de kétértelmű sor zár: „*és különben is: nincs hova leülni*.” A szó valódi értelmében volt hova leülni, de első kötethez jutni, beilleszkedni a társadalomba nehéz volt, különösen 1968, a „kizökkent idő” után.

A Petrinél két nemzedékkal idősebb Vas István, aki Petrit a *Költők egymás közt* című antológiában 1969-ben bemutatta, saját élettapasztalatai felől azt kérdezte, „[m]iért olyan rosszkedvűek a fiatalok?” S hozzáteszi, hogy „egy idősebb nemzedék sértett előjogú, féltékeny pesszimizmusa” jogán kérdezi ezt. S tovább így: „...honnan szerezték azt a bizakodást, amelynek kudarca ezt a feneketlen bizalmatlanságot indokolhatná? Hol voltak ők, amikor alkalom volt hozzájutni e pesszimizmus jogosítványaihoz?” Petri pesszimizmusa – költészete a tanú rá – kezdetben alkati volt, érzékenysége

és a tapasztalatok ezt csak felszorozták. Nem akarjuk Petri pesszimizmusát kiterjesztőleg használni, s rávetíteni Várady Szabolcsra, mert ez nagyon nem volna igaz. Ahogyan az 1969-ben megjelent, Petrit bemutató kötetben sem 1968 megrendülése van jelen, a korabeli kiadói és nyomda-technikai viszonyok között az induló költők antológiája 68 nyarán már túl is juthatott a korrektúrára. De az feltétlenül igaz, hogy Petri és társaságuk közérzete és modalitása hatott Várady Szabolcsra is. S azt is tegyük mindehhez hozzá, hogy Vas István mutatta be Várady Szabolcsot is évekkel később, a *Ne mondj le semmiről* (1974) című nemzedéki antológiában. Várady megmaradt Vas István közelségében és barátságában, Petri ezt szinte megtagadta, amikor Vas Istvánt politikai értelemben gyávanak tartotta, amiért nem állt ki, nem írta alá a későbbi években született tiltakozásokat. A Vas István kapcsolathoz tartozik még egy korábbi kritika, mert Várady Szabolcs debütálása az *Első ének* című antológiában történt, 1969-ben. A Hungária (New York) kávéház mélyvizében otthonosan mozgó Csukás István így írt Váradyról az *Első ének*ben megjelent versei alapján: „a legfiatalabb [Várady Szabolcs, akit külön is említ Csukás], ám ez a fiatalság fanyar, kesernyés iróniát sugároz, olyasmit, mint a fiatal Vas István versei; »Az önelemzés keskeny üregében« hever ő is, de az enyhülést adó versmuzsika nélkül, az ő versében »kopott zenéket lélegeznek« az ablaksorok; kopár táj ez, cicoma nélküli, viszont elodázhatatlan számvetésre kész, és ez ad erőt, fölényt és hitet is a komorrá ráncolt homlokú költőnek”. De ez a jellemzés itt nem ér véget, levágtam az említés végéről a jóslatot, a talán hitt vagy inkább a felháborodást elküldendő született proféciát, hogy ez a költészet „»végetnemérő készület« az életre, a boldogságra”. Nos, ez a zárlat nem valósult meg, a jellemzésben van igazság, az önelemzés észrevétele remek. De Várady Szabolcs költészete soha nem futott bele a boldogságba. A magán-közélet inkább.

A képletes székeket váltsuk valódiakra, olyanokra, amelyek a nagy egészben, a rendszerben való helytalálást jelzik. Várady Szabolcsnak lett, volt valódi széke, először a Szépirodalmi Kiadó korrektoraként, aztán az egyetem elvégzése után az Európa Könyvkiadóban. F., vagyis Fodor Géza az MTA Filozófiai Intézetébe került, majd lett a pesti bölcsészkar oktatója, utóbb (talán) legjelentősebb dramaturg a Katonában. De a nincs hova leülni mást jelent: Ez bizony afféle „átszellemítés”, amit a vers eleje határozottan tagadni szeretne. A *Székek a Duna fölött* közérzetvers, „rejtett” politikai vers. A „lakályosságna mondhatni ezt a szokatlan fokát” élvezik, kis hecc, polgárpukkasztás van ebben a ma semmiféle értelemben feltűnést nem keltő fiatalos gesztusban. A nincs hová leülni jelentése, hogy a társadalom nem működik jól, hogy a rendszer nem jó, nem normális. A nemzedéki tapasztalat, az 1968-as csehszlovákiai bevonulás egy nemzedék számára volt ébresztő, kiábrándulás. A székek, amiket a rendszer kínált, kényelmetlenek voltak, komoly vitákat, küzdelmeket implicáltak kiadandó könyvekért, színre viendő drámákért. (Fodor Géza hitette el Kornis Mihállyal, hogy tud drámát írni, ő húzta ki belőle a *Halleluját* 1979-ben, ő volt Spiró *Csirkéfeje*nek dramaturgia.) Petri nem kért és nem kapott széket sehol, csak kocsmában, otthoni (író)asztalánál, volt kérdezőbiztos, filmes statiszta, háttér munkás, a rendszeren kívüli *Beszélő* egyik alapítója 1981-ben. És nem mellékesen Várady Szabolcs barátja. Lám, itt van a konkrét,

angolra fordított, azaz kontextusától megfosztott amerikai közlés önértéke mellett, amellé, a versből kifelé mutató „vektor”.

S ez bármennyire magánbarátság volt is, nemcsak az volt. Versek sora dokumentálja a barátság nyilvánosságát, az utalást erre. Petri *Kizökökzent idő – Előhang egy folytatásos versregényhez Várady Szabolcsnak* címmel és alcímmel írt verset. (Furcsa mód a Digitális Irodalmi Akadémia [DIA] szöveggözléséből hiányzik az alcím és az ajánlás.) Aztán ott van Petritől a *Nagyon szerettem ezt a nőt* című vers, meg a *Strófák ***-hoz, A vékony lányhoz, a V. SZ.-hoz, a Metaforák helyzetünkre*. Ezeknek a verseknek egyik címzettje, szereplője, (teljes) megfajlásukra képes olvasója Várady Szabolcs. Igaz, hogy Petri *Kizökökzent idő* című versében több a költői fantázia, de lényeges a két költő és viszonyrendszerének összefüggése.

S akkor összegzésül, mitől, miért „szép” ez a vers, mi volt benne megjelenésekor az új és miért nem kezdi ki az idő? Szép, mert pontosan szól egy jól látó, élesen elemző baráti közösségről, nemzedék-részről; mert látszólag eszköztelen, de a valóságban tele van költői rafinériával. Játsszik a vers lehetséges, megszokott tárgyaival, székekkel személyesíti meg az embereket és sorsokat, miközben kéri, hogy ne tekintsük átszellemítésnek a képet. Komolyan veszi a költészetet, de. Filozofikus, de önironikusan távolságtartó, „mégis nyakig az egészben”, de illúziótlanul. Nagyon tudatosan bánik a nyelvvel, amint már felhívtuk rá a figyelmet, a *tulajdonképpent a maga módjával* váltja ki, versbe illeszti a választékos, de „líraellenesen” hétköznapi *mondhatnít*, szófajára nézve ez úgynevezett bevezető szó vagy tudományosan diskurzuspartikula, modális szó, a székeket személyes névmással, *őkkel* nevezi meg. Várady Szabolcs, mint minden igazán nagy tehetség, kikezdi a lírai köznyelvet. De mégsem rugaszkodik el teljesen a hagyománytól, nem állít *akkora* kihívás elé, mint például Tandori első kötete, az 1968-as *Töredék Hamletnek*, de azt *is* magyarázza, legalábbis segít annak megértésében. Azért tudott ez a vers angolul is hatni, mert kilépett a szigorúan vett magyar lírából, tematikából. Ahogyan Weöres Sándor magyarázta ezt az *Ankét a fiatal írókról* című 1969-es tematikus *Új Írás* számban, „talán ezzel a generációval fog a magyar irodalom és költészet kiemelkedni eddigi elzártságából és fej-fej mellett lépést tud majd tartani a nagy irodalmakkal”.

Ez a verselemzés sokat köszönhet Kőrízs Imrének, akivel megosztotam kételyemet, vajon mennyire él a vers a monogramok felfejtése nélkül. Tőle tudtam meg a vers idegenbeli karrierjét, megírta nekem, mikor jelent meg a vers a *New Yorker*-ben. Ez alapján a vers teljesen életképes a magyar vonatkozások nélkül is, úgy, ahogy Weöres is jósolta. Kőrízs elküldött egy mondatot az általa magyarra fordított amerikai kortárs, Billy Collins (1941) hozzá írott leveléből. Collins ezt írta, amikor Kőrízs elküldte neki a *Székek a Duna fölött* angol fordítását: „The Varady poem is gorgeous. I couldn't stop reading it, which is unusual for me. I'm going to read it to my workshop next time I have one. Are there any other translated Hungarian poets you would recommend?” Kérdésre a válasz az, persze, hogy vannak angolra fordított jó költőink, antológiák és a *The New Hungarian Quarterly* régi évfolyamai sokat tettek ezért. Jó utat minden angolra vagy más nyelvre fordított, és saját kontextusából kiváló, önálló életre kelő magyar versnek! De én boldog vagyok, hogy azt is értem, mi a vers mögöttese, hogyan fedik részben-egészben egymást Várady és kortársai pályái, életviszonyai, életstratégiái.

**Máté-Tóth
András**

1957-ben született
Kalocsán.
Teológus, vallás- és
kommunikációkutató,
a Szegedi
Tudományegyetem
vallástudomány
professzora és
az MTA-SZTE
Convivence
kutatócsoport
vezetője. Legutóbbi
írását 2022. 12.
számunkban közöltük.

PROFILKÉP TOMÁŠ HALÍKRÓL

Enyhén oldalra billent fejtartás, kissé hunyorgó szem, halvány mosoly – így látni Tomáš Halíkot az internetes profilképeken. Még inkább így a konferenciákon, megbeszéléseken. Ha nem ismerném közel harminc éve, úgy vélhetném, felvett pózról van szó, amit a celebek betanulnak, hogy minden nyilvános esemény alkalmával a legjobb arcukat mutassák. Tomáš esetében azonban ez az arc valóban lelkének a tükre, tudásokkal, kétkedésekkel, nyugalommal és izgalommal telt egyénisége tükröződik rajta.

Tomáš Halík 1948-ban született Prágában, ahol mindmáig él. Életének nagy részét a csehszlovákiai kommunizmus durva vallás- és egyházellenessége idején élte. A kommunista vezetés minden szatellitállamban arra törekedett, hogy a katolikus egyházat elkülönítse Rómától, a Szentszék-től, és nemzeti egyházat hozzon létre. Csehszlovákiában az egyház erre a programra meglehetősen következetes ellenállással reagált. Püspökök, papok, szerzetesek és laikusok ezrei ültek börtönben, miközben a nyilvános egyházi vezetés a rendszert inkább kényszerből, mintsem meggyőződésből kiszolgáló személyekből állt. A kétosztatú társadalomban Halík sokakkal együtt a földalatti egyházban talált a hitre és papi hivatásra. Harminc évesen az erfurti püspök, Hugo Aufderbeck szentelte pappá titokban, amiről közel tíz éven át hallgatnia kellett, mert a kelet-berlini Meisner bíboros ezt kérte tőle. Mígnem egy találkozás alkalmával a cseh Tomášek bíborosnak átnyújtott egy cédulát, amelyen az állt: „Eminenciás uram, tíz éve pap vagyok, külföldön szenteltek.” A bíboros összegyúrte a papírt, felállt, nevetve átölelte papját: „sejtettem én”, mondta.

Halík Prágában szociológiát és filozófiát tanult, később pszichológiát is. A rendszerváltásig teljesen civil életet élt. Ezzel párhuzamosan aktívan közreműködött a katakomba-egyház életében. Szoros szellemi és baráti kapcsolatokat ápolt a legnagyobb cseh teológusokkal, főképpen Oto Mádrrel és Josef Zvěřínával. A földalatti kapcsolatai révén a pezsgő prágai szellemi életben szoros barátságba került Václav Havellel, a későbbi köztársasági elnökkel. A barátság és Halík látásmódjának megbecsülése alapján Havel Halíkot szerette volna utódjának: egy katolikus papot Európa egyik legkevésbé vallásos országában.

A rendszerváltás Halík életében kettős fordulatot hozott. Kinyílt előtte Európa és az egész világ, így mindazt, amit a földalatti egyházban folytatott, az újjászerveződő hivatalos egyházban folytathatta. Ő lett a Cseh Püspöki Kar titkárságának megszervezője és titkára (1990–1993), Szent II. János Pál pedig a Nemhívók Pápai Tanácsa konzulensének nevezte ki. Pasztorációs tevékenysége pedig a prágai Károly Egyetem egyetemi lelkészségéhez kötötte, ahol megalapította a Cseh Keresztény Akadémiát (*Česká křesťanská akademie*), és a cseh szellemi élet egyik meghatározó színterévé vált. Ugyanakkor mély fájdalommal beszél arról, hogy a teológiát oktató intézményekben nem lett számára hely. Mindezt azzal magyarázza, hogy a csehországi katolikus egyház, a zsinati szellemű teológia (Rahner, Ratzinger, de Lubac, von Balthasar, Kasper és mások) ismeretének hiánya miatt, a zsinat előtti egyházi és teológiai gondolkodás csalóka biztonságot nyújtó útját választotta. Akik pedig a zsinat szellemiségét

képviselték, azokat ellenségnek tekintették. Teológiájáról így ír önéletrajzi kötetében: „A misztika és a negatív teológia formálta teológiai gondolkodásomat, ezek tükröződnek könyveimben, és végül ezek segítettek abban, hogy kreatív párbeszédet kezdjek a kortárs posztmodern vallásfilozófiával és filozófiai teológiával.”¹

Kreatív párbeszéd jellemzi Tomáš Halík egész egyéniségét. Az odaadó figyelem, a szokásos megkülönböztetések relativizálása, a határok újrarajzolása. A többségében ateistának tekintett cseh társadalomban Halík ateizmus helyett „apateizmusról” és jellegzetes humorával „valamizmusról” beszél. Szerinte nem Jézus Krisztus Istenének elutasításáról van szó, hanem annak a hitnek, bizalomnak és lehetőségnek megkérdőjelezéséről, hogy egyáltalán lehet-e valamiféle szent eszmétől ihletetten teljes értékű életet élni. Közben sokan mégis hisznek valamiben, ami nem vagy nehezen formálható szavakba, de hiánya rendre megrettentí a ma emberét.

Önéletrajzi könyvének címe egy zsoltárversre utal, összhangban Jób imádságával: „minden utamat ismered” (Zsolt 119,168). A világhírű pap, teológus, szabad szellemű értelmiségi számos kitüntetést kapott. 2014-ben Templeton-díjat, 2017-ben a Kultúra Pápai Tanácsának Per Artem ad Deum díját. Könyveit számos nyelvre lefordították, évente egy tucat fórumon tart előadást hitről, egyházzól, kultúráról. Szellemisségének titka talán az, hogy egyszerre igyekszik elmerülni a mai kor gondolkodásmódjába és az evangéliumból áradó isteni inspirációba. Ebből az intellektuális és spirituális kalandból fakad az igazság iránti elkötelezettsége; az igazság iránt, amely erősebb a halálfélelelemnél.²

A HITHEZ VEZETŐ UTAM (I. RÉSZ)

Amikor megdőlt a kommunista rendszer, új lakásba költöztem. A ház Európa egyik legszebb hídjának közvetlen közelében állt, az öreg Prága szívében, a barokk szoborcsoportok által védelt Károly híd tövében. Ez a környék már régóta nagyon kedves volt nekem, nemcsak Csehország és Prága neves történelmi eseményeit juttatta eszembe, de régi családi históriákat is.

A Károly híddal, illetve a volt jezsuita kollégiummal, a Klementíniummal, amely éppen az Óvárosi hídtoronnyal szemközt áll, szorosan összefügg édesapám sorsa és élete. Itt, a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karának eredeti helyén végezte tanulmányait a múlt század húszas-harmincas éveiben, majd az ötvenes években itt dolgozott mint a Nemzeti Könyvtár könyvtárosa. Gyerekkoromban sokszor meglátogattam őt itt, főleg szenteste délelőttjein. Innen aztán minden évben együtt indultunk ebédelni valamelyik régi prágai borozóba, de előtte még megálltunk a Szent Szalvátor-templom jászolánál. Akkoriban nyilván nagyon csodálkoztam volna, ha valaki azt állítja, hogy negyven évvel később éppen itt, a Klementíniumban fogok papként szolgálni.

Tomáš Halík

To že byl život?
Z podzemní církve
do labyrintu svobody
(*Lidové noviny, Praha,*
2018) című önéletrajzi
könyvének 2. fejezete.

Csoma Borbála
fordítása

1 *All meine Wege sind DIR vertraut. Von der Untergrundkirche ins Labyrinth der Freiheit.* (Ford. Nina Trčka.) Herder, Freiburg im Breisgau, 2018.

2 Vö. uo. 390.

Apai és anyai ágon is a nyugat-csehországi, határvédő chodok nemzetiségéből származom. Mindkét család a középkorban telepedett át ide Bajorországból, és szinte minden felmenőm – a szüleim házasságkötéséig – Domažlicében élt. De Prágának is több értékes embert adott ez a két família: az egyik családból származott Emanuel Rádl filozófus és természettudós, a másiktól Antonín Randa lovag, „Őcsászári felsége titkos tanácsosa és minisztere, a Cseh Tudományos Akadémia elnöke”, a Károly Egyetem rektora és a cseh jogtudomány megalapozója. A dédapám, Josef Halík pedig 1848-ban az Óvárosi hídtoronyban harcolt a barikádokon, a diáklégiók élén, Windischgrätz generális katonái ellen. A portréja mindig ott függött a szobámban, és mai napig ott lóg. Hiába vagyunk két generációra egymástól, külsőnkben nagyon hasonlítunk egymásra, neki is nagy szakálla volt, és még az arcvonásaink is hasonlóak. Sihederként érkezett Domažlicéből Prágába, ahol megismerkedett a hazafias érzelmű körrel, Josef Kajetán Tyllel, Petr Fastrel és a Repeal titkos politikai társaság körüli csoportosulással.

A családi legendák szerint a barikád tetején álló dédapámnak egy lány patetikus gesztussal dárdát nyomott a kezébe, „hogy bevégezze a nemzet bosszúját”. A forradalom leverése után a dédapám egy időre börtönbe is került. Szabadulása után hazatért szülővárosába, Domažlicébe, ahol a legkevésbé forradalmi foglalkozást választotta magának, cukrász lett, és ezzel meg is alapította az egyik legrégebbi cukrászdát Domažlicében, majd tíz gyermeknek lett megbecsült édesapja. Hazafias és forradalmi kapcsolatait azonban élete végéig fenntartotta. Beszédet tartott a táborokban, és a varsói felkelés leverése után segítette a lengyel menekülteket, hogy külföldre szökhessenek; meglehet, Mickiewicz, a költő is köztük volt. A Bach-korszak neoabszolutizmusa idején Josef Kajetán Tyl, a cseh nemzeti himnusz szerzőjének mecénása volt, levelezett vele, és a levelezésüket meg is őrizte.

Édesapám nem érzett magában hajlandóságot a családi cukrászda továbbvitelére, diákként közelebb állt hozzá az irodalom, mint a torták és a krémesek. Diáklapot szerkesztett, verseket írt, később rendszeresen szavalt emléktábla-avatásokon és egyéb chod kulturális rendezvényeken. Fiatalkora az első köztársaság időszakára esett, és Csehszlovákia megalakulása után sokakhoz hasonlóan ő is kilépett az egyházból. Élete végén azonban elmondta nekem, hogy az esperes őt, a szeles ifjú gimnazistát nem vette komolyan, és az anyakönyvi kivonatára végül nem is írta rá a kilépését, így aztán ezt az egészet meg nem történt eseménynek tekintette. Az apám a Károly Egyetemen hallgatott filozófiát, cseh irodalmat és francia irodalmat, a professzorai között ott volt F. X. Šalda és Josef Pekař, a kollégái között pedig Jan Patočka és Julius Fučík. A doktori disszertációját a cseh felvilágosodás irodalmáról írta. A harmincas években végzett tanulmányai után Prágában maradt. Az értelmiségnek abban az időben nagyon nehéz volt elhelyezkednie, neki sem ment egyszerűen. Édesanyámnak kellett közbenjárnia, aki ugyan nagyon finom úri hölgy volt, de szükség esetén igen energikus és céltudatos tudott lenni. Segített neki könyvtárosi állást találni a Prágai Városi Könyvtárban, így a harmincas évek közepén végre összeházasodhattak, ekkor már mindketten túl

voltak a harmincon. A szüleim beköltöztek abba a Pankrác városrészben lévő lakásba, amelyben aztán én is leéltem életem első negyvenkét évét.

Apám legközelebb barátja Zdeněk Bořek Dohalský gróf volt, aki szintén chod nemzetségű volt, és régi, huszita nemesi családból származott. Ő vezette be apámat a prágai értelmiségi társasági körökbe. A Dohalský család szorosan összefonódott az első köztársaságbeli cseh politikai és kulturális elitel. Zdeněk a *Lidové noviny* irodalmi folyóirat szerkesztőségének tagja, a bátyja, Antonín a Szent Vitus-székesegyház kanonokja és az érseki kancellária vezetője volt, az öccsük, František pedig diplomataként szolgált Londonban. A náci időszakban aztán az egész család odaveszett, Zdeněket kivégezték a terezíni koncentrációs táborban, Antonín pedig Auschwitzban pusztult el.

Zdeněk ismertette össze apámat Karel Čapekkel. Apám elmesélte, hogy egyszer, 1937-ben meglátogatta Čapeket Prága Vinohrady városrészében álló villájában, hogy kölcsönkérje tőle a külföldön megjelent könyveit egy nagyszabású kiállításra, amely a *Cseh könyvek külföldön* címet viselte. Ennek a kiállításnak, amelynek apám volt a kurátora, az volt a célja, hogy a cseh kultúra nemzetközi hírnevét erősítse abban az időben, amikor náci megszállás fenyegette a köztársaságot. Čapek elpanaszolta apámnak, hogy egyáltalán nincs ideje rendbe tenni a könyvtárát, mire apám azzal nyugtatta, hogy ugyan neki könyvtáros a szakmája, de a saját könyvtára neki sincs teljesen rendbe rakva – majd vette a bátorságot, és felajánlotta Čapeknek, hogy alkalomadtán szívesen összerendezi a könyvtárát. „Doktor úr, előbb inkább a saját könyvtárában csináljon rendet!” – hűtötte le erre Čapek.

Karel Čapek 1938 karácsonyán halt meg, belebetegedve életművének, a csehszlovák demokráciának a felszámolásába. Abban az évben irodalmi Nobel-díjra is jelölték, de még azelőtt meghalt, hogy megszületett volna a döntés. Čapek legjobb barátjának, Ferdinand Peroutkának (újságíró volt, majd a New York-i Szabad Európa Rádió vezetője) az indítványozására apámat bízták meg Čapek irodalmi hagyatékának gondozásával, és ő lett Čapek műveinek szerkesztője. Apám számára ez a felkérés egész életére szóló feladattá nőtte ki magát. Majdnem negyven évig, egészen 1975-ben bekövetkezett haláláig foglalkozott Čapek munkásságának felgöngyölítésével. Édesanyám hatalmas segítségére volt ebben a munkában, újságcikkeket keresett ki neki a levéltárakban, és szövegek garmadát gépelte le. A kor nemigen kedvezett az ilyesfajta munkának. Čapek halála után néhány hónappal bekövetkezett a náci megszállás, bezárták a levéltárakat, és szigorú rendszabályok léptek életbe a könyvtárakban is. Apám, hála a rengeteg ismerősének, a náci tiltások ellenére is látogathatta a levéltárakat, hogy a különböző újságokban Čapek cikkei és tárcái után kutasson. Čapek némelyik cikkét álneven, vagy kódolva közölte, úgyhogy a kutatás néha nyomozói munkára hasonlított. Apám azt mesélte, hogy a keresgélésben nagyon sokat segítettek neki az álmai és a megérzései. Néhányszor azt álmodta ugyanis, hogy Karel Čapek újságcímeket súg a fülébe, és ezek az álmok néha meglepő felfedezésekre vezették. Amikor a könyvekhez készítette össze az anyagot, szétterítette maga előtt a szövegeket, és elképzelte, hogy ha Karel Čapek mellette állna, milyen sorrendet javasolna az összeállításnál. Ilyen az az alkotómunka, amikor igazán hűek vagyunk a szerzőhöz. Számos olyan könyv látott napvilágot, amelyet a világ Čapek neve alatt ismer, pedig

Čapek sosem látta őket életében, mivel ezek az összeállítások apám művei, a szövegeinek nagy része a régi folyóiratok „irodalmi temetőjében” végezte volna, vagy a Čapek-levéltár kiadatlan kézíratai között. Apám neve ennek ellenére csak az impresszumban szerepelt apró betűkkel. Apám e munkának köszönhetően számos kalandos történetbe keveredett. A Čapek-levéltár anyagának egy része a megszállás alatt egy bankban volt letétben, a másik része pedig nálunk otthon várta a feldolgozást. A háború vége felé, az egyik légitámadás alkalmával, a házunk közelében becsapódott egy bomba, nem robbant fel, de kilakoltatták a környéket. Apám még titokban hazalopózott, és az egyetlen dolog, amit elhozott otthonról, az Čapek kézíratai és a jegyzetei voltak. Ebből is látszik, hogy nem csupán tudományos kötelességének tekintette az életmű feldolgozását, de személyes küldetésének is, amiért még az életét is kockára tette.

Nagy nap volt a szüleim életében, amikor 1946 júniusában megnyílt Malé Svatoňovicében a Čapek Testvérek Múzeuma. A megnyitón, amely a háború vége feletti örömnünnep és amolyan nemzeti demonstráció volt, Edward Beneš köztársasági elnök is részt vett. A szüleim gyakran emlegették ezt a megnyitót, mint életük legszebb napját. A háború utáni rövid olvadás után következtek az ötvenes évek, amikor Čapeket szinte lehetetlen volt kiadni. Csak amikor megérkezett a hír Moszkvából, hogy a szovjet irodalomtörténészek már foglalkoznak vele, akkor kezdték a cseh elvtársak is megtúrni és kiadni ezt a „burzsoá humanistát”. Čapek műveinek egy része csak 1968-ban jelenhetett meg, a másik része pedig csak 1989 után. Apám sokáig a Čapek Testvérek Társaságának elnöke volt, amely – ma úgy mondanánk – a szürke zónában tengődött. A tevékenységük minimális volt ugyan, de néha szervezhettek előadásokat, ahol összejöhetnek azok az emberek, akiknek Čapek többet jelentett egyszerű kutatási anyagnál. Azok is teret kaphattak itt, akik abban az időben nem adhattak elő máshol, és akik később komoly szerepet játszottak a kulturális és politikai életben, így például Václav Černý vagy Jan Patočka. A szüleim, valamilyen érthetetlen oknál fogva, már nagyon zsenge gyermekkoromtól magukkal vittek ezekre az előadásokra. Nem értettem ugyan belőlük egy szót sem, de emlékszem azoknak a felnőttekkel teli termeknek a különleges hangulatára. Ebben a közegben szívtam magamba a „kulturát”.

Apám lágyszívű, szeretetreméltó, nagyon művelt, kicsit félnék, szerény és hihetetlenül szorgalmas ember volt. Mivel reggeltől estig belemerült Čapek kutatásába, elsősorban vasárnaponként és ünnepnapokon tudott velem foglalkozni. Már egészen kisfiú korom óta végiglovagoltam a hátán a cseh várak, kastélyok és egyéb emlékhelyek nagy részét, galériákba, múzeumokba, kiállításokra is elvitt, ahol szivacsként ittam magamba a tárlatvezetők minden magyarázatát, és az apámtól hallott kiegészítő információkat is. Valószínűleg innen ered a történelem, és minden vele összefüggő tudományág iránti elfogultságom, amely egész életemet jellemzi. Egyszer ellátogattunk Klatovyba, ahol apám megmutatta nekem a Fekete Madonna képét, amely hajdanán állítólag vércseppeket könnyezett. A meséje akkor engem, kisfiúként, teljesen lenyűgözött. Ott szippantott be először ez a különös, lenyűgöző és ugyanakkor elretentő titokzatosság, amit Rudolf Otto úgy nevezett, hogy a numinózus állapot. Ha megpróbálkoznék a legkorábbi hitélményem rekonstruálásával, minden bizonnyal ezt a pillanatot említeném.

Apám meggyőződéses Masaryk-rajongó humanista volt, inkább pozitívista, tipikus első köztársaságbeli távolságtartással mindattól, ami a józan ész határaitól túl mutat. Ennek ellenére volt egy különleges tulajdonsága, az intuitív megérző képessége, bár ez elsősorban a jövőbe látásra vonatkozott. A rokonságban mesélték, hogy apám a megszállás kellős közepén megjósolta és papírra is vetette, hogy a háborúnak 1945. május 8-án lesz vége. Később, egy kissé félszeg öniróniával azt is elmesélte, mit jósoltak rólam álmában a születésem napján a „tündérek”. Egyelőre úgy tűnik, hogy nem sokat tévedtek.

Két évvel apám halála előtt, 1973-ban, amikor a katonai szolgálatomat töltöttem, váltottunk néhány levelet, amelyben összefoglaltuk kettőnk kapcsolatát. Megköszöntem neki, hogy „ateista volta ellenére” hozzásegített a hithez, és hogy a legjobb „vallásos nevelést” biztosította nekem azáltal, hogy jó apám volt. Amikor kimondom a Miatyánk első sorát, vagy az Atya és a Fiú kapcsolatáról elmélkedem a Szentháromságban, tudom, hogy mit takar az Atya szó. Számomra ez az apámmal való kapcsolatom aranyba foglalt élményét jelenti. „Ezzel többet tettél értem, mintha belém verted volna a katekizmust” – írtam akkor neki.

Értékeltem az őszinteséget, amellyel apám fiatalemberként, az 1918-as évben szakított az egyházzal. Ha nem tette volna meg, és csak a társadalmi elvárásnak eleget téve megtartotta volna a hagyományt, és megpróbált volna nekem átadni valamit, amiben saját maga sem hitt, ezt a formális vallásosságot valószínűleg nem tudtam volna elfogadni, vagy elég hamar kifaroltam volna belőle. Az ő őszinte szakítása az egyházzal nyitott utat nekem, hogy őszintén megtaláljam a hitemet és az egyházat fél évszázaddal ezután. Ezt is megírtam neki, azzal a megjegyzéssel, hogy ugyan a hit nagyon személyes dolog, mégis olyan érzésem van, mintha ezt az ajándékot egy kicsit neki is köszönhetném.

Ezekről a dolgokról aztán inkább szemérmesen hallgattunk, az ilyen vallomásokat könnyebb inkább leírni, semmint beszélni róla, és leírni is csak egyszer az életben. De emlékszem arra, amikor egyszer, röviddel a halála előtt, apám eljött velem a Szent Ignác-templomba, és amikor elmenőfélben oldalra néztem, először életemben azt láttam, hogy térdel; nem kommentálta a tettét. Együtt hallgattunk róla.

Gyakran meglátogattuk Karel Čapek özvegyét, Olga Scheinpflugovát, a neves színésznőt, a „belső emigráció királynőjét”, az első köztársaság időszakának egyik élő kulturális ikonját. A Čapek-villában engem a „Péntekiek” nevezetű asztaltársaság terme vonzott a leginkább, amelyben az első köztársaság idején, a harmincas években, minden pénteken összejött a Masaryk elnök holdudvarába tartozó intellektuális elit. Masaryk halála óta senki nem ülhetett az elnök karosszékébe, egy cserép virág volt a széken. Olga asszony aztán a háború után kísérletet tett, hogy felélessze ezt a hagyományt, Masaryk helyett a fia, Jan Masaryk járt oda, az akkori külügyminiszter. Apám is részt vett ezeken a találkozókön. Elmesélte, hogy 1948-ban, pár nappal a kommunista hatalomátvétel előtt eljött Jan Masaryk, és mindenkit arra intett, hogy fogjanak össze és álljanak ki egymás mellett, mert bekövetkezhetnek olyan dolgok, amelyek rosszabb hatással lesznek a cseh történelemre, mint a Fehérhegyi csata volt 1620-ban. Apám akkor látta őt utoljára, mivel Masaryk március 10-én tisztázatlan, tragikus körülmények

között elhunyt. Apám később átadott nekem egy titkot, amit 1948-ban Olga asszony árult el neki. Közvetlenül Masaryk halála után ugyanis felhívta őt Masaryk komornyikja telefonon, de csak annyit tudott mondani, hogy „nem öngyilkosság volt, kérem” – és itt szétkapcsolt a telefonvonal.

Emlékszem, hogy amikor édesanyám halála után a naplóit lapozgattam, rátaláltam egy feljegyzésre, miszerint alig négyévesen hogy megleptem egy mondatommal. Anyám odaszólt nekem, hogy fogorvoshoz megyünk, erre én visszakérdeztem: „És legálisan megyünk, vagy illegálisan?” Anyám odabiggyesztette a mondatom mellé, hogy Rádió!!! Ez a feljegyzés nem olyan megmosolyogtató, mint ahogy az első pillanatra tűnik. Akkoriban órákon keresztül sugározta a rádió élőben a különböző „illegális csoportosulások” tagjainak koncepciós pereit, amelyben a megkínzott vádlottak a legszörnyűbb bűntetteket vallották be és a legszigorúbb büntetéseket kérték maguknak. Amit most megmosolyogtatónak érzünk, akkoriban nagy bajba sodorhatta volna a szüleimet. Kisgyermekkoromban a kommunisták ártatlan emberek százait küldték a vesztőhelyre, és százezreket zártak börtönbe vagy vittek el munkatáborokba.

A szüleim soha nem adták meg magukat a kommunista rendszernek, soha nem kollaboráltak. Szerencsére a közvetlen megtorlás elkerülte a családjunkat. Apám egész életében könyvtárosként dolgozott. A könyvtárak, ahol először dolgozni kezdett, a háború után az Információs Minisztérium alá tartoztak, de az ötvenes évek elejétől a Nemzeti Könyvtárban, a Klementínumban volt a munkahelye. A könyvtárak akkoriban valahogy a politikailag megbízhatatlan egyének „lerakataivá” váltak – apám egyik kolléganője például a kivégzett Vladimír Clementis özvegye volt. Miután ezt apám elmesélte, mindig lúdbőrözött a hátam a közelében, mintha engem is kézre kapott volna a hóhér. Sokáig nem is sejtettem, hogy nem messze a házunktól, a Legfelső Bíróság impozáns épülete mögött húzódik a Pankráci Fegyház és Börtön épülete a vesztőhellyel, ahol például a családjunk jó ismerősét, az antifasiszta – és antikommunista – ellenállás hőst, Milada Horákovát is kivégezték. De az otthonom maga volt a nyugalom szigete.

Egy könyvekkel, szobrokkal és festményekkel teli hatalmas lakásban nőttem fel, kizárólag felnőttek között. Apám egyetlen bátyja agglegény volt, édesanyámék pedig hatan voltak testvérek, három testvére hajadon maradt. Édesanyám testvérei közül csak annak a nagybátyámnak volt egy fia, aki az antifasiszta ellenállás tagja volt, és akit a háború alatt ezért meg is nyomorított a Gestapo. Egy ilyen családi anamnézis atipikus gyermekkor eredményez.

A felnőttek világában boldog voltam. A szüleim igyekeztek gyerekek közé küldeni, de a próbálkozásaik sok esetben azzal végződtek, hogy rövidesen visszaoldalgottam, merthogy unatkoztam. Az az egy év az óvodában, ahol össze kellett volna szoknom a gyerekekkel, számomra a legrémesebb unalomban telt, gyűlöltem az egyen-melegítőt és a kötelező vidámkodást. Órák hosszat álltam az ablaknál, a fekete Mánes tornyot bámulva, és alig vártam, hogy édesanyám értem jöjjön. Még hosszú éveig automatikusan elfordítottam a fejem, vagy becsuktam a szemem, ha arra villamosoztam.

Az otthoni szalonban, az érdekes látogatók és izgalmas felnőtt beszélgetések között, amelyek még mindig felsejlenek az emlékezetemben, ott volt az én igazi, gazdag, sokszínű és szeretett világom. Imádtam, ha

látogató jött. Csak iskoláskoromban értettem meg, hogy azok az emberek, akik apám baráti és ismeretségi köréhez tartoztak, akik meglátogatták, vagy akikhez elmentünk vele – Vladimír Holan, Jaroslav Seifert, František Langer, Adolf Hoffmeister, František Kupka, Adolf Branald, és mások – a cseh kultúra nagy nevei. Minden évben, december 23-án, meglátogattuk apám jóbarátját és volt kollégáját a Nemzeti Könyvtárból, František Hrubint. Számos Čapek-kutató is megfordult nálunk, lengyelek, oroszok, majd japánok és amerikaiak is. Apám ugyanolyan figyelemmel foglalkozott a neves egyetemi kutatókkal, mint a fiatal cseh egyetemi hallgatókkal, akik a diplomamunkájukhoz gyűjtöttek anyagot, vagy csak bele szerettek volna pillantani a Čapek-archívumba. Akkoriban találkoztam először személyesen Václav Havellal is. Nem emlékszem rá akkorról, de amikor Havel a hatvanas évek közepén egyre ismertebb drámaíró lett, apám visszaemlékezett, hogy milyen szerény fiatalember volt, és hogy mennyire érdekelte Karel Čapek és a testvére, Josef munkássága.

A szüleimtől rengeteg szeretetet és gondoskodást kaptam, de elég bölcsek és érettek voltak ahhoz, hogy odafigyeljenek arra is, nehogy túlzottan elkényeztessenek. Felébresztették bennem a megismerés vágyát, amely soha nem szűnt meg lobogni bennem, és megtapasztaltatták velem az otthon biztonságos melegét és ennek szépségét. Soha nem hallottam, hogy a szüleim veszekedtek volna. Valószínűleg ezért is jövök mindig zavarba a durva, faragatlan, bárdolatlan viselkedés hallatán, amire képtelen vagyok reagálni, igazából mindig szégyenkezem az ilyen emberek miatt. A vulgáris és neveletlen viselkedést egész életemben nagyon nehezen viseltem.

Édesanyám soha nem járt munkába, sokat segített apámnak, de elsősorban a háztartásnak és a nevelésemnek szentelte magát. A nőiességét, abban a kötelezően emancipált világban, semmiféle férfias vonás nem kezdte ki, elképzelhetetlen számomra, hogy nadrágot öltött volna, dohányzott volna, vagy akár csak egy csúnya szót is kiejtett volna a száján. Édesanyám gyönyörű és nemes asszony volt, jó értelemben vett dáma (az osztálytársaim évekkel később említették, hogy mindig Božena Němcovára emlékeztette őket), ugyanakkor hatalmas empátia és szociális érzékenység szorult belé. Már gyermekként felfigyeltem egy karizmatikus vonására: képes volt teljes szívével hallgatni a másikat, nagy beleérző képességgel rendelkezett, mindenkit tudott lelkesíteni, mindenkit megörvendeztetett, éppen ezért az emberek sokszor a személyes problémáikba is beavatták. Sőt, gyakran állították meg az utcán vagy a villamoson teljesen ismeretlen emberek, akik csak úgy elkezdtek neki ecsetelni az élet-történetüket, vagy nagy bánataikat.

Nagy hatással volt rám anyám testvére, Josef is. Agglegény volt, és minden vágyát, hogy valami értéket adhasson át az utókornak, rám összpontosította. Élvezettel figyeltem az agglegényi szabadságát, amellyel gyakran el is hengegett – „szabad úriember” volt –, mintha valami nemesi címet viselne, könnyen meglehet, hogy tudat alatt a saját cölibátusom előképe volt. Habár nem volt felsőfokú végzettsége, rendkívül művelt ember volt, rajta láttam igazán, mit is jelentett az osztrák klasszikus gimnázium. Már jóval az iskola előtt tudtam valamennyire írni és olvasni, és a bácsikám beavatott a latin és az ógörög nyelv alapjaiba is. Régi cseh mondákat és antik regéket mesélt nekem.

Nagyon igyekezett, hogy kiegyenlítse apám egyoldalú humanista nevelését és hatását, vagy felkeltse az érdeklődésemet a természet és a természettudományok iránt – hosszú erdei kirándulásokat tettünk, ahol a növényekről és az állatokról mesélt nekem, majd hazaérve hosszasan lapozgattuk Brehm *Az állatok világa* című sorozatát és az enciklopédiát, amelyben utánanéztünk a madaraknak, halaknak, állatoknak, növényeknek és ásványoknak. Csakhogy engem a történelem mindig is jobban érdekelt a természettudománynál, az irodalom a biológiánál, és a festmények az ásványgyűjteménynél. Igen fiatalon elvitt már színházba, moziba, rengeteg verset, áriát és színpadi belépőt megtanultunk kívülről. Cyrano de Bergerackal tudott leginkább azonosulni, és ezzel az idézettel igyekezett minden felületességtől távol tartani engem: „Erkölcsoemben van eleganciám!”

Elsősorban a felnőtté válás időszakában nagyon fontos, hogy legyen pozitív férfipéldakép a fiúk előtt az apjukon kívül, akit azokba a dolgokba is be tudnak avatni, amelyekről – főleg bizonyos életkorban – az ember a szüleiével nem beszél. A nagybátyám engem mindig felnőttként kezelte, még a szüleimnél is jobban, úgy beszélt velem, mint egyenrangú partnerrel, amit nagyon értékeltem. Csak később, a középkori lovagregényeket tanulmányozva ébredtem rá, milyen fontos szerepet is játszott az anya fivére a fiatal emberek életében. Számomra a lovagkori ideált, a követendő példaképet először feltehetőleg Josef bácsikám testesítette meg.

Talán a vallásról is vele beszélgettem először. Nem volt gyakorló katolikus, de szívesen visszaemlékezett azokra az időkre, amikor hittanra járt és rendszeresen ministrált. Úgy emlékszem, egyszer még meg is említette, hogy az anyja annak idején boldog lett volna, ha papnak megy. Kritizálta az egyházat, mint oly sokan, akik 1918 körül voltak fiatalok, de sohasem lett ateista. Emlékszem a szavaira: „Van, aki Istennek hívja, mások meg természetnek, respektáljuk egymást.” Ez az ötvenes években volt, amikor a rendszer hivatalos hangadója a vallást a lélek mételények és a társadalmi reakció fegyverének tekintették. De a bácsikám hozzásegített, hogy megtegyem az első lépéseket a vallás és a hívők pozitívabb megítélése felé.

A nagybátyám lelkes hazafi volt, és talán tőle hallottam először Husz Jánosról, Jan Žižkáról, vagy Comenius Ámos Jánosról. Politizáltunk is, és bár fennállt a veszélye annak, hogy az iskolában elszóloom magam, a legsötétebb ötvenes években is rendszeresen hallgattuk a londoni rádió adását. Sőt, még néhány latin miseszöveget is megtanított nekem, mert úgy érezte, hogy az „hozzátartozik a műveltséghez”. Később, húsz éves korom körül, eléggé felmérgesítettem azzal, hogy a katolikus valláshoz csatlakoztam, de néhány év múlva megbékült vele. Az egyik utolsó beszélgetésünk alkalmával megesketett, hogy ha már ott vagyok a katolikus egyházban, igyekezzek a más nézetekkel szemben a tolerancia felé tolni a mércét, és érjem el, hogy a katolikusok ne eretnekként tekintsenek Husz Jánosra. Josef bácsi egész életében falta a könyveket, öreg korára nagyon megromlott a látása és a vakok intézetében hunyt el, amikor huszonhat éves voltam. Nagyon bánt a lelkiismeret, hogy életének utolsó éveiben nem foglalkoztam vele annyit, mint ő velem, amikor kisfiú voltam.

BESZÉLGETÉS A SZINODALITÁSRÓL ÖKUMENIKUS TÁVLATBAN

Az alább közölt kerekasztal-beszélgetésre 2022. október 21-én került sor Pannonhalmán, a Tevékeny részvétel a közösségben című nemzetközi konferencián. A beszélgetés résztvevői: Mario Grech bíboros (1957), aki 2020 októberétől a Püspöki Szinódus főtitkára; Job Getcha pizídiái metropolita (1974), aki 2015 óta a konstantinápolyi Egyetemes patriarchátus képviselője az Egyházak Világtanácsában, és a hivatalos katolikus-ortodox párbeszédbizottság társelnöke; Fabiny Tamás (1959), a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, 2010 és 2017 között a Lutheránus Világszövetség elnökhelyettese; Balog Zoltán (1958), a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki egyházkerületének püspöke, a zsinat lelkesi elnöke, a Generális Konvent ügyvezető elnöke; Sabino Chialà (1968), a szír kereszténység szakértője, a hivatalos katolikus-ortodox párbeszédbizottság tagja, 2022 januárja óta a bosei monasztikus közösség perjele.

Görföl Tibor: A szinodalitás fontosságának napjainkban tapasztalható kidomborítása mintha valamilyen új helyzetre adott reakciónak lenne tekinthető, a katolikus egyházban éppúgy, mint a szerzetesi közösségekben, de talán az ortodoxián és a protestantizmuson belül is. Hogyan tudnák meghatározni ennek az új helyzetnek az alapvető vonásait?

Mario Grech: Mindenekelőtt azt szeretném kiemelni, hogy bár a szinodalitás hangsúlyozása valóban új keletű, maga a szinodalitás nem újfajta eszme, és nem Ferenc pápa találmánya. Azzal, hogy előtérbe helyezi a szinodalitást, Ferenc pápa valójában valami olyat helyez vissza a jogaiba, ami szervesen az egyházhoz tartozik. A Szentatya méltán állítja, hogy a szinodalitás lényegi alkotóeleme az egyháznak, s ezért az egyház vagy ténylegesen szinodalitás jellegűvé alakul, vagy nem lesz jövője.

Természetesen sokféle oka van annak, hogy ma miért próbáljuk különös erővel érvényre juttatni a szinodalitást. Most csak egyet említek ezek közül. Ahogyan a Szentatya is elmondta a világjárvány kapcsán: senki nem tudja megmenteni magát pusztán a saját erejéből. Aki meg akar menekülni, annak másokkal együtt kell járnia az úton. Ezért azt is kijelenthetjük, hogy az ökumené elengedhetetlen az önmagát szinodális természetűnek felfogó egyház szempontjából, más szóval a szinodális természetű egyház mindig ökumenikus irányultságú is egyben.

Fabiny Tamás: Nagyon hálás vagyok ezért az utolsó megjegyzésért, mely szerint az ökumenizmus szerves része az egyház identitásának. Az embernek már csak azért is érdemes ellátogatnia Pannonhalmára, hogy ilyen mondatokat halljon, nem csupán az itt élők szájából, hanem olyanoktól is, akik felkeresik a monostort. Az elhangzottak értelmében a szinodalitás nemcsak a római katolikus egyház szempontjából lényeges, hanem ökumenikus kiterjedésű, mégpedig azért, mert a Bibliában gyökerezik. A Szentírásban számos helyütt találkozunk azzal, mit jelent közösen járni az úton (a közös út, a *szün-hodosz* az alapja a szinodalitásnak). Különösen

a Lukács-evangélium állítja elénk az úton járó Jézust, aki Jeruzsálem, a szenvedés felé tart, majd pedig Feltámadottként az úton lévő emmauszi tanítványok mellé szegődik. A lukácsi mű második részét képező Apostolok Cselekedeteiben az egyház maga is úton járó közösségként jelenik meg, azaz dinamikus és mozgásban van.

Ami az ökumenikus szempontot illeti, az Egyházak Világtanácsa már 1948-ban, az első közgyűlésén arról beszélt, hogy útra kell kelniünk az egyház látható egysége felé. A szervezet megalapításának eleve az volt a célja, hogy az egyházak elinduljanak a látható egység felé, amely még valósult meg, de úticélunknak kell tekinteniünk. Végül legyen szabad felidézniem Mario Grech bíboros ma reggel Pannonhalmán mondott homíliáját, amely a Mt 5,25-ről („engesztelődj ki ellenfeleddel, amíg vele vagy az úton”) szól: a magyarázat szerint mi ugyan nem vagyok ellenfelei és ellenségei egymásnak, amíg úton vagyunk, köztünk is valódi testvéri kiengesztelődésre és megbékélésre van szükség az ökumenikus mozgalom keretei között.

Job Getcha: Magam is csak egyetérteni tudok azzal, hogy a szinodalitás természetesen a legkevésbé sem új keletű jelenség, és alapvető modellje már az apostolok idején kialakult. Ezt mutatja be az Apostolok Cselekedeteiben az úgynevezett jeruzsálemi zsinat leírása. Ebben olvassuk azt a rendkívül lényeges fordulatot, hogy „úgy tetszett a Szentléleknek és nekünk”; ezt a nagyon beszédes fordulatot azután az egyetemes zsinatok is előszeretettel idézték. E folytonosság ellenére természetesen minden korban új körülmények között, újfajta kontextusban kell érvényt szerezniünk a szinodalitásnak. Az ortodox egyházon belül az 1960-as években, a Nagy és Szent Zsinat előkészítése során a teológusok között például vitát váltott ki, hogy ki hivatott egyetemes zsinat egybehívására: korábban mindig a császárok voltak felhatalmazva erre, ma már viszont nincsenek császárok. Ez a dilemma is azt tanúsítja, hogy bár a szinodalitás szerves része az egyháznak, koronként más és más modellje alakulhat ki. A párizsi katolikus egyetemen tanító egyik kollégám egy alkalommal megjegyezte, hogy míg az I. Vatikáni zsinat a Szent Péter-bazilikának csupán az egyik részében zajlott, a II. Vatikáni zsinat már az egész bazilikát igénybe vette, és ha sor kerülne III. Vatikáni zsinatra, a bazilika minden bizonynyal túlságosan szűknek bizonyulna. Nem arról van szó, hogy az egyházi kontextus megváltozásával megszűnne a szinodalitás, hanem arról, hogy új kontextusban új formát kell öltenie.

Balog Zoltán: A szinodalitás esetében az a kérdés, hogy kik lehetnek a folyamat kezdeményezői, és milyen környezetben valósulhat meg a szinodalitás. Ugyanígy az ökumenével kapcsolatban is fel kell tennünk a kérdést: mi a kiindulópontja és hol tud kibontakozni? A protestantizmusban kétféle megközelítés létezik: az egyik szerint mindennek „alulról”, a „nép” köréből kell kiindulnia, a másik szerint csak az egyházi vezetés kezdeményezhet különböző folyamatokat. Ugyan sokan gondolják úgy, hogy a szinodális és ökumenikus kezdeményezések szempontjából az a döntő, hogy támogatják-e őket rátermett püspökök, bíborosok, zsinati elnökök és más vezetők, én hiszem, hogy az ökumenikus és a szinodális életnek

a családban kell megszületnie és a családból kell kiindulnia. Magyarország sajátos helyzetben van, hiszen az országban római katolikus többség van, a hagyományait sokféle felekezet határozza meg, de erős protestáns és ortodox közösségek is élnek hazánkban. Ennélfogva a családokban is jelen van a felekezeti sokszínűség, mert katolikusok, protestánsok és ortodoxok kötnek házasságot egymással. Az ilyen házaspárok és családok nap mint nap szembesülnek a felekezeti sokféleségből adódó nehézségekkel: ha komolyan veszik a hitüket, mind történelmi, mind hétköznapi terhek egész sora nehezedik rájuk. A kiindulópontot számomra tehát a családok jelentik, s ezért arra hívtam meg a református, az evangélikus és a katolikus egyház püspökeit, hogy közösen állítsunk össze egy imakönyvet az érintett házaspárok és családok számára. A szinodalitás jegyében imádságokat gyűjtünk össze az érintett családoktól, s megkérdezzük őket, hogyan tudnának imádkozni az egyház egységéért vagy a felekezetek közötti békéért

Sabino Chialà: Én szerzetesként szeretnék tanúságot tenni arról, mit jelent a szinodalitás. Konferenciánk során Hortobágyi Cirill főapát felvette, a szinodalitás előmozdítása talán arra ad lehetőséget az egyháznak, hogy több mindent átvegyen a monasztikus hagyományból – csakhogymi, szerzetesek tudjuk, mennyire nehéz életre váltani a szinodalitást a konkrét közösségi életben. Egészen drámai tapasztalataink vannak ezen a téren. Ennek ellenére mégiscsak ennek kell lennie az elsődleges tapasztalatnak a szerzetesi életben, ha ugyanis valaki belép egy közösségbe, hatalmas sokféleséggel szembesül: már két-három nap elteltével kiderül, milyen sokféle ember él együtt, és mennyire sokrétű elképzeléseket képviselnek. Ezért a szerzeteseknek legelőször a szinodalitást kell elsajátítaniuk, a monasztikus élet össze többi küzdelme előtt.

Ehhez nagyon mélyre kell hatolnunk, el kell jutnunk hivatásunk legmélyebb rétegébe, arra a közös pontra, ahol kapcsolatban lehetünk egymással. Arra szól a hivatásunk, hogy közösen váltsuk életre az evangéliumot. Képtelenség együtt élnünk, ha nem ezt a mély réteget tekintjük közös alapnak, hanem valami olyat, amely felszínesebb ennél: idővel minden másról kiderül, hogy nem tudja megalapozni a közös életet. Szüntelenül emlékezetünkbe kell idéznünk, hogy Jézus mindannyiunkat arra hívott, legyünk a tanítványa. Ez a monasztikus tapasztalat az egész egyház szempontjából fontos, sőt az egyházak egymáshoz fűződő viszonyára nézve is jelentős. Ökumenikus összefüggésben is tudatosítanunk kell magunkban: minden keresztény embernek személyes hivatása, hogy Jézus Krisztus tanítványa legyen. Ez talán csekélységnek tűnik, de meggyőződés szerint csak ez lehet a kiindulópontunk. Ebben pedig már jelen is van a szinodalitás, hiszen a hivatásunkból következik. Úgy vélem, a mai globalizált, de rendkívül megosztott világnak is ezt a tapasztalatot tudja felkínálni a szerzetesség. Arról kell tanúságot tennünk, hogy egészen különböző és egészen eltérő szemléletmódú emberek is együtt tudnak élni egymással. Az Abu Dzabiban aláírt nyilatkozattal és *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájával Ferenc pápa is erre buzdít minket, arra, hogy fedezzük fel a közöttünk lévő különbségekhez képest mélyebb szinten elhelyezkedő, eredendő testvériségünket.

Görfői Tibor: Mindezek után mit gondolnak arról, hogy a saját közösségükben, a saját egyházukban milyen fő akadályok és nehézségek jelentkeznek a szinodalitással kapcsolatban? Ferenc pápa állandóan ösztönökre buzdít minket, és én is ezt kérem önöktől.

Mario Grech: Nyilvánvalóan nehéz kérdésről van szó. Véleményem szerint az a döntő tényező, hogy a szinodalitás a vezetés, az egyházkormányzat újfajta modelljét és módját állítja előtérbe. Sokaknak az a benyomásuk, hogy a szinodalitás veszélybe sodorja az egyházi hatalom eddigi formáját. Ezzel magyarázható, hogy az egyházban bizonyos csoportok ellenállást tanúsítanak vele szemben, hiszen attól tartanak, hogy ha Isten népe is hatalmat kap az egyházban, nekik már jóval kevesebb hatalmuk lesz. Én azonban nem értek egyet ezzel a vélekedéssel. A szinodalitás valóban hatalommal ruházza fel Isten népét, ugyanakkor a lelkipásztoroknak, a plébánosoknak és püspököknek is hatalmat juttat. Mert hát képzeljünk csak el egy püspököt, aki egymaga lenne kénytelen vezetni a nyáját! Ki szeretne ilyen püspök lenni? A szinodalitás tehát a püspököket is hatalommal ruházza fel, csak éppen másféleképpen. És azt is ki merem jelenteni, hogy a Szentléleknek is hatalmat ad, mivel a szinodalitás révén alkalmasá válunk arra, hogy meghalljuk a Szentlélek szavát, aki olyan embereken keresztül is meg tud nyilatkozni, akikről soha nem mertünk volna feltételezni ilyesmit: a Szentlélek bűnösökön keresztül is hallatni tudja a hangját. Mi viszont hajlamosak vagyunk kirekeszteni bizonyos embereket, noha valójában szócsövei lehetnek a Szentléleknek.

Job Getcha: Írásaimban és előadásaimban többször szóvá tettem, milyen nehézségek adódnak a szinodalitás gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban az ortodox egyházon belül, és itt, Pannonhalmán sem rejtettem véka alá, hogy mit gondolok a problémákról. Mindenekelőtt magam is azt emelném ki, hogy a szinodalitás gyakorlata azért ütközik nehézségekbe, mert sokan a hatalmukat féltik tőle. Ilyen esetekben sokszor a hatalom nagyon önös vagy individualista felfogásával találkozunk. Miért nem engednek nagyobb teret olykor a püspökök a szinodalitásnak a saját egyházmegyéjükben? Mert attól félnek, hogy elveszítik a tekintélyüket és a hatalmukat. De az is lehet, hogy politikai és szekuláris természetű megfontolások állnak a háttérben? Miért annyira nehéz például az ortodoxiában egyetemes szinten, azaz a teljes ortodox egyház szintjén érvényt szerezni a szinodalitásnak? Azért, mert a háttérben húzódozó politikai és nacionalista ambíciók akadályozzák, amelyek nagyobb súllyal esnek latba, mint az egyház lényegéből következő szempontok.

Az imént idéztem az Apostolok Cselekedeteinek később oly nagy jelentőségre szert tevő fordulatát („úgy tetszett a Szentléleknek és nekünk”): ennek értelmében egyszerre kell figyelniük a Szentlélekre és az egyház többi tagjára. A figyelem pedig más, mint a puszta hallgatás: nem elég, hogy eljut a fülünkbe, mit gondolnak mások, de éberrel figyelniük is kell rá, s közben azon kell lenniük, hogy megállapítsuk, mi Isten akarata, vagyis mi a Szentlélek akarata.

Fabiny Tamás: Ami az önkritikát illeti, úgy vélem, már helyi szinten, a gyülekezetek és a gyülekezeti lelkészek szintjén is meg kell jelennie. Olykor az a kísértés fenyeget, hogy a lelkészek mindent egymaguk akarnak megoldani, s úgy vélik, hogy minden kizárólag rajtuk múlik, a laikusok pedig inkább csak zavaróan hatnak. Ebből következően a lelkipásztoroktól az érsekektig az egyházi hivatalt betöltő személyek tekintélyelvű magatartást alakíthatnak ki, abban a hiszemben, hogy nem számíthatnak másokra, és teljesen magukra vannak utalva. Csakhogy ez kísértés, és azzal függ össze, hogy bíznak kellőképpen a gyülekezethez tartozó laikusokban.

Ezzel kapcsolatban legyen szabad megemlítenem egy protestáns sajátosságot, azt, hogy a vezetési feladatokban a nőknek és a fiataloknak is részt kívánunk adni. A Lutheránus Világszövetség azt az elvet vallja (és ezt már az 1984-ben tartott budapesti nagygyűlés is leszögezte), hogy a Szövetség minden döntéshozó testületében legalább negyven százalék legyen a nők és legalább húsz százalék a fiatalok aránya. Ezt a szabályt a Szövetség minden döntéshozó testületének felállításában követni kell. Sajnálatos módon az egyes tagegyházak szintjén már nem mindig érvényesül ez az elv, például Magyarországon az Országos Presbitérium valamennyi tagja férfi. Protestáns kontextusban ez meglehetősen szerencsétlen jelenség.

Balog Zoltán: A kálvinista hagyományú egyházaknál két kihívást látok. Egyrészt hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a szinodalitás nem több parlamentarizmusnál, nem több demokratikus berendezkedésnél, vagyis csak a százalékos arányok és a szavazatok számítanak. Ha így lenne, az azt jelentené, hogy a Szentlélek akaratát mindig a többség képviseli – ami azonban nem igaz. Mit lehet az ellenszere ennek a hozzáállásnak? Válaszként a bencés szerzetesek jelmondata jut eszembe: *ora et labora*. Büszke vagyok rá, hogy a Debreceni Református Kollégium homlokzatán szintén az *Orando et laborando* felirat olvasható. Tizennégy éves koromban, amikor megkezdtem a tanulmányaimat ebben az intézményben (a szovjet blokk egyetlen protestáns iskolájában), nem értettem, miért az imádság áll az első helyen. De pontosan ez a legfontosabb a szinodalitás szempontjából. Először is imádkoznunk kell, és nem csupán formálisan, hanem úgy, hogy a lelkünk valóban Isten felé fordul. Ekkor kiderül, hogy nem az a kérdés, kik vannak többségben és kik kisebbségben, és ki hogyan szavaz, hanem az, hogy miként tudunk közösen döntést hozni a Szentlélek erejében.

A másik veszély a kongregacionalizmus, amely szerint kizárólag a helyi gyülekezet alkotja az egyházat. E felfogás háttérében az a történelmi tény áll, hogy országunk és egyházunk ötszáz éven át nem volt független, s olyan önvédelmi mechanizmus alakult ki, amelynek következtében a református identitás megvédése egyenértékűnek számított a helyi gyülekezet megvédésével. Míg az egyházvezetés iránt nem mindig mutatkozott kellő bizalom, úgy tűnt, hogy a kis közösségek még kellőképpen megvédhetők a nehézségekkel szemben. Ma már nem engedhetjük meg magunknak, hogy kizárólag helyi közösségek szintjén létezzünk. Ugyanakkor a magasabb szintű döntéshozatali folyamatoknak átláthatónak kell lennie.

Sabino Chialà: Egyetértek azzal, hogy a szinodalitással kapcsolatban a legnagyobb problémát a hatalom kérdése jelenti. Ismeretes, hogy a hatalom jelölésére szolgáló újszövetségi *exouszia* szót kétféleképpen lehet fordítani, egyrészt hatalomnak, másrészt tekintélynek. A fogalom tehát nem teljesen egyértelmű, hiszen a hatalomnak negatív konnotációi is vannak, míg a tekintély többnyire pozitív jelentéstartalmú. A fő kérdés tehát az, hogy miként élünk ezzel a bizonyos *exousziával*, mégpedig az egyházi élet valamennyi szférájában, nemcsak a püspökök és az apátok szintjén. Az evangélium szerint minden egyes megkeresztelt ember részesedik *exousziában*, ezért minden keresztyén esetében felmerül az a kérdés, hogy miként akarja használni. A hatalom gyakorlásának kérdése nem utolsósorban azért merül fel, mert mindannyian félünk a haláltól, és az életünk arról szól, hogy megpróbálunk jutni, megbékélni a saját végességünkkel. Ehhez a törekvésünkhöz kapcsolódva a szinodalitás akkor tud megvalósulni, ha mindannyian a saját helyünkön a saját feladatunkat töltjük be, szerzetesi vagy bármilyen egyházi közösségünkön belül. A Szentlélek mindannyiunk számára kijelöl valamilyen helyet a közösségünkben. Ha elhagyjuk ezt a helyet, és nem vetünk számot a saját végességünkkel, lehetetlenné válik a közösség, mert olyan hatalmat kezdünk el használni, amely nem illet meg minket. Nagyon érdekes megfigyelni a Máté-evangéliumban, hogy amikor Jézus először küldi el az apostolokat, hatalommal ruházza fel őket, a feltámadás után viszont, amikor ismét küldetést ad nekik, azt mondja, hogy azért küldi el őket, mert minden hatalom neki adatott, megígérve egyúttal, hogy mindig velük lesz. Másodszor tehát már nem ruházza fel hatalommal a tanítványokat, hanem önmagának tulajdonít minden hatalmat, s az apostolok azért élhetnek hatalommal, mert Jézustól kapják, aki velük van. Ha azt hisszük, hogy a hatalom, amellyel élünk, a miénk, sem a szerzetesi élet, sem az egyházi közösség, sem a szinodalitás megvalósítása nem lesz lehetséges.

Görföl Tibor: Sajnos már csak egyetlen kérdést tudok feltenni, amely kötelezőnek tűnhet, de biztos vagyok benne, hogy sokakat őszintén érdekel. Benyomásuk szerint a saját közösségük mit tud tanulni a többi egyháztól, a katolikus, protestáns vagy ortodox egyházi kultúráról?

Fabiny Tamás: Természetesen nagyon sok tanulnivalónk van. A pannonhalmi konferenciát kísérő liturgikus alkalmak, szentmisék és imaórák kapcsán eszembe jut, hogy az evangélikus egyház sok mindent tanulhat a katolikus és az ortodox liturgikus hagyománytól. Ma reggel nagy örömmel hallgattam a Jelenések könyvének azt a szakaszát, amelyben „Isten Fia” arra figyelmeztet, hogy „akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek az egyházaknak” (2,29). A szöveg ma úgy hangzott el, hogy „akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a másik egyházaknak”. Ennek értelmében a Szentlélek jelen van a többi közösségben, vezeti és kormányozza a többi közösséget, ezért a többi egyháztól tanulva voltaképpen magától a Szentlélektől tanulunk meg valamit, és megfordítva: ha valóban a Szentlélektől akarunk tanulni, késznek kell lennünk arra, hogy tanuljunk egymástól.

Job Getcha: Úgy vélem, az ökumenikus mozgalom története azt tanúsítja számunkra, hogy a különböző egyházak valóban meg akarták hallgatni egymást a 20. században, még ha értek is bírálatok bizonyos ökumenikus törekvéseket. Az ortodox egyházban az is megfigyelhető, hogy a szinodalitás hangsúlyozása és bizonyos megnyilvánulásainak bírálata párhuzamos egymással. Nyikolaj Afanaszjev például elmarasztalta azt a felfogást, amely egyoldalúan parlamentáris, demokratikus jellegűnek állítja be a szinodalitást, ugyanakkor igen nagyra értékelte a laikusok szerepét, sokat írt a laikusok karizmáiról és az Isten népe által végzett szolgálatról, ami részben abból fakadt, hogy szoros kapcsolatba került a korabeli protestáns teológia képviselőivel. Hasonló hatás figyelhető meg a II. Vatikáni zsinat teológiájában: ismét ráirányította a figyelmet a hívők általános papságára, amely korábban csak a protestáns teológiában játszott fontos szerepet. A 20. század folyamán tehát az alapvetően püspök- és papságközpontú katolikus és ortodox egyház egyaránt kész volt tanulni a laikusok szerepére nagyobb hangsúlyt helyező protestáns szemléletmódtól. Másrészt ahogyan számos alkalommal Ferenc pápa maga is kiemelte, a szinodalitás ortodox modellje a katolikusok számára is példaértékű lehet, és sokat meríthetnek belőle. De arról se feledkezzünk meg, hogy a Ferenc pápa által kezdeményezett katolikus szinodális folyamat az ortodoxok számára is inspiráló lehet, és segítséget nyújthat nekik annak átgondolásában, hogy miként tudnák érvényre juttatni a szinodalitást a helyi egyház és az egyetemes egyház szintjén, ahol nem valósul meg olyan tisztán, mint regionális (azaz püspöki) szinten.

Mario Grech: Ahhoz, hogy valaki kész legyen átvenni valamit valakitől, legelőször is annak kell tudatában lennie, hogy nincs birtokában mindennek. Ahhoz, hogy tanulni tudjunk valamit testvéreinktől, először is be kell látnunk, hogy nem tudunk mindent. Más szóval tudnunk kell, hogy még keressük az igazságot. Úgy vélem, az egyházak és egyházi közösségek esetében is így van. Sajnálatos módon a múltban előszeretettel hangsúlyoztuk, hogy mindent tudunk, és a teljes igazság őrei vagyunk. Ez a meggyőződés nyilvánvalóan nem segített abban, hogy nyitottságot tanúsítsunk – még a Szentlélekre sem feltétlenül voltunk nyitottak, hiszen ha valaki azt gondolja magáról, hogy tökéletes, fel sem merül benne, hogy segítségre lenne szüksége. Ma valóban meg kell nyílnunk másokra, mindenkire, és nem zárhatunk ki senkit, főként nem más egyházakhoz tartozó testvéreinket: ahogyan a Szentatya szokta mondani, a szívünkkel kell figyelniük rájuk, elvégre ugyanúgy meg vannak keresztelve, mint mi, azaz ugyanúgy részesedtek a keresztény élet legalapvetőbb szentségében, mint mi.

Balog Zoltán: Új kihívásokkal és feladatokkal szembesülünk ma. Ennek megfelelően egyházi életünk is átalakításra szorul. Miközben napjainkban az az általános tendencia, hogy a jövőre hivatkozva sokan el akarják törölni a múltat, mi, magyar reformátusok a történelmünkben keresünk támpontokat. A hagyományok (újra)felfedezésével párhuzamosan a tekintély (újra)felfedezésére és rehabilitálására is szükségünk van, főként az egyházi tekintélyre. Éppen ezért örömmel tölt el, ha gazdag hagyományunkban észrevesszük hitünk kincseit, s ha az ortodox és a katolikus

egyházra tekintve meglátjuk azt, hogy a Szentlélek az egyház hierarchikus struktúrájában is cselekedni tud.

Görföl Tibor: Ez valóban nem lehetetlen.

Balog Zoltán: Nem tagadom, mióta püspök vagyok, mélyebben foglalkoztat ez a kérdéskör. De tudom, ennek elmélyítéséhez szükség van arra, hogy többet imádkozzunk együtt, s ezért is hálás vagyok azért, hogy Pannonhalmán ez megvalósul. Ne csak évente egyszer, az ökumenikus imahéten imádkozzunk együtt, hanem találjuk meg az egyéb alkalmakat is a közös imádkozásra – például Pannonhalmán.

Sabino Chialà: Azt hiszem, az egyházak és az egyházi közösségek sokfélesége (most, itt közöttünk éppúgy, mint világméretben) elsődlegesen arra emlékeztet minket, hogy mennyei Atyánknak más gyermekei is vannak; néha ugyanis hajlamosak vagyunk úgy képzelni, hogy csak mi vagyunk fontosak. Mások jelenléte emlékezetünkbe idézi, hogy szükségünk van másokra hivatásunk felismeréséhez, de ahhoz is, hogy megismerjük Istent. Amikor először jártam a jeruzsálemi Szent Sír-templomban, sokakkal ellentétben semmi megütköztetőt nem találtam a vallások párhuzamos jelenlétében, inkább annak kegyelmét éltem át, hogy egy ilyen helyen az ember kénytelen belátni: nem a mi vallási közösségünk az egyetlen közössége a feltámadt Úrnak. Ez a lelki tapasztalat mindannyiunk számára nélkülözhetetlen, mert arra késztet minket, hogy mélyebbre hatoljunk saját egyéni és egyházi hivatásunkban. Alázatra is tanít, és ökumenikus összefüggésben elodázhatalanná teszi annak belátását, hogy más keresztények is részesednek a Szentlélekben, a mi egyházi közösségünk határain túl. A saját határainkon túl is létezik olyasmi, ami a mi Atyánkhoz tartozik – úgy vélem, ennek felismerése igen mélyreható lelki tapasztalat.

A SZENTEK KÖZÖSSÉGE ÉS A KERESZTÉNYEK MEGOSZTOTSÁGA KIHÍVÁSOK ÉS TÁVLATOK

Sabino Chialà

*A szöveg előadásként
hangzott el a 2022.*

október 21-én

*Tevékeny részvétel
a közösségben címmel
Pannonhalmán
rendezett nemzetközi
ökumenikus konfe-
rencián. A szerző
a bosei monasztikus
közösség perjele.*

Görföl Tibor fordítása

Mi köze lehet a szentek közösségének a szinodalitáshoz? Úgy vélem, nagyon is sokféle kapcsolatot fedezhetünk fel a kettő között. Főként azért, mert a szentek közössége emlékezetünkbe idézi, hogy a szinodalitás nem csupán a látható egyházat érinti, hanem a titokzatos Test tagjainként is részt veszünk benne. A következőkben viszont csupán a szentek közösségének egyetlen vetületét szeretném kiemelni, azt, amely különösen fontos az ökumenikus közeledés szempontjából. A bosei közösség tapasztalataira fogok támaszkodni.

Az ökumenikus mozgalom újabb gyümölcsei között tarthatjuk számon, hogy egyre nagyobb figyelemben részesül a – Ferenc pápa gyakran emlegetett kifejezésével élve – „vér ökumenéje”. A vértanúkról, akik még ma is életüket adják az evangéliumért, egyre többen ismerik el, hogy valamilyeni egyház örökségének szerves részét alkotják, függetlenül attól, hogy egyházi jogi szempontból mely közösséghez tartoznak. 2014. május 25-én a jeruzsálemi Szent Sír-bazilikában mondott beszédében Ferenc pápa így fogalmazott: „Ha a különböző felekezetekhez tartozó keresztények együtt szenvednek, s testvéri szeretettel sietnek egymás segítségére, akkor megszületik a szenvedés ökumenizmusa, a vér ökumenizmusa, amely nemcsak azokban a helyzetekben fejt ki óriási erőt, amelyekben megvalósul, hanem a szentek közösségénél fogva az egész egyházra nézve is hatalmas ereje van. Akik gyűlöletből megölik és üldözik a keresztényeket, nem kérdezik meg, hogy ortodoxok-e vagy katolikusok: a szemükben egyszerűen keresztények. A keresztények vére ugyanaz.”

Ferenc pápa gondolataiból kiindulva tágabb összefüggésbe szeretném helyezni „a másik szentségét”, a „határokon túlnyúló szentséget”, amely az elmúlt évtizedekben sok-sok keresztény megtapasztalt, függetlenül attól, hogy milyen hagyományhoz tartozik.

Annak köszönhetően, hogy szorosabb lett a kapcsolat a különböző felekezetekhez tartozó keresztények között, sokan nagyrabecsüléssel kezdtek tekinteni az életszentségnek azokra a megnyilvánulásaira, amelyek a saját teológiai határaikon túl bontakoztak ki. Ha a keresztények megismerik és tisztelni tudják más hagyományok képviselőit, akikben megtestesültek és láthatóvá váltak a kegyelem gyümölcsei, ily módon is elő tudják mozdítani a keresztények egységét. Ahogyan ugyanis a szír egyház egyik kiemelkedő egyházatyája, az alább még részletesebben taglalt Ninivei Izsák fogalmaz, „a szeretet az ismeret gyermeke” (*Első gyűjtemény* 62, 6).

Az ökumenikus mozgalom célja, hogy helyreállítsa azt a testvéri köteléket, amelyet hosszú időn át megtagadtak egymástól a keresztény közösségek. A testvéri kapcsolat helyreállítását egymás megismerése is szolgálja: az ember szereti azt, akit ismer, s hajlamos gyűlölni vagy közönyösen figyelmen kívül hagyni azt, akit nem ismer. Ám mégis mit tudhatunk egymásról? Jó kiindulópont lehet a másik hagyománya, különösen a másik egyházában kibontakozó életszentség.

Ezt magunk is átéltük a bosei ökumenikus konferenciák alkalmával; a huszonnyolcadikra 2021 szeptemberében került sor, s Ninivei Szent Izsákkal és lelki tanításával foglalkozott. De már az első konferenciákon is figyelmet szenteltünk a különböző keleti hagyományok szentjeinek, akik tanítása sokszor átlépte annak az egyháznak a határait, amelyhez tartoztak.

Ennek folytán az egyházszakadások előtt élő egyházatyák készségesen belátták, hogy valamely hagyomány értékei más hagyományok számára is gazdagítók lehetnek, különösen azon személyek jóvoltából, akik kitűntek életszentségükkel, tanításukkal és írásaikkal. E szempontból rendkívül fontosak a nagy keleti egyházatyák, akiket a tudományos kutatásnak és fordításoknak köszönhetően ismét felfedeztek Nyugaton, s tanulmányozásuk kétségkívül hozzájárult a Kelet és a Nyugat közeledéséhez – ez a két világ ugyanis sokáig tudomást sem vett egymásról vagy ellenségesen viszonyult egymáshoz.

Ennél is fontosabb azonban, hogy figyelmet szenteljünk a teológiai szakadások után élő lelki nagyságoknak, akik megismerése még jelentősebb gyümölcsöket teremhet ökumenikus szempontból. Csakhogy ebben az esetben sokféle nehézséggel és kihívással találunk szemben magunkat. Felmerül például az a kérdés, vajon továbbra is „eretneknek”, vagy legalábbis „szakadárnak” tekinthetünk-e olyan egyházakat, amelyek keretei között olyan embereket találunk, akiket „szentnek” tartanak, s tanításuk valamennyi egyház tagjait táplálni tudták. Ezek a szentek valódi kérdéseket szegeznek a közöttünk lévő megosztottságnak, s ma már egyáltalán nem tudunk kitérni e kérdések elől.

1. Ninivei Izsák alakja

A legutóbbi bosei konferencia középpontjában álló személy egészen pontosan elénk állítja, milyen kérdésekről is van szó Ninivei Izsákról, akit Szír Izsákként is emlegetni szokás. A mai Katar közelében született a 7. század elején; a (korábban nesztoriánusnak nevezett) keleti szír egyházhoz tartozott, s 676 és 680 között az Irak északi részén, a mai Moszul közelében fekvő Ninive püspökévé nevezték ki. Néhány hónap elteltével azonban azt kérvenyezte a patriarchától, hogy legyen szabad felhagynia püspöki szolgálatával, s visszatérnie szerzetesi magányába, amelyet olyannyira szeretett. Vissza is vonult a ma Irán dél-nyugati részén fekvő Bet Huzajéba, ahol élete hátralévő részét töltötte. Írásba foglalt vagy talán szóban átadott lelki tanításai többféle gyűjteményben hagyományozódtak.

Az *Első gyűjtemény* néven ismert szövegcsoport azonnal elterjedt valamennyi szír nyelvű egyházi közösségben, vagyis (a kéziratok tanúsága szerint) nem csupán a keleti szír egyházban, hanem a nyugati (Khalkédón előtti) és a melkita (khaldedoniánus) szír egyházban is. A 8. század vége és a 9. század eleje között nagy részét görögre fordították, majd számos más nyelvre: arabra, grúzra, etiópra, szlávra, románra és latinra is átültették, és latinból aztán már a 14–15. században lefordították az immár irodalmi célokra is használt újlatin nyelvekre, olaszra, franciára, kasztíliaira, katalánra és portugálra.

A gyűjtemény valamennyi egyházban és teológiai hagyományban hatalmas sikert aratott, különösen monasztikus körökben. Izsák a mai napig az egyik legnagyobb becsben álló lelki tekintély Áthoszon és általában a görög monostorokban, de éppúgy a szláv és a román hagyományú egyházakban is. A szöveg (Izsák neve alatt más keleti szír szerzők műveit is tartalmazó)

arab változata fontos szerepet játszott a kopt szerzetességben, különösen annak kortárs megújulásában. Etióp kontextusban Izsák műveinek válogatott gyűjteménye *A szerzetes könyve* című szerzetesi kézikönyv egyik részét alkotja (másik két része más keleti szír szerzők írásait tartalmazza). Latin kontextusban Izsák művei meghatározó szerepet játszottak a 13-15. században, különösen a szerzetesi élet lelki megújulásaival összefüggésben.

Izsák, aki az egyik nemcsak földrajzi, de teológiai szempontból is legmarginálisabb, sokak szemében még ma is „eretneknek” számító egyház szerzetese és püspöke volt, azok közé a lelki szerzők közé tartozik, akiktől a legtöbbet tudta meríteni valamennyi keresztény egyház. (Legyen szabad megemlítenem, hogy az ősi keleti szír egyháztól eredő asszír egyház nem lehetett tagja a Közel-Keleti Egyházak Tanácsának, mert a kopt ortodox egyház nem volt hajlandó elfogadni e „nesztoriánusnak” tartott közösség tagságát.) Mint említettem, ez a helyzet súlyos kérdéssel szembesít minket: adhat-e a kereszténységnek ilyen súlyú személyt egy „eretnekként” számon tartott egyház? Vagy életszentsége inkább arra figyelmeztet, hogy komolyan kell vennünk egyházának mindenki mástól eltérő szemléletmódját? Izsák példája rendkívül tanulságos, de nem ő az egyetlen ilyen szent. Mások is fölébe emelkedtek teológiai határoknak, s táplálni tudták egymással feszült viszonyban lévő egyházak tagjait.

Az életszentség közösséget hoz létre, és megkérdőjelezi a közöttünk lévő szakadásokat. Fontos, hogy szembenézzünk ezzel a kihívással, s levonjuk az egyháztani következtetéseket ebből a közös örökségből, amely eleve közösséget hoz létre köztünk.

Természetesen olyan alakok is vannak, akik komoly akadályokat támasztanak az egység felé vezető úton: egyes egyházak szentnek tartják őket, mások viszont eretnekvezéreknek, s a teológiai reflexió sem tud előrelépni velük kapcsolatban. Gondoljunk például az ortodox és a keleti ortodox egyházak párbeszédére, amelynek krisztológiai téren teljes egyetértés lett az eredménye, de az egység helyreállítását a mai napig gátolják olyan „problémás alakok”, akik egyes egyházakban szentnek, másokban eretneknek számítanak. Ugyanakkor, mint említettem, azokat a szenteket sem hagyhatjuk figyelmen kívül, akik már most is a „közösség terét” alkotják. Fontos lenne, hogy valamennyi egyház kész legyen elmélyülni ennek a „közös” szentségnek a megismerésében.

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, hogy kizárólag az ortodox és a katolikus közösségek kapcsolata játszik szerepet e téren. Meggyőződésem viszont, hogy a protestáns egyházak is jelentősek e szempontból, hiszen köreikben is életre váltották a „szentséget” olyan emberek, akik hűségesek voltak az evangéliumhoz, s ezzel az összes többi keresztény közösségre termékeny hatást tudnak gyakorolni.

Jézus azt mondta: „A gyümölcszeikről ismeritek meg őket” (Jn 7:16). Ha valamely egyház ép és tiszta gyümölcsöt hoz (vagyis szentjei vannak), az annak jele, hogy hűséges Jézus evangéliumához. Ebből kiindulva újra értékelni kezdetnének és megismerni próbálhatnánk egymás hagyományát, s új és hatékony párbeszédbe bocsátkozhatnánk azzal kapcsolatban, amit „a másik szentségének” neveztem.

Az ökumenikus mozgalom maga is a szinodalitás megtapasztalására ad alkalmat. Ha elismerjük a másik „szentségét”, konkrétan átélhetjük, hogyan tudunk közösen járni az evangélium útján.

2. Kihívások és távlatok

KATOLIKUS KISKÖZÖSSÉGEK „HÁLÓZATAI” AZ 1940-ES, 1950-ES ÉVEK FORDULÓJÁN

Merza Józsefnek

Az 1950-es években működő vallási közösségek életét sajátos szempontból dokumentálják az állambiztonság által keletkeztetett iratok.¹ A Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő piarista szerzetesek nevével fémjelzett, 1946 és 1952 között létező ifjúsági mozgalomra vonatkozó, Lombardisták elnevezésű több kötetes operatív dosszié, a Bulányi kiscsoportjainak debreceni működésével foglalkozó két kötetes, Piaristák címet viselő csoportdosszié,² Bulányi György személyi dossziéja,³ valamint a mozgalom vezetőinek őrizetbe vételük után, 1952/1953-ban keletkezett vizsgálati anyagai kivételes forrásbázist biztosítanak e korai katolikus kisközösségek megismerésére.⁴ Mindezeket jól kiegészítik az 1955 végén és 1956 elején végbement újabb letartóztatási hullám során létrejött vizsgálati dossziék és peranyagok (mindenekelőtt Fekete Gabriella és társainak, valamint Gerstner Ida és társainak ügye).⁵ Ezek a források a mozgalom addig még szabadlábban tevékenykedő résztvevőinek vallomásait tartalmazzák. Ugyancsak értékes információkat olvashatunk a kisközösségek egyik meghatározó

alakjának, Himfy Ferencnek 1958-ban keletkezett vizsgálati anyagában.⁶

Farkas Gyöngyi *Lázadó falvak* című monográfiájában azt írja, hogy az általa használt kihallgatási jegyzőkönyvek elsősorban az ötvenes évek hatalomgyakorlási módszereiről és a falusi társadalom tagjainak a nyomozóbüntető hatalom előtti viselkedéséről szólnak. Ezek elemzésekor felfedezhetők az uralkodó ideológia által kínált sablonok, az eltérő időpontokban felvett jegyzőkönyvekben, a bennük lévő ellentmondásokban pedig megtalálhatók a manipulációs technikák – a történésház azonban alapos nyomozó munkával dekódolhatja az ily módon megalkotott szöveget, rátalálhat a valódi események nyomaira, s így a maga számára megalkothatja a legvalószínűbbnek tartott történetet.⁷ Takács Tibor az 1956-os perek kapcsán arra mutatott rá: „Az, amit a történész ezekből az iratokból, kihallgatási és bírósági jegyzőkönyvekből, önvallomásokból megtudhat, valójában nem más, mint amit a résztvevők és a szemtanúk, meghatározott körülmények között, saját emlékeik alapján elbeszéltek, illetve amit az eljáró szervek mindebből feljegyeztek. Ugyanolyan szubjektív beszámoló a múltrol, mint a több évvel, évtizeddel később keletkezett visszaemlékezések, interjúk – még akkor is, ha hivatalos, fejléccel, pecséttekkel és aláírásokkal ellátott iratok őrizték meg őket.”⁸ Ugyanezek a megállapítások igazak a katolikus kisközösségek elleni perek iratanyagára is: valóban érdemes retrospektív, szubjektív forrásokként kezelni őket, de Farkas Gyöngyi azon megállapítását is szem előtt kell tartani, mely szerint ezen források létrejöttében, megalkotásában a kihallgató tisztnek is mindig meghatározó szerepe volt – vagyis, mint ahogy Carlo Ginzburg írja az inkvizíciós feljegyzésekről, „párbeszédessé szerkeztették”.⁹

Ezeket a megállapításokat támasztja alá a per elsőrendű vádlottjának, Bulányi Györgynek az 1992-ben megjelent visszaemlékezése.¹⁰ E szerint

- 1 Az ifjúsági pasztoráció különböző útjairól lásd Wirthné Diera Bernadett: Az iskolán kívüli hitoktatás formái és lehetőségei a katolikus egyházban 1949 után. In: *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látószögei.* (Szerk. Sasfi Csaba – Ugrai János.) Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2017, 534–545. Bulányiékrol lásd még Mezey András: Az első hazai bázisközösségek. A Bulányi-jelenség és a katolikus egyház az 50-es évek elején. In: *Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában.* (Szerk. Barna Gábor – Povedák Kinga.) SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kulturakutató Csoport, Szeged, 2014, 230–241.
- 2 ÁBTL 3.1.5. – O – 9179. és 9179/1 Piaristák.
- 3 ÁBTL 3.1.5. – O – 8884 Bulányi György.
- 4 ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai. 1952. augusztus 28-án éjjel Bulányi Györgyöt, Juhász Miklóst, Lakos Endrét, Ikvay Lászlót, Jolsvai Hedviget, Boros Braun Istvánt, Sötér Tibort, Sigmund-Strecke Ernőt, Vadas Évát vették őrizetbe, Török Jenőt már augusztus 28-án reggel letartóztatták, az ő ügyét a többiekétől elkülönítve kezelték.
- 5 Fekete Gabriella és társai kihallgatási jegyzőkönyvét és peranyagát lásd BFL XXV. 4.f. 1956-006099, Gerstner Ida és társai kihallgatási jegyzőkönyvét és peranyagát lásd BFL XXV. 4.f. 1956-006107.

- 6 ÁBTL 3. 1. 9. V-144182 és V-144182/1. Himfy Ferenc.
- 7 Farkas Gyöngyi: *Lázadó falvak. Kollektívizálás elleni tüntetések a vidéki Magyarországon, 1951–1961.* Korall, Budapest, 2016, 14–15.
- 8 Takács Tibor: Emlékezeti aktus és történeti esemény. A Bikszagylkosság, 1956. *Korall* 41. szám (2010), 141–142.
- 9 Carlo Ginzburg: Az inkvizitor mint antropológus. In: *Történeti antropológia. Módszertani írások és esszék tanulmányok.* (Szerk. Sebők Marcell.) Replika Kör, Budapest, 2000, 147–156., különösen: 150–151.
- 10 „Akkor az üldözésből jöttem”. Bulányi György. (Közreadja: Elmer István.) *Vigília* 57 (1992/7), 542–552.

a letartóztatása utáni első három kihallgatást egy pesti értelmiségi zsidó fiatalember vezette, aki mindent elkövetett, hogy a szerzetest lelkileg megtörje. A negyedik kihallgatása alkalmával azonban új kihallgatótiszte kapott Jámbor Árpád személyében: „A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkóltok: mégsem mondhatja, hogy Bulányi atya, helyette mesternek fog szólítani. Az inasok is így csinálták annak idején, tette hozzá.”¹¹ A munkásszármazású Jámbor ebben az erős alá-fölérendeltségi viszonyban sajátos módon valamiféle tanítói, beavatói szerepkörrel ruházta fel Bulányit, s a mester kifejezéssel talán akaratlanul, de megidézte Jézus alakját, akit a tanítványok Mesternek neveztek. „Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem ez az őrnagy. A kora reggeli órákban kezdődött, délidőben visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatóm úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszat feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hívatott, s éjfélig folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált és instrukciókat kapott a főnökeiktől. Az őrnagy munkaideje minden nap reggeltől késő éjszakáig tartott. Tanulmányozta a kisközösségek életét.”¹² Bulányi szerint tehát a kihallgatótiszte mellett, hogy fel akarta térképezni a kisközösségek országos hálózatát, a maga módján meg is akarta érteni a kisközösségek működését, ő maga pedig egy sajátos lélektani helyzetben megpróbálta valamiképpen megszerezni és elmagyarázni (mintegy a maga számára is felidézni és értelmezni) az elmúlt évek történéseit. A kihallgatási jegyzőkönyvek a vallomástevők szavait azonban átértelmezve, más jelentésekkel felruházva rögzítették, a kihallgatótiszte által dekódolt valóságok a politikai (hátsó)szándékokat, előregyártott koncepciókat és nyelvi sablonokat, részben pedig a kulturális-világnézeti különbségeket, két ellentétes világ összeütközését is megmutatják. Ezek megragadása azért is lehetséges, mert itt – ellentétben az inkvizíciós jegyzőkönyvekkel – másféle szöveganyagok és források is fennmaradtak: „Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejöveteleket említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtatót: nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat” – fogalmazott Bulányi visszaemlékezésében.¹³

A piarista szerzetesek által irányított mozgalom vizsgálati anyagában fellelhető kihallgatási jegyzőkönyvek nemcsak az egyes közösségi összejövetelek, lelkigyakorlatok helyszínét és fontosabb résztvevőit rögzítik, de gyakran a kiscsoportok tagjainak névsorát, és a csoportok felépítését is rekonstruálhatóvá teszik. A dokumentumok alapján felvázolható a mozgalom belső hierarchiája, a vezetők kapcsolati hálója, s a katolikus egyházon belüli pozíciója is. Az alábbiakban a forrásokból kirajzolódó kapcsolati hálók bemutatása mellett arra keresem a választ, hogy a Bulányi György, Juhász Miklós és Török Jenő piarista szerzetesek által irányított mozgalom milyen szellemi áramlatokat, törekvéseket tudott beépíteni a magyar katolikus egyház két világháború közötti időszakából.¹⁴ Ennek vizsgálata azért lehet érdekes, mert mozgalmuk éppen tartalmi és módszertani újszerűségével hívta fel magára a figyelmet az egyházon belül is. Török Jenőnek a *Vigília*-ban 1948-ban megjelent írása az ifjúsági pasztorációban bevallottan külföldi mintákat igyekezett a magyarországi helyzetre adaptálni: mindenekelőtt az Emmanuel Celestin Suhard francia bíboros érsek és Joseph Cardijn belga kanonok által kidolgozott elveket és megoldásokat, melyeknek középponti eleme volt a fiatalokkal való kiscsoportos foglalkozás és a világi apostolkodás gondolata.¹⁵ Bár a kihallgatási jegyzőkönyvekben erről szinte alig olvashatunk: a földalatti kisközösségek (s majd a későbbi Bokor-mozgalom) eredettörténetének fontos, már-már mitikus eleme az a Bulányi visszaemlékezésében megörökített mozzanat, amely

- 14 A két világháború közötti egyletekről, egyesületekről lásd Vida István: *Egy korszak mérlegéhez. In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye.* Róma, 1990, 9–18. Az 1945 előtti egyesületekkel kapcsolatban Mezey András így fogalmazott: „Mindezt figyelembe véve az 1946-os feloszlásnak áldozatul eső egyesületekre, vagy abból egyelőre kimaradt hitbuzgalmi csoportokra úgy fogok hivatkozni, mint előzménytörténetre, hiszen nagyon sok közvetlenül utánuk megjelenő bázisközösség nemcsak szellemiségében, de sokszor tagságában is kontinuitást mutatott fel velük.” Mezey András: *Katolikus kisközösségek és bázisközösségek Csongrád megyében 1946 és 1980 közt, a pártállam és a hivatalos egyház vonatkozási keretében*, http://real-phd.mtak.hu/237/1/Mezey%20Andr%C3%A1s_disszert%C3%A1ci%C3%B3B3.pdf 27–31. (letöltés: 2021. július 9.)
- 15 Török Jenő: *Új utak középiskolai valláspedagógiánkban. Vigília* 13 (1948/1), 8–17. Lásd még Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás? Himfy Ferenc káplán és a katolikus alsópapság szerveződésai az 1940-es, 1950-es évek fordulóján. Századok* 149 (2015/6), 1445–1469., különösen: 1449–1450.

11 Uo. 544.

12 Uo.

13 Uo. 544–545. Vö. Carlo Ginzburg: *Az inkvizítor mint antropológus*, i. m.

szerint 1945 elején a debreceni piarista rendházban szállást kapott egy Kolakovics néven bemutatkozó horvát jezsuita szerzetes, aki egy hónap alatt négy kiscsoportot hozott létre munkásfiatalokból, diákokból és felnőttekből, s távozásakor csoportjait Bulányira bízta. Kolakovics minden bizonnyal azonos az 1906-ban született Stjepan Tomislav Poglajennel, aki beutazta a szovjet blokk országait, s XII. Piusz tudtával, igaz, csak magánemberként, de a Szovjetuniót is megjárta.¹⁶ Magyarországra érkezése előtt pedig a 40-es évek elején Szlovákiában hozta létre Rodina néven kisközösségek hálózatát.¹⁷ Kolakovics Debrecenben tehát a katakomba egyház működési modelljével ismertette meg Bulányit – bár erről ő mit sem tudott – még 1945-ben.

A katolikus kisközösségek tevékenységét feltérképező operatív dosszié elnevezése (Lombardisták) egyértelművé tette: az állambiztonság is érzékelte, hogy Bulányiék mozgalma határozottan kapcsolódott a világegyházban az 1940-es években jelentkező törekvésekhez.¹⁸ A csoportdosszié „névadója”, a katolikus egyház és az egész világ megújulását szorgalmazó Riccardo Lombardi (1908–1979) jezsuita teológus és nagyhatású hitszónok Európa válságáról, a hagyományos kereszténység csődjéről, a fiatalság megnövekedett szerepéről beszélt. Vitakozott a marxista tanokkal, de a szociális kérdést, valamint a szabadság és az igazságosság kibékítését a társadalmat (s így a katolikus egyházat) érintő legfontosabb kihívások közé sorolta.¹⁹

16 Kolakovics tevékenységének további vizsgálata azért is fontos lehet, mert megvilágíthatja annak a hátterét, hogy a szovjet megszállás alá kerülő országokban kibontakozó egyházi földalatti mozgalmak a Vatikán tudtával, hallgatólagos támogatásával kezdték-e meg működésüket. A Belgiumban is tanult Poglajen módszerének, tájékozódásának egyébként lényeges eleme, hogy nagy hatással volt rá Joseph Cardijn bíboros munkáspasztoráció terén végzett tevékenysége, ami ilyenformán ösztönözje lehetett a Bulányiék által választott csoportszervezési metódusnak. Vö. Völgyesi Orsolya: Katolikus kisközösségek Debrecenben az 1940–1950-es évek fordulóján. In: A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú őtvenes években 1. (Szerk. Horváth Gergely Krisztián.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2018, 471–591., különösen: 578–579.

17 Beata Blehova: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. LIT Verlag, Wien, 2006, 114.

18 A Lombardisták fedőnevű többkötetes csoportdossziéit az Államvédelmi Hatóság I/2-b alosztálya 1951. október 26-án nyitotta meg.

19 Mihalovics Zsigmond: Jézus új korszakának hirdetője. P. Lombardi. *Katolikus Szemle* 2 (1950/1), 1–3.

Kétségtelen hogy a piarista szerzetesek tevékenysége még legális körülmények között, az Actio Catholica (AC) keretein belül kezdődött meg. Török Jenő 1946-ban megbeszélést folytatott rendtársával, Bulányi Györggyel, valamint a szintén piarista Lénárd Ödönnel (akit egyébként 1948 júniusában letartóztattak és az Actio Catholica elleni perben ígátás vádjával 6 évre ítélték) és Szappanyos Bélával, az AC titkáraival a mozgalom életre hívásáról, az év augusztusában pedig megszervezték Tokajban a Katolikus Ifjúsági Nyári Hetet, ahol az ország különböző részeiről érkezett, mintegy hatvan egyetemista és középiskolás korú, csoportvezetéseket kiszemelt fiatalal találkozott. Fontos megjegyezni, hogy már ezt megelőzően – még Bulányiék nélkül – volt 1945 augusztusában a Tolna megyei Szakcsón egy ifjúsági találkozó (tanulmányi hét), amelyen körülbelül száz fiatal vett részt, s az aktuális politikai helyzetre reagálva egy 15 pontos nyilatkozatot fogadtak el. A tokajihoz hasonló összejöveteleket szerveztek a következő években Gyulán, Szolnokon, Vácott, Veszprémben, Sopronban és az ország több nagyvárosában, s a gyulain már Bulányi is a felkért előadók között szerepelt. A kihallgatási jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a mozgalom résztvevői többnyire ezeken az AC, illetve a Katolikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSZ) által szervezett találkozókra (tanulmányi heteken) kerültek kapcsolatba, s később egymás csoportjainak tartottak lelkigyakorlatokat, előadásokat az ország különböző településein.²⁰ A kihallgatási jegyzőkönyvekben tehát nemcsak a kapcsolati háló feltérképezésére fektettek hangsúlyt, hanem a kapcsolatok keletkezésének időpontjára és körülményeire is rákérdeztek.

A mozgalom vezetői Bulányi, Török és Juhász voltak. Hármuk közül igencsak eltérő habitusuk ellenére is Juhász és Bulányi között lehetett szorosabb a kapcsolat, hiszen 1936 óta ismerték egymást: Vácott együtt lettek novíciusok, majd egy év múlva Pesten a Kalazantiumban már szobatársak.²¹ Az 1908-ban született Török 1928-ban nyert felvételt a rendbe, így ő az idősebb generációhoz tartozott, de 1945 után Bulányival együtt a piaristák debreceni gimnáziumába

20 Lásd Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1449–1451.

21 „Élt 64 évet és ebből 40 évet kart karba téve éltem vele. 1936-ban ismertem meg őt, mint 18 éves fiút, akivel együtt öltöttük fel a váci piarista templomban a piaristák ruháját. Egy év múltán Pestre kerülvén szobatársat választhattunk, s mind a 12 fogadalmas kispap számára nyilvánvaló volt, hogy egymást választjuk. S azóta, ha az utolsó hat évet nem számítom, egybefonódott az életünk.” Bulányi György: *Búcsú Juhász Miklóstól*, https://bokorportal.hu/bulanyi/BGy_irasok_gyujtemeny/Bucusu_Juhasz_Miklos_1982.pdf (leőltés: 2021. június 20.)

került – s ezzel párhuzamosan a nagyváradi egyházmegyében mint az Actio Catholica ifjúsági ügyekért felelős megbízottja hittudományi és világnézeti előadásokat szervezett középiskolásoknak és egyetemistáknak, melyeknek Bulányi és egy másik rendtársuk, Szentgyörgyi András is előadója volt, sőt egy-egy alkalomra meghívták Juhász Miklóst is. Juhász 1947 őszétől a nagykanizsai piarista gimnáziumban volt hittanár, az iskolák államosítása után egy szemesztert tanított a veszprémi szemináriumban, 1950 és 1952 között pedig Pesten a Kalanzantinum spirituálisaként tevékenykedett.

A kihallgatási jegyzőkönyvek alapján feltelelezhetjük, hogy több piarista szerzetes is bekapcsolódott a fiatalok kiscsoportos hitoktatásába: Etele György, Szentgyörgyi András, Miskolczi Kálmán, Divald István, Ludmány Antal, Mándoki Ernő, Meggyes János, Veszprémi Tibor tevékenysége Debrecen mellett Győrben, Sátoraljaújhelyen, Vácott és Tatán tette lehetővé ifjúsági csoportok hosszabb-rövidebb ideig tartó működését.

Bulányi, Juhász és Török mellett meghatározó szerepe volt a mozgalomban két világi papnak: Eglis Istvánnak és Himfy Ferencnek. Eglis István 1947 őszén a Közgazdasági Egyetem és a Színiakadémia lelkesze lett, 1951-től a tabáni plébánia káplánjaként dolgozott. Emellett 1945 decembere és 1948 májusa között Mindszenty József megbízásából Freesz József érseki biztos irányításával többedmagával (Magass Miklóssal, Döme Jánossal, Polonkai Györggyel, Sándor Dénessel és Lelovits Andrással) munkáslelkészi feladatokat látott el. A munkáspasztorációban már 1945 előtt tapasztalatot szerzett: 1939-től az Actio Catholica keretein belül működő Egyházközi Munkásszakosztályok (EMSZO) titkára és sajtófőnöke volt. A német megszállás után Benkő Istvánnal, Freesz Józseffel, az EMSZO igazgatójával és Magass Miklóssal bekapcsolódott a Magyar Front tevékenységébe. 1944 decemberében hat társával – Benkő Istvánal, Szalai Györggyel, Zsidai Józseffel, Ilosvay Ferencsel, Karikás Mártonnal és Tömör Magdolnával – letartóztatták az EMSZO központi irodájában, és Dachauba hurcolták, ahonnan 1945 augusztusában tért haza.²²

22 Eglisről bővebben lásd Völgyesi Orsolya: Katolikus kisközösségek az 1950-es években: A Fekete Gabriella és társai elleni per tanulságai. In: *EArchívum. Tanulmányok Erdész Ádám 60. születésnapja tiszteletére*. (Szerk. Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula.) Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2017, 87–97., különösen: 93–96. Eglis Dachauban szerzett tapasztalatait, emlékeit egy kisregényben is megörökítette: Eglis István: *Keresztúton. Egy magyar pap Dachau poklában*. (A szöveget gondozta,

A kihallgatási jegyzőkönyvek szerint Eglis először Török Jenővel, majd Bulányival, végül 1949-ben Juhász Miklóssal ismerkedett meg. Egyetemi lelkészként maga is szervezett ifjúsági csoportokat, emellett állandó meghívott előadója volt az országban működő kisközösségeknek és a mozgalomban részt vevő papok összejöveteleinek is. Juhász Miklós vallomásaiban így jellemezte őt: „Eglis papi körünkben nagyon szerettük, véleményét nagyon sokszor ezeken a találkozókon kívül is kikértük Töröktől. Mint már említettem, ő is szeretett minket, szívesen volt körünkben és mint ő maga mondta, Pesten más papokkal rajtunk kívül közelebbi kapcsolatot nem tartott.” [...] „Több alkalommal hallottam is Eglis előadásait. Ezeket mindig az erős filozófiai beállítottság jellemezte. Világosan, logikusan gondolkodik, szellemesen ad elő. A marxista-materialista világnézettel és filozófiával szemben természetesen ő is az u. n. >idealista< filozófiát vallja és terjeszti ezeken a világnézeti előadásokon. Szociológiai tárgyú előadásaiiban a pápai enciklikák alapján állva, mind a liberális-kapitalista, mind a marxista felfogástól elkülöníti a katolikus álláspontot. Előadásainak és személyének is nagy tekintélyt biztosít hallgatósága előtt az, hogy Dachauba volt internálva.”²³ Eglisnek azonban némileg más elképzelése volt a csoportokkal való foglalkozásról, ő elsősorban tudást és ismereteket akart átadni, Juhász és társai viszont igazi közösségeket akartak formálni a fiatalokból.²⁴

Az egyetemi lelkészeknek (itt elsősorban Bulányi, Török, Kiss László és Szabó József

a lábjegyzeteket írta: Szigeti László, kísérőtanulmány: Soós Viktor Attila.) Új Ember, Budapest, 2014.

23 ÁBTL 3. 1. 9. V-140907/1. 55skk. Bulányi György és társai. Másolat Juhász Miklós sajátkézzel írt vallomásáról. Az Eglis által tartott előadások jegyzeteit a kiscsoportok tagjai sokszorosították, s egymás között terjesztették. Nézetei egy ideig a *Vigiliában* és önálló kötetben is megjelentek – ez utóbbi: Eglis István: *A keresztény szociológia főbb kérdései*. Az Actio Catholica Országos Elnöksége (Hittudományi Akadémiák), Budapest, 1948.

24 Juhász Miklós vallomásaiban a következőket mondta: „Hogy csoportja mennyi volt, azt nem tudom. Ebben a kérdésben ugyanis volt egy kis véleményeltérés közöttünk. Mi ugyanis a csoportjainkkal nem csak tanulni akartunk, hanem azt minden szempontból közösséggé akartuk formálni, addig Eglis a csoportjaival csak tanult. Hol szociológiát, hol filozófiát. Tudom, hogy több egyetemista csoportja volt, de részletesen soha nem számolt meg erről, mert bár szívvel-lélekkel együtt volt velünk, bizonyos függetlenséget mindig meg akart őrizni, és ezt én tiszteletben tartottam, annál is inkább, mert idősebb nálam.” ÁBTL 3. 1. 9. V-140907/1. 55skk. Bulányi György és társai. Másolat Juhász Miklós sajátkézzel írt vallomásáról.

nevét kell megemlíteni) nagyon fontos szerepük volt a mozgalom elindításában, hiszen közvetlen kapcsolatuk volt az egyetemi ifjúsággal. Eglis 1955-ben keletkezett vallomásában egyenesen azt állította, hogy az AC biztosította legális keretek felszámolása után éppen ez a baráti társaság vált Juhász Miklóssal és Kerka György jezsuita szerzetessel kiegészülve a mozgalom magjává.²⁵

A már említett Himfy Ferenc káplán az iskolák államosítása idején a Kiskunfélegyházán működő tanítóképző hittanára volt, ott kezdett el – elmondása szerint Bulányiéktól függetlenül – kiscsoportos hitoktatással foglalkozni a tanítóképző magyar-történelem szakos tanárának, Magó Filoména Julianna kalocsai iskolanővérnek a segítségével. 1948 nyarán Magó Juliannával közösen egy 30 főből álló ifjúsági csoportot vittek a Balaton-partján lévő Jankovich-telepre, a Szent Sarolta lelkigyakorlatos házba. Magó Julianna javaslatára meghívták előadónak Bulányi Györgyöt is, akivel Himfy itt találkozott először. (Bulányi egyébként a Himfy ügyében tett tanúvallomásaiban az első találkozást egy évvel későbbre datálta.) Bulányi a lelkigyakorlaton elmondta, hogy neki is vannak Debrecenben hasonló ifjúsági csoportjai, Himfy pedig még ugyanebben az évben megismerkedett a mozgalom többi meghatározó személyiségével: Juhász Miklóssal és Török Jenővel, valamint a Szegeden működő Lakos Endrével. Bulányit és Juhászt 1950-ben és 1951-ben meghívta egy-egy lelkigyakorlat megtartására, Kiskunfélegyházára. Visszaemlékezésében elmondta: 1949-től tartottak rendszeres megbeszéléseket az ifjúsággal való foglalkozás módszertanáról, és évente kétszer lelkigyakorlatokat a különböző korosztályhoz tartozó fiataloknak és az ifjúsági csoportok papi vezetőinek. Himfyt 1951 decemberében a fővárosba helyezték, a kispesti Jézus szíve templom káplánja lett. Kiskunfélegyházi csoportjaival igyekezett továbbra is kapcsolatban maradni, de új, egyete-

mista csoportokat is szervezett például orvos-tanhallgatók és zeneakadémisták körében (ez utóbbinak volt tagja Sapszon Ferenc).²⁶ Himfy Ferenc 1990-ben készült életútinterjújában egyértelműen úgy fogalmazott, hogy Bulányinak meghatározó szerepe volt a mozgalom irányításában, s annak idővel informális vezetőjévé vált: „Össze is jártunk, minden évben kétszer 25 pap. Egyik alkalommal egy napos értekezlet volt, amikor is gyakorlati dolgokat cserélgettünk, ki hogy csinálja, mint csinálja, téma módszer stb. és volt egy másik alkalom, amikor háromnapos lelkigyakorlatot tartottunk. Nem választottunk vezetőt vagy elnököt, de valahogy a dolog természetéből jött az, hogy mindenki elismerte Bulányi atya vezető szerepét. Nagyon jó hangulatú társaság volt ez. Egyszer Hunya Dániel, egyszer pedig Endrey Mihály tartotta a lelkigyakorlatot, és megbeszéltük a további pedagógiánk módszerét és tartalmát.”²⁷ Török Jenő 1953. július 25-én tett vallomásaiban ugyanakkor arról beszélt, hogy 1950 augusztusában a piarista rendházban tartott összejevetelen éppen Himfy indítványára választották meg Bulányit a papi közösség vezetőjévé.²⁸

Hogy Bulányinak, Juhásznak, Töröknek, Eglisnek és Himfynek meghatározó szerepe volt a papi közösségben, azt két koncepcionális kérdésekkel foglalkozó dokumentum is bizonyítja: a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1951. július 21-i eskütétele után keletkezett *Papi rekollékción elmékedések* című szöveg, amely szamizdatként terjedt és az eskütételhez vezető utat, valamint a kialakult helyzetet elemezte.²⁹ Illetve az az 1956 novemberében megszüvegezett tervezet, amely az egyház és állam közötti lehetséges tárgyalások főbb pontjairól, nevezetesen a szerzetesrendek részbeni visszaállításáról, kórházi lelkésziségek szervezéséről, a katolikus ifjúsági szervezetek működésének jogi feltéte-

25 BFL XXV. 4.f. 1956–006099 Fekete Gabriella és társai. Eglis István 1955. december 22-i vallomása. Ugyanekkor Eglis a Törökkel és Bulányival való nézetkülönbségére is rámutatott: „En és emlékezetem szerint Török Jenő elégedetlenek voltunk az Akadémia »langyos« szellemével és ekkor kezdődött meg (pontos időre nem emlékszem kb. 1948-ban) Török vonalán a középiskolai, az én vonalamon az egyetemi hallgatók »külön kiválgatása, mélyebb képzés céljából.«. A magam részéről a szociológia részletesebb képzését kívántam, különösen az »állam és egyház« viszonyáról. Ebben a kérdésben Töröknek és Bulányinak ellentétes véleménye volt. Ők a hatalmi egyház megszüntetését öröndetesnek találták, mert véleményük szerint a »lelki egyház« szabadabban alakulhat ki.”

26 Himfy Ferencről bővebben lásd Völgyesi Orsolya:

Túlélés vagy megújulás?, i. m.

27 Az interjú 1990 februárjában Szolnokon a Jézus Szíve plébánián készítette Völgyesi Orsolya és Szilágyi Márton. A szöveg a szerző birtokában van.

28 Török Jenő 1953. július 25-i vallomását lásd BFL XXV. 60.e 1953–002191.

29 A dokumentum megtalálható: BFL XXV. 4.f. 1961–9237. Kertész Tivadar és társai per bizonyítékai között. Török Jenő vallomása szerint 1951 augusztusában az általuk vezetett papi csoport a piarista kápolnában gyűlt össze, ahol Halász Piusz ciszter szerzetes tartott számukra lelkigyakorlatot, majd másnap az örmény kápolnában Török tartott beszámolót az aktuális helyzetről; beszámolóját a *Papi rekollékción elmékedések* alapján tartotta, tehát ekkor ismertette először szélesebb körben annak főbb megállapításait, ami egyébként feszültséget okozott közte és Endrey Mihály között (BFL XXV. 60.e. 1953–002191). A dokumentumot ismerteti Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1455–1461.

leíról, az egyetemi lelkészségek újbóli felállításiáról és katolikus nyomdák létrehozásáról szól. Mindezek mellett egy szűkebb kör megfogalmazta egy püspöki körlevél tervezetét is, amely az állammal való tárgyalások megkezdéséről tájékoztatta volna a híveket. Ezt Bulányi és Himfy mint az alsópapság követeléseit vitték el 1957 januárjában Grósz József kalcocsai érseknek. Az első dokumentum megírásában bizonyosan részt vett a három piarista szerzetes és Eglis (Himfy szerzősége a vallomások alapján kérdéses), a második megszövegezésében Bulányi, Juhász, Eglis, Himfy, valamint Ikvay László és Kerkai György jezsuita szerzetes működött közre, de jelen volt Kelety Géza ciszter szerzetes is.³⁰

A piaristák mellett más szerzetesrendek tagjai is bekapcsolódtak a mozgalomba: az imént említett jezsuita Kerkai Györgyön kívül Váczi Jenő, Pap József, valamint Szabó István, a kapucinus Patonyi Rudolf és Sötér Tibor – őt a Bulányiék elleni perben 6 évre el is ítélték. A ciszterek részéről egy ideig Ágoston Julián Pécsert részt vett a kicsoportokkal való foglalkozásban, és bizonyosan volt kapcsolat a Szentimre városban tevékenykedő, szintén ciszterci Barlay Ödönnel is (bár az ő kapcsolódása meglehetősen lazának tűnik). Szorosabb volt az együttműködés Kelety Géza Jenővel ciszter szerzetessel, akit majd 1955 februárjában tartóztatnak le, és ítélnel el ifjúsági csoportok szervezése miatt.³¹ A kihallgatási jegyzőkönyvek szerint a jezsuitákkal, pontosabban a rend magyarországi tartományfőnökével, Csávossy Elemérről Vadas Éva vette fel a kapcsolatot, Váczi Jenő és Kerkai György az ő tudtával vett részt a kicsoportok szervezésében.³²

A mozgalomban, különösen a szerzetesrendek feloszlataiság aktív szerepet vállalt több apáca is: a már említett Magó Julianna mellett Vadas Éva Szalézia (Szociális Missziótársulat) és Jolsvai Hedvig (Szociális Testvérek Társasága) nevét kell megemlíteni – utóbbi kettőt 1952 augusztusában letartóztatták és elítélték.

Görög Lenke (aki a Szociális Testvérek Társasága rendi vezetésének tagja volt) fontos szerepet játszott a kicsoportok szervezésében, hiszen a két világháború között is működő KLOSZ – a tényleges vezető, Stadler Frida író

rossz egészségi állapota miatt – már alapvetően ő irányította. A szerzetesnő Himfyvel 1946-ban ismerkedett meg, amikor a kiskunfélegyházi KLOSZ-csoportot látogatta meg, s ezt követően Himfyt több alkalommal is megkérte, hogy a szervezet tanulmányi hetein, lelkigyakorlatain tartson előadást. Miután 1951 végén Himfyt Pestre helyezték, bekapcsolódott a Görög Lenke vezetésével működő korábbi KLOSZ-csoportok tevékenységébe is, s ott egyfajta szellemi irányítóként működött, s elsősorban a csoportvezetőknek tartott kéthetente előadásokat. Görög Lenke csoportvezetői mások mellett Kálmán Orsolya, Hortai Borbála, Kara Zsuzsanna, Szabó Alice, Takács Margit és Kilián Magdolna voltak³³ – Kálmán Orsolya 1948-ban a Szociális Testvérek Társaságában titkos külső testvérként kezdte meg noviciátusát, 1964-ben örökfogadalmat tett, 1981 és 1993 között pedig a rend előjárója lett.³⁴

Meg kell említeni Fekete Gabriella világi hitoktatónőt is, aki Göncz Árpád unokatestvére volt, és 1949 végén költözött fel Veszprémből Budapestre s ott aktívan bekapcsolódott a KLOSZ munkájába. Fekete, akit majd 1955-ben az úgynevezett második Bulányi-perben állítanak bíróság elé, még Veszprémben ismerkedett meg Görög Lenkével és a veszprémi szemináriumban dogmatikát tanító Juhász Miklóssal. Görög Lenke és Fekete Gabriella egészen Bulányiék letartóztatásáig, tehát 1952 augusztus végéig szorosán együttműködött, ekkor azonban különváltak útjaik: Görög Lenke több hónapra felfüggesztette a csoportok működését, szemben Feketével, aki erre nem volt hajlandó. Fekete Gabriella csoportjaival a szabad lábón maradt Eglis István, Görög Lenke 1953-ban újrainduló közösségeivel pedig a letartóztatást szintén elkerülő Himfy Ferenc foglalkozott.³⁵

Görögéket Endrey Mihály egri segédpüspök, az Actio Catholica országos igazgatója és Sík Sándor piarista tartományfőnök is igyekezett integrálni a Bulányi, Juhász és Török nevével fémjelzett mozgalmába, s ennek érdekében még 1950 januárjában megbeszélést hívtak össze az Alverna Szent Erzsébet lelkigyakorlatos házába mintegy 30–40 apáca jelenlétében, ahol elsősor-

30 Bővebben lásd uo. 1454–1455.

31 Keletyről lásd Cúthné Gyóni Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátisága 1945 és 1981 között*. Doktori disszertáció. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola. Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program. 2014. 212–213, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyoneszter/diss.pdf> (letöltés: 2021. július 8.)

32 Kerkait és Váczi Jenőt 1955 őszén tartóztatták le. A két szerzetest a Tamás János és társai perben ítélték el (a per anyagát lásd BFL XXV. 4.f 1957–2943).

33 Görög Lenke vallomását lásd a Gerstner Ida és társai perben BFL XXV. 4.f. 1956–006107.

34 Kálmán Orsolyáról lásd Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba: *Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban*. METEM – Szent István Társulat, Budapest, 2010, 352–353., 540. lábjegyzet.

35 Fekete Gabrielláról lásd bővebben Völgyesi Orsolya: *Katolikus kisközösségek az 1950-es években*, i. m. 89–90.

ban a középiskolás lányok hitoktatásának megszervezéséről tárgyaltak. 1950 áprilisában az Actio Catholica székházában tartott megbeszélésen – ahol Endrey és a KLOSZ részéről Stadler Frida tartottak előadást – arra jutottak, hogy az országot hét részre, úgynevezett decentrumra osztják, ezek élén egy-egy szerzetesnővér állt volna (személyüket nem sikerült minden esetben rekonstruálni, de több vezető is az orsolyiták és a kalocsai iskolanővérek közül került volna ki), azzal a céllal, hogy összefogják a lányok képzését az adott területen. Endrey jóváhagyásával kijelölték azokat az anyagokat, jegyzeteket is, amelyeket a csoportmunkában fel kívántak használni, s szó volt a nyári lelkigyakorlat megszervezéséről is (itt a kezdő csoportok Bulányi *Szeretet az Isten*, a haladók Himfy Ferenc *Titokzatos test* című jegyzeteivel foglalkoztak volna.) Mindez azonban a szerzetesrendek feloszlata miatt kudarcba fulladt, s alapvetően a papoknak kellett a területi koordinálást megoldani, főként az egyetemi városokból. A helyzetet az is nehezítette, hogy a mozgalom az összejöveteleknek otthont adó intézményi háttér és infrastruktúra egy jelentős részét is elvesztette.³⁶ Végül 1950 végére – a vallomások szerint – a következő központok jöttek létre, immár nemcsak a leánycsoportok, hanem valamennyi kisközösség munkájának összehangolására: Szeged és környéke – Lakos Endre, Himfy Ferenc; Debrecen és környéke – Bulányi György; Győr és környéke – Divald István; Miskolc és környéke – Orosz Árpád vezetésével. Pécs és környékén a szerzetesrendek feloszlata miatt az ottani csoportokat Ágoston Julián ciszter szerzetes szervezte, majd Cserháti József teológiai tanár (a későbbi pécsi püspök), illetve Kerkovics Gyula orvos próbálta átvenni a feladatokat. Lakos Endre, aki Szegeden szervezett csoportokat, Bulányit 1949-ben hívta meg először lelkigyakorlat tartására. Ugyancsak Szegeden működött Kovács Mihály, aki szintén szervezett kiscsoportokat, de nem mindenben értett egyet Bulányiékkel, és csak lazán kapcsolódott a mozgalomhoz. A Délkelet-Magyarországot lefedő szegedi decentrumhoz tartozott Sófalvi Mihály és Tóth Mihály domonkos szerzetes, akik Békéscsabán tevékenykedtek. 1952 szeptemberében készült olyan állambiztonsági jelentés, amely szerint Kiskunfélegyháza Himfy Ferenc és Magó Julianna vezetésével a Duna-Tisza közén önálló központtá alakult.³⁷ Orosz Árpád Miskolcon a

mindszenti plébánián kezdett el az ifjúság hitoktatásával foglalkozni, Bulányi egyik legelkötelezettebb debreceni csoporttagja, Bacsa Erzsébet kérésére csatlakozott a mozgalomhoz.³⁸ 1951-ben aztán Orosz több neveltje is felvételt nyert a debreceni egyetemre, s a fiatalok bekapcsolódtak Bulányi ottani kiscsoportjaiba.³⁹ Úgy tűnik, földrajzi elhelyezkedését tekintve a mozgalom a Tiszántúlon és a fővárosban volt erősebb, bár kétségtelenül voltak csoportok a Dunántúlon is: Tatán, Veszprémben és Győrben.

A két világháború között megalakult szervezetekkel való kapcsolat számbavételét folytatva: a Korányi Sarolta, Jolsvai Hedvig és Rónai Paula közreműködésével a harmincas években létrejött Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetsége (DL) Jolsvai Hedvigen keresztül kapcsolódott Bulányiékhoz, a vallomások szerint a kapcsolatfelvételen Török Jenőnek volt szerepe. Jolsvai korábban Salkaházi Sára közeli munkatársa volt, akivel a II. világháború alatt részt vett az embermentésben. Jolsvai szerepét az is felértékelte az állambiztonság szemében, hogy gondnoki teendőket látott el a balatonboglári Jankovich-telepen lévő lelkigyakorlatos házban. Az épület Korányi Sarolta öröksége révén került még a háború előtt a DL tulajdonába, 1939-től egy munkásnők nyári pihenését szolgáló üdülő működött benne, 1947 és 1952 között pedig mint a Veszprémi egyházmegye Szent Sarolta Lelkigyakorlatos Háza a lelkigyakorlatokra érkező kiscsoportoknak adott otthont. A lelkigyakorlatos ház vezetőjét, Braun Istvánt Jolsvai Hedviggel egy időben tartóztatták le és ítélték el Bulányiék erejében.

A mozgalomhoz kapcsolódott, ha csak lazább szálakon is, Ikvay László (a per egyik elítélte), aki a Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE) titkára volt. Ikvay a második világháború alatt a szervezet Gát utcai központjában csak néhány méterre a Bokréta utcai munkásnőotthontól Salkaházi Sáránakhoz hasonlóan üldözötteket bújtatott. Bulányiék bár elsősorban középiskolásokkal és egyetemistákkal foglalkoztak, kétségkívül mintának tekintették a francia-belga munkáspapok tevékenységét is. Ezt a gyakorlatban is megkísérelték megvalósítani, – mint láttuk – együttműködtek az ekkor már feloszlott KIOE vezetőjével, Ikvay Lászlóval és a DL mozgalom irányítójával, Jolsvai Hedviggel is. Továbbá Bulányi debreceni csoporttagjai (Balássy Géza, Berényi Dénes, Ort

36 Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1453.

37 ÁBTL 3.1.9. V-140907/4. Bulányi György és társai.

38 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907 Bulányi György és társai. Vö. még Lakos Endre vallomásával. ÁBTL 3.1.9. V-140907/2 Bulányi György és társai.

39 Völgyesi Orsolya: *Katolikus kisközösségek Debrecenben*, i. m. 583–564.

Mihály, Szabó Magda) megpróbálták bekapcsolódni a munkáspasztorációba, sőt felkerülve a fővárosba, felvették a kapcsolatot a Rákospalotán igazi munkáskörnyezetben tevékenykedő Sándor István szalézi szerzetessel, akit 1952 júliusában Zana Alberték perében letartóztattak, majd kivégeztek.⁴⁰ Az állambiztonsági iratokból úgy tűnik, a pártórség elleni per, mindenekelőtt Sándor István Bulányiékkel való kapcsolata adott végső lökést az augusztus 28-i letartóztatásokhoz, s a piarista szerzetesek által irányított mozgalom lefejezéséhez.⁴¹

Megállapítható, hogy az 1952 augusztusában őrizetbe vett személyek egy része nem tartozott a mozgalom irányítói közé (Sóter Tibor, Sigmond Strecke Ernő vagy akár Ikvay László), viszont a meghatározó szereplők közül többen is szabadlábban maradtak (Egls István, Himfy Ferenc, Görög Lenke, Fekete Gabriella).

1951 nyarán a *Papi rekollektívák elmékedésekben* a szerzők meglehetősen kritikusan nyilatkoztak a magyar püspöki karról, mely „a jövőt nem a mai kevesek hősi helytállásából, tanúságtételéből, szűk körű, de annál mélyebb apostoli munkájából gondolja szervesen kinőni, hanem a »változás« után a »rossz álmot« elfelejtve, nagyjából a régi keretek és intézmények között, immár nagy tömegekkel újramelegedni. Pedig nincs egy éve, hogy a legközelebbi szomszédságunkban, a passai katolikus nagygyűlésen kimondották a közelmúlt tapasztalatai alapján, hogy a fő feladat a családi pasztoráció mellett az elit, az öntudatos keresztények minőségi és nem mennyiségi kinevelése.” Ennek fényében különösen tanulságos lehet, hogy a vizsgálati anyagokból milyen kép bontakozik ki a mozgalom és a hierarchia viszonyáról.

A kihallgatási jegyzőkönyvekben Mindszenty József hercegprímáshoz való viszony egyetlen

epizódban jelent meg: az akkor már egyetemi lelkészként működő Bulányi 1948 decemberében a nagyváradi egyházmegye helynökének, Pintér Lászlónak tudtával és beleegyezésével néhány nappal letartóztatása előtt meglátogatta a magyar katolikus egyház fejét Esztergomban, hogy tájékoztassa a debreceni Szent László kollégium éléről történeti eltávolításáról, és vázlatosan beszámoljon a kiscsoportok szervezéséről is, nem hallgatva el, hogy paptársai nagy része veszélyesnek tartja tevékenységét. Mindszenty a kihallgatási jegyzőkönyv szerint a következőket válaszolta neki: hallgasson előljáróira, majd így folytatta: „Az ősegyház történetét nem azért tanultuk, hogy a régiségváni ismereteinket gyarapítsuk. A párttitkárok sem a múltban, sem a jelenben nem határozhatták és nem határozhatják meg az egyház magatartását.”⁴²

Mint arról már szó volt, Bulányiéknek jó kapcsolata volt az AC két titkárával, Lénárd Ödönnel és Szappanyos Bélával. A mozgalmat Endrey Mihály, az AC országos igazgatója (1950 végétől egri segédpüspök) is támogatta, s úgy tűnik, igényelte is, hogy rendszeresen tájékoztassák a fejleményekről. A hitoktatás tartalmi kérdéseiről is folytatott egyeztetéseket, s egy ideig anyagi segítséget nyújtott például a lelki gyakorlatokon résztvevő egyetemisták utazási költségeire (csakúgy, mint a már említett Pintér László). Endreynek ugyanakkor a mozgalom vezetőivel korántsem volt konfliktusmentes a kapcsolata. Miután Török Jenővel 1949 nyarán összekülönbözött, Bulányi, majd 1951-től Juhász Miklós tartotta vele a kapcsolatot.⁴³

Bulányi vallomása szerint 1950 nyara fordulópontot jelentett a mozgalom történetében, az ekkor tartott háromnapos lelki gyakorlaton már valóban csak azok a papok jelentek meg, akik aktívan részt vettek a csoportok szervezésében. Mivel erről az eseményről Endreyt nem tájékoztatták, az AC igazgatójával ismét feszültté vált

40 „Sándor Pista nagymenő volt. Sokszorosította broszúráinkat, amiket mi csak gépelni mertünk. Amikor a munkásfiataljait elviszik katonának és két ávóssá teszik őket (palotaőrök, akik majd vigyáznak az ávó rabjaira), akkor is visszavisszajárnak Pistához. Papokat a kommunisták csak agyonverik, tárgyalásos akasztás nem lehet a sorsuk. De Pista nem pap, csak dolgozó szerzetesestvér, őt nyugodtan fel lehet akasztani: 1953. június 28-án 21 óra 10 perckor hajtották végre a halálos ítéletet” – emlékezett vissza a szerzetesre évtizedekkel később Bulányi György, http://www.bulanyi.hu/images/onrajz/aki_dudas_akar_lenni_15.pdf 110. (letöltés: 2021. július 9.)

41 Egy 1953. május 14-én készült államvédelmi jelentés szerint Bulányiék szervezkedése kapcsán 1952 májusában 26, később 14 személy őrizetbe vételére kaptak utasítást. Majd úgy tűnt, elhalasztják az ügy realizálását, mert nem domborodott ki eléggé az ügy ellenforradalmi jellege. Végül Zana Alberték letartóztatása után egy hónappal vették őrizetbe a kisközösségi mozgalom meghatározóinak tartott résztvevőit. ÁBTL 3.1.9. V-140907/4 Bulányi György és társai.

42 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai. Elmondása szerint a történet szerepel a Vadas Éva által készített *Mi a csoportmunka* című írásban, melyet az érdeklődő apácák számára készített a szerzetesnő.

43 Török az 1949. júliusi ifjúsági lelki gyakorlat szervezése kapcsán zördült össze Endrey Mihállyal, az AC országos igazgatójával, aki azt szerette volna elérni, hogy erre az alkalomra csak néhány vidéki csoportot hívjanak meg, Török azonban ezt a kérést figyelmen kívül hagyta. Ezt követően Bulányi György tartotta a kapcsolatot az AC-vel (ÁBTL 3. 2. 1. Bt-252/1. Lantos Károly). Bulányiéknek az egyházi vezetőkkel való konfliktusáról lásd még Mezey András: *Az első hazai bázisközösségek*, i. m.

a viszony, aki azt hangoztatta, hogy tevékenységük egyházi szempontból illegális, s ügyüket a püspöki kar elé fogja terjeszteni. A Sík Sándorral folytatott megbeszélés következtében Bulányi a szegedi Lakos Endrével felkereste Endreyt, s megígérték, hogy rendszeresen beszámolnak neki munkájukról. Juhász Miklós vallomása szerint Endrey nehezményezte az 1951 júliusát követően keletkezett *Papi rekolléciók elmékedésekben* foglalt kritikai észrevételeket is. Mivel Endrey a váci papi szemináriumban Himfy Ferencnek a tanára volt, a feszültséget ekkor ő igyekezett az AC igazgatója és mozgalom vezetői között feloldani. Juhász Miklós vallomásában Himfy magatartását a következőképpen jellemezte: „Ha az A.C. vezetősége valamilyen megbeszélést tartott 1950–1951 folyamán, Himfy mindig hivatalos volt. Sokszor együtt mentünk át tőlem a megbeszélésekre a Ferenciek terére. Természetesen ilyen nálam tett látogatásai alkalmával az is előfordult, hogy Törökkel és Bulányival is találkozott nálam. Néha véletlen volt ez a találkozás, de néha tervszerű is. Ilyenkor természetesen nagyon sok kérdés felmerült a mozgalommal kapcsolatban. Őt egészen magunk közé tartozónak éreztük, és az aktuális kérdést ilyenkor vele is megtárgyaltuk. Ezekben a megbeszéléseken ő állandóan az A.C.-vel való együttműködés mellett volt, és emlékszem többször szemrehányást tett Töröknek, hogy miért hozza újra és újra elő az A.C.-vel kapcsolatos nézeteltéréseit, sérelmeit. Himfy általában diplomatikus egyéniség, aki nem szereti kiélezni a helyzeteket, mindenkivel jó viszonyt akar fenntartani.”⁴⁴ Sík Sándor piarista tartományfőnök, aki maga is tartott előadást a papi csoport számára szervezett lelkigyakorlatokon, többször is igyekezett elsimítani a felszínre törő ellentéteket. Bulányi vallomásában kitért arra, hogy 1949 decemberében a Tatán tartott találkozón, mely két és fél napig tartott, és körülbelül 25 piarista pap vett részt rajta, miután Törökkel és Juhással beszámoltak tevékenységükről, Sík Sándor az elhangzottakkal kapcsolatos összefoglalójában arra kérte őket: mérsékeljék az egyházzal szembeni kritikát, s legyenek megértéssel azok iránt, akik ennek a tevékenységnek a kockázatát nem merik vállalni.⁴⁵

A mozgalomban részt vevő papok számára 1948 és 1950 között több alkalommal tartott előadást Endrey Mihály és Sík Sándor mellett Hunya Dániel (1900–1957) jezsuita szerzetes, aki Szegeden húsz évig a Glattfelder Gyula csanádi püspök által 1930-ban alapított Egyházmegyekezői Papnevelő Intézet spirituális volt.⁴⁶ Ottani működése során nagy hangsúlyt helyezett a kispapok lelki fejlődésére, s a világi papság lelki életének megújítására, mindemellett nagyfokú szociális érzékenység jellemezte. Az általa szerkesztett, 1941-ben induló *Papi lelkiség* című kiadványsorozatnak egykor nagy hatása volt, és sok tekintetben megelőlegezte a II. Vatikáni zsinat szellemiségét. A Bulányi mozgalomban fontos szerepet játszó Lakos Endre (a szegedi decentrum vezetője) a szerzetes tanítványa volt, a jezsuita Váczi Jenő és Kerkai György szintén Szegeden tanult, majd a szeminárium tanárai lettek, s Apor Vilmossal, Csávóssy Elemérrrel, Endrey Mihállyal, Halász Piusszal, Pfeiffer Miklóssal együtt Váczi és Kerkai is írt a Hunya Dániel által szerkesztett lapba. Ilyen előzmények után nem véletlen, hogy éppen Hunya Dániel volt az, aki a megváltozott politikai helyzetben az ifjúsági pasztoráció terén új utakat kereső papság lelki vezetésére vállalkozott a negyvenes-ötvenes évek fordulóján. A lelkigyakorlatokon tartott beszédeinek tartalmát a vallomások nem részletezik, annyi azonban tudható, hogy a szerzetes aktuális egyházpolitikai kérdésekről is beszélt, és kitért az egyház szociális felelősségére, valamint az e téren elkövetett súlyos mulasztásaira. 1951 augusztusában pedig a már szintén említett Halász Piusz vezetésével tartottak lelkigyakorlatot a piarista kápolnában. A ciszter szerzetes népszerű előadója volt a papi lelkigyakorlatoknak, tevékenységéért majd csak jóval később, 1961-ben vonták felelősségre.

A kihallgatási jegyzőkönyvekből kirajzolódik a főváros sajátos topográfiája, azok a helyszínek, melyek otthont adtak a mozgalomban résztvevő fiatalok és papok összejöveteleinek, lelkigyakorlatainak. A szerzetesrendek feloszlása előtt többször találkoztak a jezsuiták lelkigyakorlatos házában, a zugligeti Manrézában, a Váci utcai piarista rendházban, a szabadsághegyi Alverna Szent Erzsébet női lelkigyakorlatos házában, a ciszterek budakeszi úton lévő nyaralójában, az Erzsébet apácák Budakeszi út 46. alatt lévő in-

44 Juhász Miklós kézzel írt vallomása Himfy Ferencről. 1952. szeptember 12. (gépelve). ÁBTL 3.1.9. V-140907/1 Bulányi György és társai. 61skk.

45 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai.

46 Vö. Hunya Dániel emlékfüzet. In: *Magyar papi egység.*

A külföldi magyar katolikus papság lapja. Különszám. 17. füzet. (Szerk. Marosi László.) Bécs, 1961, életéről bővebben: Klemm Nándor: *Hunya Dániel élete és munkássága.* Agapé, Szeged, 2003. A szerzetest 1955-ben letartóztatták, de rossz egészségi állapota miatt szabadon engedték (állambiztonsági megfigyeléseiről lásd ÁBTL 3.1.5.-O-888: P. Hunya Dániel).

gatlanában, a Szociális Testvérek Társaságának Thököly út 69. alatti anyaházában, a Missziós Társulat Krisztina körúti rendházában. A rendek feloszlata után nehezebbé vált a helyzet: a Semmelweis utca 9. alatti örmény kápolna, a kelenvölgyi Szent Szabina kápolna (Péterhegyi út 67.), a Krisztus Király Plébánia kápolnája (Reviczky utca 9.), a Hermína úti lelkészség, az Angolkisasszonyok belvárosi templomának sekrestyéje, a KIOE Gát utcai székháza, a Központi Oltáregyesület otthona az Üllői úton, a Rókus kápolna kultúrterme, a Regnum Marianum Damjanich utcai központja, a tabáni templom, a kispesti Jézus Szíve templom kriptája, a Vajdahunyadvárában lévő Jáki kápolna, a Mária Kongregáció központi épülete a Horánszky utcában és a város határán kívül lévő makkosmáriai templom is részévé vált ennek a rejtőzködő városzövetnek.

A kihallgatási jegyzőkönyvekből megragadható azoknak a két világháború között működő szervezeteknek, egyleteknek, egyesületeknek a köre (EMSZO, KIOE, KLOSZ, DL), melyeknek tagjai és vezetői szorosabb vagy lazább kapcsolatban voltak a piarista szerzetesek által irányított mozgalommal. Megrajzolható azoknak a világi papoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek a kapcsolati hálójá, akik szerepet vállaltak a kiscsoportok szervezésében és a lelkigyakorlatok tartásában. Több olyan személy volt közöttük, akik a két világháború között tanúbizonyságot tettek szociális érzékenységükről, részt vettek a munkáspasztorációban, vagy segítséget nyújtottak az üldözötteknek. Bulányiék, bár elsősorban az értelmiségű pályát választó vagy szellemi munkát végző fiatalok körében tevékenykedtek, mintának tekintették a francia-belga munkáspapok működését (mindenekelőtt Henri Godin tevékenységét és *Kovács a kenyérben*, valamint *Franciaország, a misszió hazája* című munkáját),⁴⁷ ami abból is fakadt, hogy a feloszlattott rendek tagjai közül sokan fizikai munkával keresték kenyerüket, s egy részük a munkások közötti evangelizációval próbálta meg új, szerzetesi hivatását megtalálni. Ehhez nyújtott segítséget az 1947-es *Provida Mater* kezdetű pápai konstitúción alapuló új intézmény (az úgynevezett „intitutum saeculare”), amely a keresztény tökéletesség megszerzésének új, modern formáját ismerte el a közös életet és a külső jeleket nélkülöző szerzetesi életben⁴⁸ – ilyen providás csoportjai voltak a

Bulányi per egyik vádlottjának, Sigmond-Strecke Ernő hittanárnak is.⁴⁹ Nem csoda tehát, hogy a kihallgatások vezetői a fiatalok körében végzett csoportszervezés mellett élénk érdeklődést mutattak azon papok és szerzetesek iránt, akik a rendek feloszlata után az ipari munkásság között éltek és dolgoztak. Vadas Évát erről külön is faggatták, aki végül három személyt nevezett meg: Sótér Tibor kapucinus, Papp József és Szabó István jezsuita szerzeteseket, ők üzemekben dolgoztak, de kiscsoportokat is szerveztek.⁵⁰

Ugyanakkor feltűnt, hogy az 1945 előtt is nagy tömegbázissal rendelkező KALOT és KALÁSZ körében Bulányiék nem fejtettek ki számottevő tevékenységet, sőt kihallgatásakor a piarista szerzetes azt mondta, Endrey Mihály a volt KALÁSZ csoportoktól kifejezetten távol akarta tartani őket. Működésük tehát alapvetően az urbánus környezetben élő, középiszolás és egyetemista fiatalokra koncentrált, de jelen voltak a két világháború között működő KLOSZ-csoportok révén a főként szellemi munkát végző fiatal nők és asszonyok között, a DL és KIOE-hoz való kapcsolódás révén pedig – ha csak korlátozott mértékben, de – a munkásság körében is. Kiemelt figyelmet fordítottak a világegyház új jelenségeire, a külföldi egyházi irodalmat folyamatosan fordították és sokszorosították. Ebben fontos szerepe volt Török Jenőnek, Vadas Évának és az úgynevezett második Bulányi perben elítélt Haranginé dr. Boros Vilmának.⁵¹ A lefoglalt sokszorosított anyagok, melyek a korai egyházi szamizdat részét képezik,

Dr. Bánk József.) http://www.ppek.hu/konyvek/XII_Pius_Provida_Mater_apostoli_konstitucio_1.pdf, különösen: 6-7.

49 A mozgalom Magyarországon Shvoy Lajosnak, a székesfehérvári egyházmegye püspökének a támogatásával, és a Dunabogdányba száműzött Kisberk Imre segédpüspök irányításával működött, a szervezőmunkát Kertész Tivadar pomázi káplán végezte. Kertész kapcsolatban volt Bulányiékkel, bár nézeteltérés volt közöttük a kiscsoportok szervezése tekintetében: a providás csoportok kifejezetten egyházközönségi kereteken belül működtek, szemben a piarista szerzetesek által létrehozott közösségekkel, amelyek iskolatípushoz kötve, korosztályi alapokon szerveződtek (*Völgyesi Orsolya: Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1461-1462.). Lásd még Bertalan Péter: *Provida Mater: Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete*. Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány, Győr, 2009.

50 Vadas Éva vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907/1 Bulányi György és társai.

51 Haranginé Boros Vilmáról lásd Völgyesi Orsolya: A katolikus egyházat érintő 1955-ös letartóztatások veszprémi vonatkozásai. In: *Vakvágyány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú őrvenes években 2.* (Szerk. Horváth Gergely Krisztián.) MTA Bölcsészettudományi

47 Pintér Judit: Elfeledett közvetítők. Francia és olasz munkáspapok. *Pannonhalmi Szemle* 19 (2011/4), 61-70.

48 XII. Piusz pápa *Provida Mater* kezdetű konstitúciója a tökéletesség megszerzésére szolgáló kánoni állapotokról s világi intézményekről. (Fordította s bevezetéssel ellátta

akaratlanul is megrajzolja azokat az orientációs pontokat és szellemi hálót, melyekből inspirációt nyertek, miközben maguk is jegyzeteket készítettek a fiatalok számára a megváltozott társadalmi-politikai közegben való helytálláshoz.

A kihallgatási jegyzőkönyvek nyelvezete, szóhasználata azonban szinte lehetetlenné teszi annak megismerését, hogyan működtek az állam számára olyannyira veszélyesnek tartott kisközösségek. Tüskés Tibor író, a *Jelenkor* egykori szerkesztője nagykanizsai gimnazistaként ismerkedett meg Juhász Miklóssal, aki hittanára volt. Pestre kerülve magyar-történelem szakos egyetemistaként vette fel újra a kapcsolatot az ekkor már szintén a fővárosban élő szerzetessel, s kezdett el egy egyetemistákból álló csoportjába járni: „A volt iskolai és az új, egyetemi baráti kapcsolatokból csakhamar rendszeresen találkozó csoportok alakultak, s a mi csoportunk magja, vezetője Juhász Miklós lett. Most már nem tanár úrnak, hanem atyának szólítottuk. Találkoztunk szobájában a rendházban, részt vettünk közös lelkigyakorlatokon, kirándultunk a budai hegyekbe, a Dobogókőre, Szentendrére, Nagymarosra. Tudtunk arról, hogy más piarista atyák is foglalkoznak egyetemista fiatalokkal,

hallottuk Bulányi György, Lénárd Ödön, Török Jenő nevét, egy-egy lelkigyakorlaton, előadáson velük is találkoztunk. Ha valamihez, akkor a legjobb értelemben vett önképzőkörhöz, önképzéshez, személyiségformáláshoz volt hasonlítható ez a találkozási forma, és semmiképpen sem a konspiráción alapuló, valamiféle földalatti, titkos sejtekből épülő politikai mozgalomhoz. Filozófiai, teológiai tárgyú előadásokat hallgattunk (és néha magunk is tartottunk), a pápai enciklikákat elemeztük, szociológiai kérdésekről vitatkoztunk, imádkoztunk, a megújuló liturgiáról hallottunk, a spirituális élet kérdéseire kerestünk (és kaptunk) választ” – írta Tüskés Juhász Miklósról emlékezve.⁵² Az írás azonban nemcsak a szerzetesnek állít emléket, de a szerző dialógusba lép az állambiztonság által keletkeztetett forrásokkal s az abban lévő nyelvi valósággal, hogy visszavegye és megtisztítsa saját múltjának is egy fontos darabját abból a konstruált világból, melyben évtizedekkel korábban ő maga is egy államellenes szervezkedés részeseként jelent meg a Bulányi György és társairól készített vizsgálati anyagokban.

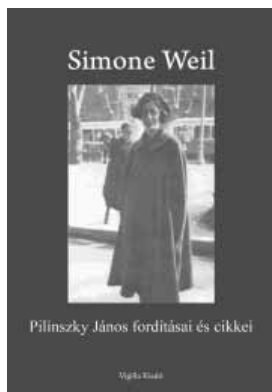
Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottság, Budapest, 2019, 353–379., különösen: 355–356.

52 Tüskés Tibor: Egy piarista tanár emléke. Dr. Juhász Miklós (1917–1981). *Vigília* 70 (2005/1), 27–32., itt: 28.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

SIMONE WEIL

Pilinszky János fordításai és cikkei

Pilinszky János az 1960-as évek közepén fedezte fel Simone Weil műveit, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá spirituális és esztétikai szempontból egyaránt. Könyvünkben először jelennek meg egybegyűjtve a költő Weil-fordításai és Weilről szóló cikkei, átfogó képet adva arról, hogyan értelmezte, illetve fordította és tette egyúttal ismertté nálunk a francia szerző írásait.
Ára: 3.700 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

A KÖNYVEK KÖNYVEKBŐL SZÜLETNEK: CORMAC MCCARTHY (1933–2023)

Dósa Attila

2023. június 13-án elhunyt Cormac McCarthy, nemzedéke egyik legnagyobbjának tartott, s nálunk is jól ismert amerikai író. Aznap ért el halálhíre, mikor egy nyugdíjba vonuló kollégámnak adtam emlékebe Michael Lynn Crews *Books Are Made of Books: A Guide to Cormac McCarthy's Literary Influences* (2017) című könyvét. A különös egybeesés elgondolkodtatott McCarthy írói jelentősége mellett arról is, hogy könyvei valóban könyvekből születtek-e.

1933. július 22-én született Charles Joseph McCarthy néven ír katolikus családban, s később vette fel az ősi ír „Cormac” keresztnévet. Tennessee államban nőtt fel jómódú házban, korai éveit mégis küzdelem és útkeresés jellemezte. Négy évig szolgált a légierőnél, amelyből kettőt Alaszkában töltött, s ekkor merült el az irodalom szeretetében. Kívülről érkezett a regényíráshoz, s mindvégig megőrizte magában a kívülállás csíráját: nem tanított, nem írt kritikát, ritkán adott interjút. Életéről ezért viszonylag keveset tudunk, de életrajzánál fontosabb a regényeiben feltárt vízió – Amerikáról, a létezésről –, melyhez gyakran olyan nagy amerikai és európai szerzők könyveiből merített ihletet, mint Herman Melville, William Faulkner, Mark Twain, James Joyce, Samuel Beckett vagy az egyik kedvenceként emlegetett Dosztojevszkij.

A legtöbb nagy amerikai regényíróhoz hasonlóan McCarthy is regionális író volt, mégis kevés olyan művész van, akinek szavai ily mélyen ragadták meg az amerikai táj szívét, miközben érdeklődése az emberi természetben rejlő kegyetlenség és a lét közönyössége felé fordult. Első regényei a déli gótika nevű jellegzetesen amerikai regényműfajjal gyakran társított Tennessee vidékeken játszódnak. A *gyümölcskeretész* (1965) című korai klasszikusának kézírata véletlenül került Faulkner szerkesztőjének kezébe, aki jó húsz évig McCarthy szerkesztője maradt. Faulknernek a műfajra gyakorolt tartós hatását jelzi, hogy máig szinte lehetetlen a „faulkneri” jelző megkerülésével az Egyesült Államok e tájáról írni. McCarthy azonban a későbbiekben kialakított szikár prózanyelve, az erószak szélsőségesen realista ábrázolása, s a szintén későbbiekben felfedezett délnyugati topográfiája révén mégis olyan hangot alakított ki, mely jócskán elkülönül nagy elődjétől.

Ugyanitt játszódik az elveszettek – koldusok, csavargók, alkoholisták és mindenféle groteszk

figurák – Amerikáját ábrázoló *Suttree* (1979) cselekménye, melyet sokan a *Huckleberry Finn*-hez hasonlítanak. Otthonát mégsem itt, hanem a délnyugaton, Texasban találta meg, amelynek történelmi és közelmúltbeli eseményeit ötvözi későbbi regényeiben az amerikai Dél kemény életét bemutató háborzongató történetekkel.

Megjelenésekor kevés figyelmet keltett a ma McCarthy fő művének tartott *Véres délkörök* (1985). E szürreális, véráztatta regény egy skalpvadász banda (állítólag igaz) történetét meséli el az 1840-es évek mexikói határvidékén, bár ezt is egy névtelen tennessee-i fiú, a „Kölyök” szemzőgéből. A gonoszság és könyörtelenség pokoli ábrázolásának célja nyilván a vadnyugatot övező mítoszok gyökerestül való kifordítása (már ha még ez szükséges). Mégis nehéz a kegyetlenség ilyen túlradó ábrázolása mellett érvelni – sokan képtelenek végigolvasni az amerikai irodalom egyik remekművének tekintett regényt –, hacsak nem úgy, hogy ekképp akarja megéreztetni olvasójával az erószak lelket-szellemet elszibbasztó erejét. Ironikus ennek fényében, hogy a western egyik legnagyobb hatású alkotásaként tartják számon, az viszont nem, hogy a cselekményt Holden bíró, a kétméteres, albínó, emberirtó szociopata természetfeletti alakja fogja össze. Kérdés, ki ő: az ördög, vagy a könyörtelen univerzum megtestesítője? Mint McCarthy legtöbb regényében, az emberi nem itt is híjával van erkölcsnek és jóságnak, és senki sem számíthat könyörtületre az Isten által elhagyott világban.

A pályája első harminc évében szűk olvasói körben értékelt McCarthy a 2000-es évek elején mozivásznonra alkalmazott könyv révén vált ismertté. Ezek közé tartozik a Határvidék-trilógia első kötete, a *Vad lovak* (1992), melyből 2000-ben forgatott filmet Billy Bob Thornton Matt Damon és Penélope Cruz főszereplésével. A felnőtté válásról szóló, szintén embertelen történet a tiltott és vágyott, fizikai és érzelmi határátlépéseket fiirkészi: a tizenéves texasi cowboy a határon át Mexikóba szökik, hogy megtalálja a Texasban már szétfoszlóban lévő cowboyidillt, s egy gyönyörű és kegyetlen világban találja magát. Az archetipikus vadnyugati hősök mintájára próbálja saját kezébe venni sor-

sát, csakhogy e modernkori western szó szerint vérré megy. Az élet brutalitásait és szépségeit ötvöző, feszes prózanyelvben elbeszélte történet immár végleg levetkőzi magáról a vadnyugat mítoszát. Míg Amerikában a régi világ átadja a helyét az újnak, Mexikóban a régi világot kereső cowboyok az életben maradásért kell küzdenie, mielőtt felébred Don Quijote-i álmából.

Világhírre a Joel és Ethan Coen által 2007-ben filmre vitt és négy Oscar-díjjal jutalmazott *Nem vénnek való vidék* (2005) révén tett szert. A mexikói és amerikai határvidék nyolcvanas évekbeli drogháború szolgáltatója a háttérét ennek a szintén több műfajt újrafűző, homályos világnézetű történetnek. Első kétharmada „chase action thriller”; az erkölcsi fordulat a végére marad. Címét W. B. Yeats *Hajózás Bizáncba* című versének első sorából kölcsönözte: kevésbé az odavágó téma, mint a megragadó kifejezés miatt. E regényében már jól érzékelhető a védjegyévé vált, szikár elbeszélői stílus – talán azért is, mert eredetileg forgatókönyvnek készült. A western mellett a gengsztertörténet sémáit lecsupaszítva meséli el az erőszak elkerülhetetlenségének paraboláját. Középpontban a pénzes táská, mely után a hajsza folyik, főszerepben pedig a bérnyílós Chirugh, az emberi gonoszság emlékműve, és a jót képviselő Bell sheriff, aki régóta ismeri az olyan gonoszokat, mint Chirugh, csak nem tudja, hogyan lehet őket megállítani, illetve hogy meg lehet-e őket állítani. Számos klisé bukkan fel nemcsak a regényben, hanem a filmben is – hányszor alakított korábban Tommy Lee Jones tántoríthatatlan rendvédelmi tisztviselőt? –, mégis erőteljesen ábrázolja mindkét forma az értelmetlen mohóság és agresszió következményeit. Hiszen több ez, mint gengszterregény: Bell sheriff sors és szabad akarat természetéről szóló elmélkedései – választható-e a gonoszság vagy a jóság? – szakítják meg a cselekményt a hangsúlyos, fejezetnyitó monológokban.

Legismertebb regénye mégis a Viggo Mortensen főszereplésével filmre vitt *Az út* (2006), melyért McCarthy 2007-ben elnyerte a Pulitzer-díjat. Ez a még a korábbiaknál is sötétebb történet olyan világba vezet az olvasót, ahol apa és fia vándorol reménytelen körülmények közt a nukleáris katasztrófa által sújtott, kihalt tájon át, küzdve a túlélésért és emberi mivoltuk megőrzéséért. A párbeszédnek nélkülözik a tartalmát: hiszen miről lehet beszélni egy olyan világban, ahol az apának azzal a tudattal kell élnie, hogy utolsó tőltényével inkább megöli fiát, ha a gonoszok

kezére kerülnek? De minden sallangtól mentes az elbeszélői nyelv is. Nincs díszítés, leírás, helyszínrajz, karakterjellemezés. Sajátos dikcióját a vesszők hiánya teszi még egyedibbé. Újabb apró jele McCarthy ellenállásának, vagy az olvasó bevonása a jelentésképzésbe? Mindenesetre az olvasás felgyorsítására készlet, mely azonban meg-megakad, ezért lassítani kell, hiszen lan-kadatlan figyelmet igényel a tagolatlan mondatok szintaktikai értelmezése. Azért sem érdemes felgyorsítani, mert a filmes vágásokra emlékeztető, epizódokra tagolt szöveg egy-egy szakasza olyan megállapítással zárul, mely kontextusból kiragadva tán banális, a szövegbe ágyazva mégis arra készlet, hogy becsukjuk a könyvet, s forgas-suk fejünkben még a gondolatot.

A jókra és gonoszokra osztott világ európai szemmel elnagyoltnak tűnhet, s a romantika felülvizsgálatlan hagyatéka lehet, hogy a „jók” hátsó gondolatok nélkül, gyermeki őszinteséggel hisznek jóságukban. Azonban nyilván téves lenne világnézetét e polarizált küzdelemre szűkíteni, különös tekintettel arra, hogy a *Nem vénnek való vidék* monológjaiban sugalltak szerint a gonosz mintha nem rendelkezne a szabad akarat lehetőségével. Mindezzel együtt talán ez az egyetlen regénye, melyben megcsillan a remény – mikor az apa meghal, a gyermeket egy családra emlékeztető közösség (ők is a „jók” közé tartoznak) befogadja –, még akkor is, ha a keresztény hitre történő ismételt utalásain folyton pesszimizmus sejlik át: „Havazik – mondta a fiú. A férfi az égre pillantott. Egyetlen szürke hópehely hullt alá. Elkapta és nézte, ahogyan semmivé válik a tenyerében mint a kereszténység utolsó szentostyája” (Totth Benedek fordítása).

A kóborló bandákkal népesített apokaliptikus vadon történelem- és erkölcsutániságát számtalan ismert könyv és film feldolgozta, melyekből McCarthy képi és szövegi világa bőven merít. Az *út* mégis végtelig lecsupaszított történet és helyzet. Mint egy görög tragédia: nincs, ami elvonja figyelmünket a konfliktusban álló eszmékről; mint egy kifordított grálküldetés-történet: csak a kiválasztott, az út, a cél és az akadályok; s mint Beckett: ketten a sivárságban, az üdvözülés reménye nélkül. A saját fia iránti érzelmi rezonanciák által ihletett, időérzékelés leteti, minimalista dialógusok joggal emlékeztetnek a Beckettéire, hiszen az egzisztencializmus McCarthy világnézetének láthatóan a fő pillére. Mégis ismétlődő motívum a prométheuszi tűzhordozás, amit a két főhős – itt elmondhatjuk, hogy valódi hősookról van szó – küzdelmük lényegéként fogalmaz meg, akkor is, ha a világból kivesszett a hit, a remény és a szeretet. Mégis kapaszkodnak a hitbe, hogy az élet jobbá válik, ha elérik a – ha-

tárvidék mítoszának utolsó szilánkjaként felsejül – tengert; kapaszkodnak a – fogyasztói társadalom travesztiájaként – döcögő bevásárlókocsiba, amelyben földi javaikat húzzák, vonják, tolják, s amit kénytelenek végül hátrahagyni; és kapaszkodnak az egymás iránti feltétlen, önfeláldozó szeretetbe. Kimondatlanul is mindketten tisztában vannak a hiábavalóságával, mégis haladnak az úton, s kérdés, hogy a fékezhetetlen túlélési akarat hajtja-e őket, vagy csupán a feladásnak sincs több értelme, mint a túlélésnek. Fojtogató és csapdába ejtő az út, de ez az egyetlen remény és lehetőség a megújulásra, és ez az allegória csak a regény utolsó lapjain válik egyértelművé.

McCarthy regényművészeete komor, lehangoló, borús és erőszakos. Mégis mindig megrendítő

élmény, ahogyan lebontja és újraépíti nemcsak Amerika, hanem az egész nyugati kultúra nagy mítoszait. Paradoxonszerű, nagy kísérlet ez a túlélésre és megújulásra: mindig van remény és újrakezdés, még akkor is, ha mint Bell sheriff, látjuk, hogy ellep a kaosz és gyűlölet. A nagy amerikai regényhez méltóan mindennek hátterét a vadnyugat, a kultúra és a vadon mezsgyéje adja, ahol a romantika örökségének hordozójaként az ember arra van kényszerítve, hogy egyedül nézzen szembe a természet és Isten törvényeivel, sőt egyedül kell leszámolnia – ha képes rá – a belső démonaival is.

LAURENTI MAGESA – TISZTELGÉS EGY AFRIKAI TEOLÓGUS ÉS ÉLETMŰVE ELŐTT

Patsch Ferenc SJ

A tanzániai származású teológus, Laurenti Magesa (1946–2022) tavaly bekövetkezett halálával az afrikai katolikus teológia egyik óriását veszítette el. A gyász jó alkalomul szolgál nemcsak a nagyformátumú afrikai gondolkodó életművének összefoglalására, de egyúttal arra is, hogy egy pillanatra ráirányítsuk a figyelmet annak a földrésznek virágzó egyházi életére, amely a teológiai kitekintésekben rendszerint messze jelentőségén alul szerepel (magyar nyelvterületen pedig jóformán teljesen hiányzik). A hiány pótlása annál is inkább időszerű, mert – ha hihetünk a demográfusok előrejelzésének – Afrika sok szempontból a kereszténység jövőjét képviseli.

Magesa egész munkássága arra irányult, hogy kifinomult hitérzékkel újrafogalmazza Jézus Krisztus tanítását a fekete földrészen élő emberek számára, azért, hogy az érthetővé és könnyen befogadhatóvá váljon. Bár kétségkívül maga is az úttörők közé számított, és önmagában is figyelemreméltó szellemi örökséget hagyott hátra, ám az afrikai keresztény teológia megteremtése természetesen nem egyedül az ő érdeme. Az elmúlt évtizedekben olyan kiváló afrikai teológusokkal osztozott ebben a küldetésben, mint a kameruni Jean-Marc Éla (1936–2008), a tanzániai Charles Nyamiti (1931–2020), a ghánai származású metodista teológusnő Mercy Amba Obuyoye (1934), a Kongói Demokratikus Köztársaságból való Bénézet Bujo (1940), valamint a nigériai Agbonkhianmeghe E. Orobator (aki jelenleg az Afrikai és madagaszkári regionális jezsuita konferencia elnöke). Az afrikai teológusok közös törekvése, hogy hiteles és sajátos

kulturális nézőpontjukból is érvényes válaszokat dolgozzanak ki Jézus Krisztusnak a szinoptikus evangéliumokból ismert kérdésére: „Hát ti kinek mondotok engem?” (Mt 16,15; vö. Mk 8,29; Lk 9,20). A lelkipásztorként is nagyra becsült professzor különösen is a szívéen viselte ezt a feladatot. Temetése alkalmával Michael Msonganzila, a musomai egyházmegye püspöke így fogalmazott: „Magesa állandóan azt kérdezte az afrikaiaktól: És ti, afrikaiak, mint mondotok, kicsoda Jézus?” Valóban ez a kérdés tekinthető Magesa élete vezérfonálnak, amely legtöbb írását és egész teológiai beállítottságát egységbe foglalja.

SZÉLESKÖRŰ TEOLÓGIAI ÉRDEKLŐDÉS

Magesa 1975-től 2022. augusztus 11-én bekövetkezett haláláig majd' tucatnyi könyvet jelentetett meg, és több mint száz teológiai szakcikket, valamint könyvfejezetet tett közzé. Elismert szakértőként szerepelt konferenciaelőadásokon, ám nem csupán akadémiái berkekből látták szívesen; újságokban is jelentetett meg írásokat, és népszerűsítő kiadványok is szívesen helyt adtak szövegeinek. Tájékozottságára és sokrétű érdeklődési körére jellemző azoknak a témáknak széles köre, amelyekről véleményt nyilvánított: írt az egyház társadalmi feladatairól¹ és politikai

1 Idézi Marcel Uwineza SJ: Laurenti Magesa: Grappling Intelligently and Faithfully with African Existential Contexts. *Hekima Review. Journal of Theology, Governance and Peace Studies*, May 2022, no. 64, 143–150., 143.

2 Laurenti Magesa: 'Sollicitudo Rei Socialis': The Answer of the Church to Economic Situations.

szerepvállalásáról,³ vizsgálta a felszabadítás teológiájával kapcsolatos kérdéseket⁴ és az üdvösség, valamint az etika összefüggéseit,⁵ kutatta a kenyai katolicizmus történetét⁶ és az ökoteológia kulcskérdéseit,⁷ sőt olyan erkölcszociológiai problémákról is nyilatkozott, mint a szexuális orientáció (*nota bene*: nyitott szemlélete éles ellentétben állt a származási kultúrájával; mint ismeretes, a törvényhozás sok afrikai országban kriminalizálja a homoszexualitást).⁸ Eleven teológiai érdeklődésébe természetesen beletartozott az „inkulturáció” klasszikus kérdésköre is⁹ (a fogalmon a hit kultúrába illesztését értjük), újabban pedig hozzászólt a „szinodalitás” ma különösen is aktuális témájához.¹⁰ Halála előtt három hónappal még cikket jelentetett meg az afrikai egyház jövőjéről.¹¹

Írásainak valódi súlyát azonban azok a tematikus monográfiák adják, amelyekben a rendszeresség igényével tárgyalta Afrika legfajszínűbb teológiai kérdéseit. E helyt nincs mód részletesebb elemzésre, legfeljebb néhány könyv megemlézésére szorítkozhatunk. *The Post-Conciliar Church in Africa: No Turning*

In: Leonard Namwera et al.: *Towards African Christian Liberation*. St. Paul Publications-Africa, Nairobi, 1990, 211–217.

- 3 Laurenti Magesa: Has the Church a Role in Politics? In: Leonard Namwera et al.: *Towards African Christian Liberation*, i. m. 71–85.; uő: Politics and Theology in Africa. *African Ecclesial Review* 31 (1989/3), 143–160.
- 4 Laurenti Magesa: Currents For and Against Liberation in African Christianity. In: Leonard Namwera et al.: *Towards African Christian Liberation*, i. m. 49–59.; uő: Christ the Liberator and Africa Today. In: Jesse Mugambi – Laurenti Magesa (szerk.): *Jesus in African Christianity*. Initiatives Publishers, Nairobi, 1989, 79–92.
- 5 Laurenti Magesa: ‘I am saved’: The Ethical Dimension. *African Ecclesial Review* 32 (1990/4), 238–244.
- 6 Laurenti Magesa: Overview of 100 years of Catholicism in Kenya. *African Ecclesial Review* 32 (1990/1), 42–50.
- 7 Laurenti Magesa: Towards a theology of Integral Development. In: Joseph Agbasiere – Boniface Zabajungu (szerk.): *Church Contribution to Integral Development*. Gaba Publications, Eldoret, 1989, 113–123.
- 8 Laurenti Magesa: Sexual Orientation and Preference: Recent Developments in Christian Thought on Homosexuality. *African Christian Studies* 5 (1989/4), 3–45.
- 9 Laurenti Magesa: Pour une mission inculturée. *L’Église en Afrique Orientale*. *Spiritus* 30, n° 116 (1989), 270–281.
- 10 Laurenti Magesa: Journeying Together in Service and Harmony: The African Jamaa as a Model for Synodality. *Pocket Companion to Synodality: Voices from Africa, An African Synodality Initiative Publication* (2022), 70–75.
- 11 Laurenti Magesa: Dreaming about the Future of the Church in Africa. In: Stan Chu Ilo (szerk.): *Handbook of African Catholicism*. Orbis Books, Maryknoll, New York, 2022, 716–729.

Back the Clock (A zsinat utáni egyház Afrikában. Az órát nem lehet hátrafelé húzni) programadó címmel 2018-ban megjelent kötetében a II. Vatikáni zsinat (1962–1965) afrikai recepcióját vette vizsgálat tárgyává.¹² Nagyívű egyháztani víziójában arra igyekezett ösztönözni a földrész (katolikus) keresztényeit, hogy aknázzák ki a „földbe rejtett kincset” és váltsák valóra a zsinat programját. Meggyőződése szerint a II. Vatikáni zsinat a struktúrák megújítására irányuló törekvése (*aggiornamento*) az afrikai egyház számára ma is időszerű, és mind a teológusoknak, mind a lelkipásztoroknak egymást segítve arra kell törekedniük, hogy kreatív megoldásokat találjanak a keresztény hit Afrika földjében való meggyökereztetésére és e hit továbbadására.

Talán legeredetibb írása 2014-ben látott napvilágot *What Is Not Sacred?* (Mi nem számít szentnek?) címmel.¹³ Ebben teológiai szempontból elemezte a bennszülött (*indigenous*) afrikai spiritualitás és az Afrikában zajló keresztény misszió kulturális összefüggéseit. E hiánypótló munka a konkrét afrikai valóságból fakadó legfontosabb teológiai kérdéseket vette górcső alá (Isten természete, a kinyilatkoztatás, az élet értelme stb.), és vetette össze az afrikai törzsi vallások lelkiségével. A szerző szabályokat fogalmaz meg és irányvonalakat fektet le arra vonatkozóan, hogy mit jelent olyan teológiát művelni, amelynek gyökerei Afrika földjébe nyúlnak, egyúttal pedig kitér arra is, hogy mi újat tudnak nyújtani az afrikai teológusok az isteniről szóló globális teológiai reflexió számára (például a környezet védelme iránti érzékenységet).¹⁴

Magesa legfőbb célja abban foglalható össze, hogy mintegy felébressze az afrikai olvasót „dogmatikai álmodozásából”, és ráébressze Afrikai mérhetetlenül gazdag spirituális örökségre. A mű hangsúlyosan elemzi az afrikai spiritualitás alapszavát, az *ubuntu*t, amely a természet szentségét, a család vitalitását és az élet tiszteletét fejezi ki. Ez voltaképpen mindannak összefoglalása, ami a hétköznapi életben az afrikai embert összeköti a természetfeletttel. Magesa tudatosan merít a német jezsuita teológus, Karl Rahner

12 Laurenti Magesa: *The Post-Conciliar Church in Africa: No Turning Back the Clock* (African Christian Studies), Pickwick, Nairobi, 2018.

13 Laurenti Magesa: *What is Not Sacred?: African Spirituality*. Orbis Books, New York, 2014.

14 Agbokhianmeghe E. Orobator: ‘An Immense Pile of Filth’: Human Ecology and Communitarian Salvation. In: *Duffy Lecture at Boston College* (March 29, 2016); és Marcel Uwineza: Ecological and Spiritual Crisis: The African Contribution. *La Civiltà Cattolica* (September 2017), 15–27. Vö. még Laurenti Magesa: Truly African, Fully Christian: In Search of a New African Christian Spirituality. In: Agbokhianmeghe E. Orobator (szerk.): *The Church We Want: African Catholics Look to Vatican II*. Orbis Books, Maryknoll, New York, 2016, 79–92.

munkáiból, aki szerint minden emberi tapasztalat végső soron a kegyelemmel való találkozást közvetítheti. Ez hiteles spiritualitás forrása, hiszen arra bátorít, hogy ne forduljunk el a tapasztalati világtól, hiszen abban a transzcendens és a szent magvait is megtalálhatók. Magesa azonban tovább is megy ennél: saját kulturális gyökereiből táplálkozik bizonyos értelemben megelőlegezi Ferenc pápa *Laudato si'* (2015) kezdetű enciklikájának központi gondolatát, miszerint az „összeköttetésben lét” (*inter-connectedness*) összefűzi a konkrét emberi élet valamennyi vonatkozását a transzcendenciával. Ez az afrikai gondolkodásmód spirituális alapmodellje.

Magesa amellett érvel, hogy az afrikai spiritualitás különösen is alkalmas az igazságosság előmozdítására például a jó kormányzás és a vallásközi párbeszéd terén. Az *ubuntu* említett fogalma képes szavatolni az ember és a természet közötti kapcsolat minőségét, amennyiben hatékonyan mozgítja elő a egymás megértését, valamint a mások iránti türelmet és tiszteletet olyan az esetekben is, amikor egy konfliktus után a kiengesztelődés még nem történt meg a maga teljességében. A kölcsönös függés és együttműködés hangsúlyozása erősíti a társadalom befogadó (inkluzív) jellegét, szemben a nyugati (és egyre inkább globális) mentalitás egészségtelen versenyszellemével és az egyéni teljesítmények túlhangoztatásával, ami leggyakrabban csak a többiek jól-létének rovására valósítható meg. Nem véletlen, hogy a művet Agbonkhanmeghe E. Orobator – Magesa *Anatomy of Inculturation: Transforming the Church in Africa* (Az inkulturráció anatómiája. Az afrikai egyház átalakítása, 2004) című munkával együtt¹⁵ – az afrikai inkulturrációs teológia *magna chartájának* nevezte.¹⁶

TEOLÓGIA A NÉPIRTÁS UTÁN

A közelmúlt történelme megdöbbentő feladat elé állította a fekete kontinensen dolgozó teológusokat. Mint emlékezetes, 1994 áprilisa és július közepe között, mintegy három hét leforgása alatt Kelet-Közép Afrikában körülbelül 800.000 embert mészároltak le. A „ruandai népirtásként” elhíresült történelmi rémtett lényegében a tuszi etnikumhoz tartozók ellen irányult, ám a gyilkosok mindenkiel leszámoltak, aki bármilyen formában támogatta őket, nemzetiségre, rasszra, nemre és korra való tekintet nélkül. Az esemény drámai egyházi vonatkozása, hogy ebben az

időben Ruanda számított Afrika „legkatolikusabb országának”. Magesa kérelhetetlen őszinteséggel nézett szembe a rettenetes ténnyel.¹⁷ Egy Kigaliban, Ruanda fővárosában 2019-ben tartott konferencián példás intellektuális becsületességgel elismerte, hogy a legkülönbözőbb szinteken és formában a katolikus egyház maga is szerepet játszott a szörnyűségekben. Az okok összetettek: egyrészt a misszionáriusok az ország kereszténynyé formálása során szükségtelen ellentételeket teremtettek a ruandaiak között és azokat az egyház kiépítése során állandósították, másrészt – s ez talán még fájdalmasabb – az egyház bűnrészesége abban is tetten érhető, hogy számos tagja (a laikusoktól a klerushoz tartozókig) tevőlegesen is részt vett a gyilkosságokban és más erőszakos cselekményekben. Magesa amellett érvelt, hogy ezt az egyház testén keletkezett heget nem lehet teljes mértékben eltávolítani. Arra van szükség, hogy őszintén számot vessünk a múlttal, és tanuljunk is belőle, annak érdekében, hogy elkerüljük a megismétlődését. Ennek elsőlegyes eszköze a visszaemlékezés: amikor elismerjük az egyház szerepét és bűnösségét, szabadulhatunk a múlt terheitől. Mindennek nemcsak egyetlen ország (Ruanda) népiirtás utáni szellemi-lelki újjáépítése szempontjából van jelentősége, de tanulságokkal szolgálhat az egyház szélesebb körei számára is, Afrika-szerte éppúgy, mint a világ számos konfliktusokkal terhelt pontján. (Az európai olvasónak nem tud *nem* eszébe jutni az orosz-ukrán fegyveres konfliktussal való párhuzam, amelynek befejeződése után az egyházat is súlyosan érinti majd a kiengesztelődés feladata.) Magesa más afrikai teológusok (például az Egyesült Államokban dolgozó Emmanuel Katongole) véleményéhez csatlakozik, aki szerint a ruandai népiirtás „tükröt” mutat az egyetemes egyház számára is: bármilyen fájdalmas is belenézniük, a számvetés elengedhetetlen egy olyan katekézis és az egyházi kommunikáció meghonosítása érdekében, amely elősegítheti az igazságosságot, a hiteles kiengesztelődést és a tartós békét.

¹⁷ Laurenti Magesa előadásának címe: „Learning from a Tragedy: Toward a New Evangelization after the Genocide in Rwanda” (megjelenése a Marcel Uwineza, Elisée Rutagambwa és Michel Segatagara Kamanzi szerkesztésében, *Reinventing Theology in Post-Genocide Rwanda* címmel a Georgetown University Press gondozásában 2023 júliusában esedékes).

¹⁵ Laurenti Magesa: *Anatomy of Inculturation: Transforming the Church in Africa*. Orbis Books, Maryknoll, New York, 2004.

¹⁶ Orobator egyetértően idézi Marcel Uwineza: Laurenti Magesa: *Grappling Intelligently and Faithfully with African Existential Contexts*. *Hekima Review*, May 2022, no. 64, 143–150., 145.

HIVATALOS ELISMERÉSEK ÉS SZEMÉLYES TANÚSÁGTÉTEL

Bár az afrikai teológia ritkán kerül a nyugati akadémikusok látóterébe, Magesa néhány jelentős kitüntetésben is részesült: egyebek között 2018-ban tiszteletbeli doktorátust vehetett át Chicagóban a DePaul Universityn, 1998-ban – szintén Amerikában – neki mint „kiváló afrikai teológusnak” ítéltek az „Egyesül Államok Missziós Díját”, és 1995-ben a Xavier University „J. Brueggemann tanszék kitüntetését” is átvehette.

A leghitelesebb elismerés azonban azoktól származik, akik ismerték őt. Magesa ugyanis nemcsak kiváló teológus és termékeny szerző volt, hanem egyúttal melegszívű lelkipásztor, született pedagógus és igaz barát is. Mivel egész életében Isten népének lelkipásztoraként dolgozott, nem önmaga dicsőségét kereste, hanem párját ritkító alázatossággal támogatta azokat, akik vele együtt haladtak az úton. Nem csupán beszélt és írt Jézus Krisztusról, s nemcsak személyét és üzenetét állította tudományos életének középpontjába – bár már ez sem kevés –, hanem őt magát jelenítette meg az életével is. Ez adta a hitelességét: képes volt életre váltani a kinyilatkoztatás igazságát.

Röviden legyen szabad felidézmem, hogy személyesen is milyen sokat köszönhetek neki. Több mint egy évtizede, amikor az első, bizonytalan

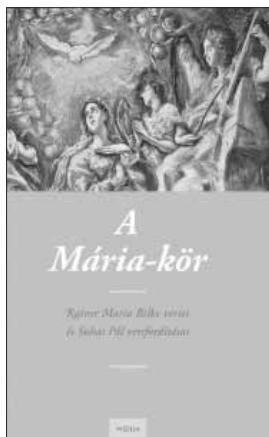
lépéseket tettem egy idegen kontinensen, nagy empátiával és támogató figyelemmel állt mellém. Tanácsai óriási segítséget jelentettek az egyetemi élet zúrzavarában. Utána még évekig levelezésben álltunk – ma is meghat, ha arra gondolok, milyen türelmesen válaszolgotott. Amikor újra találkoztunk, egy személyes ügyben is kikértem a véleményét. Egy afrikai szerzetesnövendékről volt szó, aki súlyos identitásválsággal jött hozzám. Sohasem felejtmem el Magesa atya szavait: „Próbáld őt abban segíteni, hogy újra kapcsolatba lépjen a saját kultúrájával. A hosszú külföldi tanulmányi évek alatt bárki könnyen elveszíti a gyökereit. Ha újra kapcsolatba kerül majd az egyszerű emberekkel, az átlendíti a krízisen!” Talán azért tudta a gyógyírt, mert ő maga is egész életében ezt gyakorolta. Egy alkalommal említette, hogy volt olyan könyve, amit gyertyafény mellett írt, éjszakánként, a lelkipásztori munka után egy tanzániai plébánián. A javaslat szerzetesnövendék ismerősömnél is bevált: az övéi között idővel valóban visszatalált öazonosságához.

Laurenti atya testvér, barát és mentor is volt egy személyben – ezért is nőhetett az afrikai teológia óriásává. Hiszem, hogy a feltámadott Krisztus befogadta őt az örök hajlékba. S ma már onnan járhat közben – mint valódi afrikai „óshöz” illik – azokért, akik továbbviszik szellemi és spirituális örökségét.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

A Mária-kör

Rainer Maria Rilke versei
és Suhai Pál versfordításai

E kötet gerincét a *Das Marien-Leben*, a *Mária élete* versei alkotják. A teljes ciklus, melyet Rilke szándékának megfelelően az eddigiekhez képest még két újabb vers is gyarapít. Nem beszélve a cikluson kívüli költemények nagyobb csoportjáról, melyet tematikus és motívikus megfeleléseik révén magukhoz vonzanak e Mária-versek. Mindezek következtében e kötettel a szokásosnál nagyobb merítésű gyűjteményt vehet kézbe az olvasó: a bővített Mária-ciklust és a vonzaskörzetébe tartozó s Rilke költői pályájának szinte az egészére rávilágító válogatást. Ez *A Mária-kör*, mely magában újabb köröket vet, s amely a *Das Marien-Leben* ciklusának a szokásosan neki tulajdonítottnál fontosabb szerepét kívánja reprezentálni (a *Duinói elégiák* és az *Orpheusi szonettek* mellett kijelölve helyét). E könyvben így aztán több körre is

ráláthatunk, melyek egymásba kapcsolódva – a költő kedvenc szavával – külön csillagképet rajzolnak föl a rilkei költészet égboltjára.

Ára: 4.700 Ft

TOMÁŠ HALÍK:

A TÁVOLLÉVŐK KÖZELÉBEN. SZENVEDÉLY ÉS TÜRELEM A HIT ÉS A HITETLENSÉG TALÁLKOZÁSÁBAN

Varga Szabolcs

FORD. BABUS JULIANNA. REMÉNY KIADÓ, DUNASZERDAHELY, 2022

Az elmúlt esztendőekben magyar nyelven szórva-ványosan megjelenő kortárs katolikus teológusok művei résnyire nyitották az ajtót azon tág ismeretek előtt, amelyet a világegyház különböző tudományos központjaiban felhalmoztak Dél-Amerikától a Távol- és Közel-Keleten át az Öreg Kontinens egyetemein és akademiáin. Sajnos ezekből még töredékesen sem tudjuk megállapítani, hogy Gavin D'Costa, Francis X. Clooney, Notker Wolf, Andrew Louth, Timothy Radcliffe, Gerhard Lohfink és a többiek munkássága hogyan viszonyul az egészhez, mennyire pontszerű, avagy egy nagy egész teológiai irányzat része, ám így is komoly felüldülést jelentenek a magyar egyházi gondolkodástól teljesen eltérő kérdésselvetéseik és az arra adott válaszok. Ebbe a sorba illeszkedik a cseh katolikus lelkipásztor és teológus második magyar nyelvű kötete, amely számos, magyar fülnek meghökkenítő javaslattal él korunk helyes hitéletére vonatkozóan.

Halík nem teljesen ismeretlen a magyar olvasóközönség számára, ugyanis 2010-ben a Kairosz Kiadó már megjelentette *A gyóntató éjszakája* című esszégyűjteményét, amelyben olyan égető kérdésekkel foglalkozott, mint az erőszak, a média, a tudomány és a hit párbeszéde vagy éppen a kultúrák együttélése. Hasonlóan merész témát boncolgattak az Alselm Grünnel közösen jegyzett *Távol az Isten. Hit és hitetlenség párbeszéde* című könyvükben. E művek különösebb visszhangot sajnos nem váltottak ki a magyar keresztény irodalmat fogyasztók között, és csak remélhetjük, hogy az újabb kötet körül kialakul majd egy termékeny párbeszéd. Ugyanis ebben a műben olyan kérdéseket feszeget, amelyek egyáltalán nem speciálisan cseh problémák, hanem például Magyarországon is napi jelenségként fordulnak elő: jelesül az ateizmus, amelyet a hívő társadalom szinte bárhol a világon kulturális szocializáció alapján lenéz, elítél vagy aggodók miatt. Velük ellentétben azonban Halík az ateizmusnak a kereszténységre gyakorolt pozitív (!) hatása mellett érvel, és ez már bőven elég ahhoz, hogy ne tegyük vissza a könyvet a polcra.

Elsőre furcsának hat, hogy éppen Csehországból érkezik egy ilyen gondolat, ám ha tudjuk, hogy Halík Európa egyik legszekulárisabb társadalmában lett katolikus pap a kommunista hatalom által föld alá kényszerített egyházban még 1978-ban, akkor biztosak lehetünk abban,

hogy többszörösen ismeri a katolikus kisebbségi lét minden dimenzióját. Így számára sosem volt olyan mitizált cseh egyházi aranykor, ahová visszavágyódhatna, és ennek köszönhetően nem hamis történelmi toposzok dzsungeléből kezd hozzá a keresztény-ateista együttélés mélyebb dimenzióinak megértéséhez, ahol felvette volna a morálisán felsőbbrendű fél szerepét.

Egyenrangú testvérként tekint a magukat hitetleneknek tartókra, és ebből következik, hogy hívő körökben felzúdulást okozva ezzel kezdi a mondandóját: „*A mai sokszínű és hangos vallási-áru-piacon keresztény hitemmel néha sokkal közelebbinek érzem magam a szkeptikusokhoz és a vallás ateista, illetve agnosztikus kritikusa-ihoz, mintsem mindahhoz, ami ott olyannyira tolakodóan felkínálkozik.*” Nehéz elképzelni, hogy ezt nálunk egy felszentelt katolikus lelkipásztor papírra vetné, de Halík, aki Rahner, Ratzinger, de Lubac, von Balthasar és más zsinati szellemű óriások írásain pallérozódott a vasfüggöny mögött, és akit Szent II. János Pál a Nemhívők Pápai Tanácsa konzulensének nevezett ki, a Templeton Alapítvány pedig támogatta a nemhívők hitét kutató nemzetközi projektjét, megteheti ezt a bátor kijelentést. Főleg, hogy ez nem olcsó nagyotmondás a részéről, hanem egy mély érzékenység. „*Az ateisták bizonyos válfajával képesek vagyok együtt átélni az Isten világbéli hiányával kapcsolatos érzéseiket*” – ugyanis, miként őszintén bevallja, őt is gyakran nyomasztja Isten hallgatása és elérhetetlen távolsága. Ő azonban mindezt nem Isten halálának vagy nemlétének tudja be, hanem érzékeltesen Isten hiányzásának véli. Bár mindez csak árnyalatnyi különbségnek tűnik, a jövőben kulcsfogalom lehet a hívő-nemhívő dialógusban, hiszen mindenkinek lehet élő tapasztalata egy létező szeretett személyről, családtagról, aki éppen messze van, hiányzik számunkra, és mindezt elviselni csupán türelemmel tudjuk.

A könyv másik központi gondolata a türelem, ugyanis Halík másik fontos alaptétele, hogy ez az érett hit egyik legfőbb jellemzője és fokmérője, míg vele ellentétben az ateizmus, a túl könnyű hitet ígérő rajongás és a merev vallási fundamentalizmus egyaránt türelmetlen

és azonnal választ, illetve megoldást követel. A hit, a remény és a szeretet is leginkább a türelemben mutatkozik meg, miként a bizalom és a hűség is ezáltal nyernek bizonyítást. Ez azonban a hosszabb út a fanatizmus és ateizmus által kínált értelmezéssel szemben, és ezen az úton el is lehet tévedni. Sőt, az Istennel élt életben is lehet mély és hosszán tartó elsötétedés, az „Isten nélküli világ”, amelynek elviseléséhez az „Isten iránti türelem” szükséges. Ezen türelem által tárul fel a hit valódi ereje, így azt sokkal inkább a hit szívének, mint előszobájának kell tartani.

Halík egyik fő állítása, hogy nagyon sokan azok közül, akik elkerülik a templomokat, elítélik az egyházakat és magukat gyakran ateistának tartják, valójában keresők, akiket ugyanúgy beborít Isten hallgatásának a csendje, mint a kereső hívőket, és emiatt hatalmas tapasztalatuk lehet ennek az érzésnek az elviselésében és feldolgozásában. Éppen ezért a jelen szekularizált világát párhuzamba állítja az antik pogány idősakkal, amelyből nagyon sok mindent vett át a kereszténység. Mivel az „ateista kritika tisztító-tüze” csak a kereszténységet érintette a nagy világvallások közül, Halík szerint ezt ki kellene használnunk, ugyanis ez a gondolkodás segít megtisztítani a hitet a „vallási illúzióktól”. Am a dialógusban nem lehet az övék az utolsó szó, mert egy ateista csak a nagypénteki reménytelen kiáltást hallja, ám a vasárnapi feltámadás hangjához nincsen füle.

Halík Zakeus történetével (Lk 19,1-10) helyezi bibliai közegbe a kérdést. Ez az eljárás nem idegen a szerzőtől, hiszen más műveiben is szívesen szervezi a témát egy-egy bibliai kép köré. Zakeus Jézussal való találkozása jól ismert, ám a szerző természetesen itt sem a bevett magyarázattal szolgál, hanem különleges dimenzióba helyezi azt. Jézus a nevére nevezte, megszólította és meglátogatta a saját világának a peremén élő vámost, aki valószínűleg nem lett Jézus követője, ám a találkozás mégis megváltoztatta az életét. Ma is sok Zakeus vesz bennünket körül, akik keresők, kíváncsiak, és meg akarják őrizni a távolságukat. „Nem kevés Zakeus van közöttünk – világunk, egyházunk és társadalmunk sorsa talán jobban függ attól, hogy ezeket a Zakeusokat megnyerjük-e vagy sem, mint ahogy azt hajlandóak vagyunk beismerni.” Ezzel már a könyv központi mondanivalójához értünk. Halík kulcskérdésnek tartja a modern Zakeusokkal való együttélést. Nem beszélhetünk párbeszédéről, még kevésbé missziózásról

a körükben, hiszen el kell hagynunk a megtaláló biztos pozícióját, és meg kell tanulnunk újra kérdéseket feltenni, bizonytalanná válni és türelemmel elfogadni ezt a kiszolgáltatott állapotot.

Az evangéliumokban több hasonló történet is fennmaradt, ám ezek nem Jézus szociális érzékenységből vagy tanúságtételből fakadnak, hanem tevékenységének a centrumát jelenti a periférián, a közösségek peremén élő emberek felkeresése és a hit szívébe helyezése. Ez a szürke zóna az ő terepe, ahol nem térít, nem akarja a bizonytalanokat meggyőzni, hanem egyszerűen az asztalukhoz akar ülni és velük kíván lenni. Halík szerint Istent a keresők és kétérdők perspektívájából is meg lehet pillantani, és ez egy nagyon fontos vallási tapasztalat. Ehhez pedig elengedhetetlen a kereső és nyitott lelkület.

A szerző érdekes párhuzamot állít a felszabadítás teológiája és az általa „belső felszabadítás teológiája” néven nevezett javaslata között. Ahogy az előbbi szerint a Szentírást a szegények, úgy ez esetben a keresők szemével kell olvasni. Ehhez pedig a vallásos bizonyosságoktól kellene megszabadulni, hogy újra lelkesülten és friss szemmel tekintsünk rá Isten titkára. Mindez kiszabadítana minket az ateisták és a konvencionális keresztények közönyéből. Ha a felszabadítás teológiája átlépte az Atlanti-óceánt és létrehozta a kontextuális teológiát, akkor a belső felszabadulás teológiájának a szekularitás és a modern ateizmus nyugati világához kell fordulnia.

Mindez meredekek állítás, ám Halík nem kisebb személyt, mint Lisieux-i Szent Terézt hívja biznyságul. Ő ugyanis betegsége elhatalmasodásával elveszítette a hitét, és sokkal inkább a hitetleneket tekintette testvéreinek. Velük ült egy asztalnál, és az ő kenyerüket ette. Nem megváltotta vagy meggyőzte őket, hanem a nővérük lett.

Teréz példája különleges, legjobb kutatója szerint úgy lett szent, hogy hit nélkül halt meg, ugyanis halála küszöbén megváltotta, hogy „már csak szeretni képes”. Az egész történet pedig az ateizmus radikális átértelmezése, melyben ők a hit kincseivé válnak, akik elől nem elfutni kell, nem apologetizálni velük, hanem begyűjteni az Isten távolságáról való tapasztalatukat. Ez a hozzáállás, benne a sötétség elfogadásával, már elbírja a hiányzó Istent is, és ehhez a legfőbb teherhordó pillér a szenvedés alján maradó, min-

dent eltűró szeretet, amelynek legfőbb szószólója Pál apostol volt.

Teréz kis útja a nem hívőkkel szembeni szolidaritása, melyben az ateizmus nem hazugság, hanem sokkal inkább elmondatlan igazság. Halík Maximilian Kolbe és Edith Stein példájával mutatja meg a távollévőkkel való szolidaritás határait, akik olyanokat is testvérüknek tartanak, akik őket nem tekintik annak. „Azoknak, akik azt mondják néktek: »Nem vagytok a mi testvéreink«, mondjátok, »Testvéreink vagytok«” (Lz 66,5). Így jut el értelemszerűen a felebarátiság kérdésében e kozmikus határig, ahol az elvilágiasodás és az ateizmus kora lehet csupán a nagyszombati hallgatás része. Ez az időszemlélet egy új horizontot nyitna a történelem végéről Samuel Huntington és Francis Fukuyama nevével fémjelzett vitában, egyben a keresztény felfogáson belül lehetővé tenné a saját korunkkal szembeni pozitívabb attitűdöt. A „nagyszombat kora” történelemfelfogás érdemes lenne a továbbgondolásra.

Mi következik mindebből az egyház számára? Először is integrálnunk kell magunkba a jelen Zakeusait is, akik ugyanúgy a rejtőzködő és ki nyilatkozató Isten képmásai. El kell fogadnunk, hogy Ő mások istene is, így nem monopolizálhatjuk magunknak, és hagynunk kell eltávolodni, hogy újra megtalálhassuk. Ehhez pedig ki kell tudni vonulnunk a saját keresztény múltunkból és ismét nyelveken kell tudnunk szólni. Halík láthatóan szimpatizál Pállal és ismételten visszatér hozzá, amikor az ő radikális új felé fordulását javasolja a jelen bajainak az orvoslására. Mindez ebben a tekintetben annyit jelent, hogy Isten nemcsak a bizonyosaké, hanem sokkal inkább a Zakeusok Istene is. A mások és elsősorban a keresők Istene. Isten titok marad, így kisajátítani sem lehet, és leginkább a mi nyitottságunkban van jelen. Ennek pedig része, hogy ne azt várjuk, hogy valaki leüljön az asztalunkhoz és megszólítson bennünket, hanem nekünk kell leülni a jelen kor emberéhez. Mindez megszívlelendő tanács a hagyományos missziózás haszontalanságán kesergők számára.

A szekuláris világgal való dialógus egyik legkényesebb pontja az egyház(ak) megítélése, hiszen korunk Zakeusai nem is annyira Istentől, mint inkább az egyháztól érzik távol magukat. Az nem lehet kérdés, hogy miként az ember a családjával sorsközösséget vállal bármennyi makula is pettyezi, mindez igaz a választott közösségre, az egyházra is. Am itt mindkét fél részéről komoly korrekció szükséges, mert különben úgy járunk – így Halík –, mint Dulcinea del Tobosco, aki Sancho Panza számára egy faragatlan tenyeres-talpas asszonyosság, míg Don Quijote szemében földöntúli szépség volt.

Az egyik tagadja a hibákat, a másik csak azokat látja. Ezért jobb, ha elfogadjuk, hogy a modern keresők nem lesznek állandó gyülekezeti tagok, ám azt tudatosítani kell, hogy peremhelyzetük ellenére helyük van az egyházban, nélkülük ugyanis könnyen szektává válna a közösség, ami szöges ellentétben áll a jézusi egyetemességgel.

E gondolat termékeny táptalajra hullhatna Magyarországon és Európában egyaránt, ugyanis a keresztény hit érettségének a fokmérője, hogy a szekuláris humanistákkal, azaz a józan, kereső ateistákkal milyen együttműködést lehet kialakítani a kölcsönös tisztelet alapján. Halík szerint muszáj lesz őket testvérként kezelni, ahogy erre Európa közepén a kommunizmus idején már akadt példa. Ugyanis minden demokratikus országban a rendszer e két fél viszonyán alapul, és beláthatatlan veszélyeket rejt magában a másik erkölcsiségének vagy legitimitásának tagadása. Az együttélés előfeltétele annak elismerése, hogy kölcsönösen szükségünk van egymásra, és ez az iszlám párbeszédre nyitottabb irányzatai felé is meggyőző erő lehetne, hiszen ahol a szekuláris és a hívő társadalom képes békességben együtt élni és egymást gazdagítani, az nem lehet a Sátán birodalma.

Halík műve, miként egyszer ezt be is vallja, a katolikus irodalmon belül van, de attól eredeti látásmódja miatt mégis nagyon eltér. Amellett a létező teológiai megfontolás mellett érvel, hogy Isten nem azt ígéri, hogy nem lesz fájdalom és gyász, hanem hogy mellettünk lesz ezekben az időkben is. A szerző által oly sokszor emlegetett érett hit világbeli fájdalomtól megsebzett, és ezek elviselésében is a türelem van segítségünk-re. Ám ezzel együtt is irodalom, főleg, ha elolvassuk Zakeus történetének különféle továbbszövését, melyet a szerző apokrifeknek nevez. Az elsőben visszatért a korábbi életéhez, ám miután elért hozzá a kivégzés és feltámadás híre, összezavarodott, és egyre gyakrabban tért vissza a fügefához, ami már a családjának is feltűnt. Jézusra vár – mondták minden irónia nélkül az ismerősei. De vajon megszólította-e őt másodszor is Jézus? – teszi fel a költői kérdést Halík.

Úgy is történhetett, hogy mindent teljesített, amit Jézusnak megígért, magas kort ért meg, majd Ábrahám kebelén megpihent. Ő lesz majd Szent Zakeus, az örök keresők és várakozók védőszentje, akinek feladata a türelem feletti őröködés a hit előszobájában.

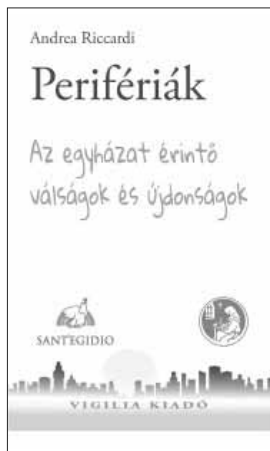
Vagy – miként a harmadik apokrifben olvashatjuk – mindent elfelejtett a Jézussal való

találkozásból, visszatért régi életéhez, majd öregségében feltört benne a bűnbánat. Arcra borult Isten előtt, aki azt a vezeklést írta elő számára, hogy örökké járnia kell a világot és mindenhol hallgatnia kell a körülötte levő hangokat, és csak akkor szabadul, ha az összes hang körül felismeri Krisztus hangját. Idővel Zakeus halálosan elfáradt, és épp a kudarc okán merengett, amikor végre meghallotta a hangot: „Zakeus – mondja az Úr –, te magad szigorítottál a feltételeken, hogy csak az én hangomat kerested teljes tisztaságban, ám az én hangom már csak bűnösök ajkain szólaltak meg. Te elfelejtettél odafigyelni a szavamra azokban, akik hallgatásomat és távolságomat tapasztalják, akik a másik oldalról, sötét völgyből nézik titkom felhők által takart hegységét. Ott kellett volna engem keresned, azokkal kellett volna érkezned, azokat kellett volna egy kicsit közelebb hoznod a küszöbömhöz.” Zakeus arcra borulva sírt, és bevallotta, hogy büszkeségből másnak képzelte magát. Az Úr nem bántotta őt, hanem ismét megszólította és asztalához

hívta. Halík szerint ennyi a mi feladatunk is a körülöttünk élő Zakeusokkal.

A könyv egyedi látásmódja egy friss levegővétel a bezárt szobában, amelynek több állításával lehetne vitatkozni, minden bizonnyal a szerző legnagyobb örömére. Hiszen nem egyszerű a gyermeki hit biztonságát lecserélni az érett hit állandó bizonytalanságára, és miként a tékozló fiú bátyja sem értette apja magatartását, úgy a konvencionális keresztények is nehezen fogadják majd el, hogy Halík könyve alapján az üdvösségért folytatott versenyben eddigi előnyük elolvadt, sőt hátrányukká vált. Hogy egy peremen élő kereső ugyanolyan közel van Istenhez, mint ők, vagy hitelessége okán még közelebb. Ám ha győz bennünk a nagyvonalúság türelme, akkor valójában egy programleírást kaptunk az ateistákkal való állandó együttléthez, amelyből görcsök, félelmek és vádaskodások helyett keresők és hívők együtt haladhatunk kincsekkel megrakottan a ködbe burkolózó, éjszakai homályba vesző Isten felé.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

ANDREA RICCARDI

Perifériák. Az egyházat érintő válságok és újdonságok

Megválasztása után Ferenc pápa azonnal felhívta mindenki figyelmét a perifériák témájára, de már korábban is emlékeztetett rá: „Az egyház arra kapott meghívást, hogy kilépjen önmagából és elmenjen a perifériákra, nemcsak a földrajzi, hanem az egzisztenciális peremvidékekre is: ahol a bűn, a fájdalom, az igazságtalanság, a tudatlanság misztériuma lakik, ahol megvetés övezi a vallásos embereket, a gondolkodást, és ahol minden nyomorúság jelen van.” Andrea Riccardi, a Sant’Egidio közösség alapítójának könyve a pápa szavaiból kiindulva konkrét és metaforikus perifériák keresésére indul, melyek történetét szent szövegekből kell felfejtenünk, hogy aztán áttekintve az évezredek, azokhoz a metropoliszokhoz érjünk, amelyekben ma élünk. A kötet kérdéseket tesz fel nekünk az egyház által átélte válság mély értelméről és a remény útjáról, amelyet bejárhatunk, hogy a keresztény üzenet új központi szerepét felfedezzük.

Ára: 3.900 Ft

BAJÁKI RITA – SZÁDOCZKI VERA (SZERK.):

IMÁDKOZÁS A RÉGI MAGYARORSZÁGONELKH–PPKE BAROKK IRODALOM ÉS LELKISÉG KUTATÓCSOPORT,
BUDAPEST, 2022

Báthory Orsolya

A kiadvány a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport „Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok” sorozat 29. kötete, amelynek már vannak előzményei. 2012-ben jelent meg a *Régi magyar imakönyvek és imádságok* című tanulmánygyűjtemény (3. kötet), amely elsősorban az imádságműfaj forrásszövegeket és imakönyveket mutatta be. A 2015-ben kiadott *Régi magyar népelemek és imádságok* (11. kötet) pedig az elsődleges áhítati irodalom túl az imával rokon műfajra, az elmélkedésre terjesztette ki a vizsgálatok körét. Ezt a sort folytatta a 2021. április 9–10-én online megrendezett konferencia, amelynek anyagát tartalmazza a jelen kötet. Ebben az eleve tág tematika okán az imádkozást különféle aspektusokból elemző vizsgálatok olvashatók, így a kiadvány átfogó képet ad napjaink magyar imádságkutatásáról.

Noha a tanulmányok a szerzők neve alapján, alfabetikusan követik egymást a kötetben, célszerű azokat inkább tematikai szempontból bemutatni. Így elsőként a prédikációhoz kapcsolódó imaszövegeket vizsgáló írásokról érdemes szót ejtenünk. Bartók Zsófia Ágnes a papok prédikáció előtt mondott anyanyelvű imádságának Európa-szerte ismert középkori jelenségével foglalkozik, illetve rávilágít arra, hogy ez a gyakorlat a Magyar Királyság területén is létezett, mivel folytonosság figyelhető meg bizonyos késő középkori szövegek és a korai magyar nyelvű nyomtatott anyagok között. Szintén idekapcsolódik Maczák Ibolya írása, amely a pálos hitszónok, Csúzy Zsigmond (1670–1729) *Evangéliomi trombita* című vasárnapi prédikációgyűjteményében található imádságméleti részt vizsgálja. Majorossy Imre egy minorita vonatkozású egyházi beszédet vont elemzés alá. A későbbi pécsi püspököt, Anton Kázmér von Thurnt (1679–1734) köszöntő beszéd ugyanis magában hordozza az ima főbb jellegzetességeit, a kérést-könyörgést, illetve a dicsőítést-hálaadást. Egy másik különleges alkalomból, a későbbi erdélyi fejedeleme, I. Rákóczi Ferenc keresztelőlője, a református Keresztúri Bíró Pál (1589–1655) által elmondott prédikációt vizsgálja Varga Bernadett. A szerző elsősorban egy, az egyházi esemény világi-politikai vonatkozása miatt létrejövő műfaji átjárásra hívja fel az olvasó figyelmét, amennyiben a beszéd végén található záróimádság könyörgésrészében a fejedelmi tükör műfaji jellegzetességei mutathatók ki. Az imádság műfaji mezsgyéjén ezen, előző példánál

némileg hagyományosabban megtalálható áhítati szövegtípussal, a régi ima- és énekeskönyveinkben rendszeresen előforduló litániával és annak ájtatosságával foglalkozik Szádoczki Vera írása. A címben feltett kérdésre, miszerint hogyan kell a litániát jól végezni, a tanulmány szerző Pázmány Péter *Imádságos könyve* mellett a nyomtatott és kézíratos énekeskönyv-anyagot hívja segítségül.

Az imádságszövegek értelmezése, az intézményes-hivatalos imaforma kiválasztása, valamint az imádkozás módjának szabályozása az egyháztörténelem valamennyi korszakában jelen van. Farmati Anna és Szelestei Nagy László írásai ennek a fajta normaközvetítésnek a szempontjából vizsgálják az imádkozás gyakorlatát. Farmati Anna az imádsággal rokon himnusz felől közelít a témához, amennyiben a 12. századi *Aurea expositio hymnorum* című himnuszkommentár 16. századi nyomtatott változatait és recepcióját tárja fel. Szelestei Nagy László a 18. századi katolikus megújulás tükrében elemzi a kérdést, így írása elsősorban Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök (1777–1789) egyházszerzői és normaközvetítő tevékenysége részeként olvasható imamagyarzatokra fókuszál. Az Istenhez szóló verbalizált odafordulás lírai megfogalmazását vizsgálja Hernády Judit tanulmánya, amely egy elmélyült elemzés kíséretében mutatja ki Beniczky Péter (1603–1664) egyes versei és Pázmány *Imádságos könyvének* imaszövegei közti gondolati és textusbéli párhuzamokat. Laczházi Gyula írása Rimay János (1570 k.–1631) – hagyományosan a sztoikus attitűd alapján értelmezett – költészetének vallásosan meditatív jellegét mutatja ki. A szerző megállapítása szerint Rimay „megkomponált verskötetként” ismert gyűjteményében több olyan vers is található, amelyben a megszólalás módja az elmélkedéssel rokon imádság, a könyörgés alaphelyzetét követi.

Pázmány Péternek (1570–1637) a magyar katolikus és protestáns imakultúrára egyaránt nagy hatást gyakorló *Imádságos könyve* több tanulmányban is viszonyítási pontként szolgált. A kötetben ugyanakkor két olyan írást is olvashatunk, amelyeknek tárgya kifejezetten az *Imádságos könyv*, illetve a Pázmány-életműben fellelhető imádságok, könyörgések. Az *Imádsá-*

gos könyv modern kritikai kiadásában Bajáki Ritával együtt résztvevő Bogár Judit lényegében a 2013-as jegyzetkötet sajtó alá rendezési munkálatait folytatta a kötetben szereplő tanulmányában. Több Pázmány-ima, illetve -imarészlet újabban megtalált forrását, latin változatát, párhuzamát ismerteti a szerző, illetve arról is képet kapunk, hogy Pázmány az egyszerű fordításon túl hogyan használja fel és alakítja át forrásszövegeit.

A teljes Pázmány-életmű imádságos szegmensének a teológiai szempontú vizsgálatát a jezsuita Szabó Ferenc végezte el. A tavaly októberben elhunyt kutató iránti tiszteletből a szerkesztők az ő emlékének ajánlották a kötetet, amelyben az atya utolsó írásainak egyike szerepel. Tartalmi összegzésként ebből idézek: „újabb elmélyült kutatásra már nem igen lenne erőm; hála Istennek, folytatják a munkát a fiatalok. Most inkább széljegyzeteket fűznék az elért eredményekhez, illetve hangsúlyoznák a fiatal kutatóknak néhány eddig még homályban hagyott feladatot, egyensúlyoznák egypoldalúságokat, főleg Pázmány teológiája távlatában.”

A tanulmányok között találunk olyanokat, amelyek konkrét áhítati könyvre vonatkozó meglátásokat tartalmaznak. Így Balázs Aletta az interkonfessionalitás egy érdekes példájával foglalkozva a 17. századi lutheránus teológus, Johann Gerhard *Meditationes Sacrae* című művének magyar fordítását vizsgálja, amely a kálvinista Inczedy József (1688–1750) munkájaként jelent meg először 1743-ban. A *Liliomok völgye* nemcsak a műfaji keveredés – az elmélkedés és az ima összefonódása – szempontjából érdekes mű, hanem azért is, mert a protestáns bibliai hermeneutika tipológiai szimbolizmusával is találkozunk benne. Vass Csongor a 17. században élt jezsuita, Baranyi Pál életművének az imádságirodalomba sorolható elemeivel foglalkozik. Megállapítása szerint Baranyi latin, magyar és román nyelvű műveinek egyik központi eleme az imádság, annak mind konkrét formája, mind elméleti megközelítése tekintetében.

Petróczi Éva írása a puritanizmus imáirodalomával, azon belül is a betegséggel küzdők fohászával foglalkozik. A tanulmány egyfelől a kurrens szakirodalom alapján mutatja be a puritanizmus betegségszemléletét, másrészt egy rövid összehasonlító elemzést ad az angol püspök Lewis Bayly (†1631) *The Practice of Piety*-jének és Medgyesi Pál (1604–1663) *Praxis pietatis*-ának betegségben mondandó imádságairól, kiemelve és értelmezve az azonosságokat, s a feltűnő különbségeket.

Míg Petróczi Éva a magánáhitat kifejeződésére koncentrált, addig G. Etényi Nóra az egyházi legitimációra építő kollektív imádságok egy tematikus csoportját mutatja be. Tanulmányában egy 17. századi ulmi kéziratos krónika alapján elemzi, hogy az 1680–1690-es évek sokszor a Magyar Királyságot is érintő törökellenes harcaira miként reagált a helyi egyház. Röviden összefoglalva: a Te Deumok és körmenetek mellett nyomtatott prédikációkkal, valamint bűnbánó és dicsőítő imádságok terjesztésével igyekeztek erősíteni a hívek keresztény identitását.

A kötetben a tág tematikának köszönhetően az irodalomtörténeti kutatások mellett a néprajzi, valamint zene- és művészettörténeti vizsgálódások is helyet kapnak. A lelkeségi irodalom és a folklór összefonódásából veszi témáját Frauhammer Krisztina, aki az archaikus imákkal kapcsolatos, Erdélyi Zsuzsanna, Bálint Sándor és Tánczos Vilmos által megkezdett kutatásokat egészíti ki. Módszertanának újdonsága, hogy Peter Burke angol történésznek az európai népi kultúrára vonatkozó megállapításait (*Popular Culture in Early Modern Europe*, New York, Harper&Row, 1978) használja elméleti keretül. A tanulmány egyik fontos megállapítása, hogy az archaikus imaszövegek vélhetőleg a középkori magas kultúra kolostori közegeiből a papság közvetítésével kerültek a hívekhez, akik évszázadokon keresztül hallás után hagyományozták azokat generációról generációra, hogy aztán a jelenben ismét egy elit, a tudományos elit képviselői által megmentett és gondozott egzotikumává váljanak.

Szintén néprajzi vonatkozású Iancu Laura írása, amely a moldvai csángók 16. századtól adathozható hitéletére, és a 20. század elejéig szinte csak magyar nyelvű imahagyományára fókuszál. Az anyanyelv megőrzésében nagy szerepe volt a körükben szolgáló magyar hitoktatóknak, kántoroknak, akiknek többsége Erdélyből származott, illetve képesítését Székelyföldön szerezte meg.

Egy másik népcsoport, a grádityei horvátok vallásosságát mutatja be Horváth Sándor tanulmánya. Gráditye az 1920-as évektől létező Burgenland horvát neve, az itt élő, eredetileg ça nyelvjárást beszélő katolikus vallási közösségek a 16–17. században menekültek a török hódítás elől a mai Ausztria keleti határszéleire. A körükben használt 18–19. századi horvát nyelvű imakönyvekről olvashatunk a tanulmányban. Egy érdekes információt emelnék ki az írásból, miszerint a horvát nyelvű Miatyánk a magyarral ellentétben nem Lukács, hanem Máté evangéliumából származik, ezért abban az „Et dimitte debita nostra” (Mt 6,12) horvát fordítása szerepel, vagyis „engedd el a tartozásunkat”, nem pedig

a Lk 11,4 szerinti „Et dimitte nobis peccata nostra”, azaz „és bocsásd meg a bűneinket”.

Muntágné Tabajdi Zsuzsanna folklorisztikai jellegű tanulmányában a 18. századi nógrádi, vegyes felekezeti falusi közösségek imádkozási gyakorlatát vizsgálja a váci egyházmegye és a helyi gyülekezetek iratai alapján. Az írás különös figyelmet szentel a pap és lelkész nélküli falvaknak, az úgynevezett filiáknak, ahol a lokális társadalomban többféle funkciót is ellátó tanítók szerepe az imádkozási alkalmak fenntartásában (is) kiemelkedő volt.

A tanulmányok sorában három művészettörténeti témájú írást is olvashatunk. Lipp Mónika Mária az imádkozó remeték műtárgyakon, bútorokon, templomi berendezési tárgyakon, illetve falképeken, festményeken előforduló 18. századi ábrázolásait vizsgálja. A bemutatott anyag egyrészt a remete szerzetesközösségeknél (pálosoknál, kamalduliaknál), másrészt a ferenceseknél, a betegpólozó یرgalmasoknál és a bencésekénél található meg. Tornay Krisztina, a budai klarisszák 18. században épült templomának szakrális programját elemzi a rendre jellemző lelkiség egyedi jeleit keresve, míg Tüskés Anna a rózsafüzér-titkok és a lorettói litánia Mária-invokációinak képzőművészeti ábrázolásait veszi számba. A templomi oltárokon elhelyezett 17–18. századi festmények és a boltozatra függesztett szobrászati ábrázolások több emléke is fennmaradt Magyarországon, a tanulmány célja ezek be-

mutatása, elemzése, ikonográfiai és stíluskritikai összevetése közép-európai emlékekkel.

Ugyancsak egy konkrét szent kultuszához kapcsolódik N. Kis Tímea tanulmánya. Nepomuki Szent János tiszteletének terjedése a 18. század elején indult meg Magyarországon, ezzel párhuzamosan jelentek meg a szentet invokáló, az egyéni, illetve a közösségi áhítat igényeit egyaránt kiszolgáló officiumok, litániák és novénák, valamint imák és himnuszok. Ezen szövegek előzményeit és hagyományozódását mutatja be a tanulmány.

A kötet bemutatását Krasznai Gáspár zene-történeti szaktanulmányával zárom. Az írás Giuseppe Verdi operáiban lévő szakrális jeleneteket elemzi, és kimutatja, hogy az olasz zeneszerző operatermesésének mintegy háromnegyedében hangsúlyosan jelen van a vallásos tartalom.

Összegzőképpen elmondható, hogy az *Imádkozás a régi Magyarországon* című kötet tanulmányai az imádság és rokon műfajainak kutatása terén számos novummal szolgálnak a téma iránt érdeklődők számára, új adatokkal és összefüggésekkel gazdagítva tudásukat. A kötet anyaga jól illeszkedik a nemzetközi, főként a szomszédos országokban folyó lelkiségtörténeti kutatásokhoz. Ezt igazolja az is, hogy a kötetben több olyan, határon túli szerző írása szerepel, akinek kutatási területe a különféle szláv, újlatin és német nyelvű barokk imádságirodalom.

MAGYAR ZOLTÁN:

ERDÉLYI MAGYAR HIEDELEMONDA-KATALÓGUS, 1–4.

KAIROSZ KIADÓ, BUDAPEST, 2021

Dyekiss Virág

A néprajztudomány már jó kétszáz éve felfedezte, hogy a folklórműfajok világszerte hasonlóak, tehát érdemes őket összegyűjteni és rendszerbe foglalni, hogy összevethetők legyenek, s majd e katalógusok használatával lehessen földrajzi és nyelvi határokon átívelő vizsgálatokat végezni. Először a népmesék katalógizálása foglalkoztatta a kutatókat, s már 1910-ben megjelent Antti Aarne mesetípus-katalógusa, melyet később Stith Thompson, majd Hans-Jörg Uther fejlesztett tovább. A mondák rendszerezése is korán megjelent a tudományos célkitűzések között, de itt a kutatóknak számos módszertani problémával kellett szembenézniük. Magyarországon 1980-ban jelent meg hiedelemmonda-katalógus, melyet alig több mint 3000 szöveg alapján készített el Bihari Anna (s melyben az erdélyi anyag igen alulreprezentált). A mondakatalógizálás azóta is folyik, s több olyan kézikönyv jelent meg az

utóbbi időben külföldön, amelyek eredményeit Magyar Zoltán be tudta emelni munkájába, akinek nem ez az első összeállított mondakatalógusa: 2018-ban jelent meg tizenkét impozáns kötetben *A magyar történeti mondák katalógusa*.

A monda tematikailag rendkívül sokszínű folklórműfaj. Olyan történet, melyet a közösség tagjai igaznak tartanak, s elmondanak egymásnak, mint velük vagy ismerőseikkel megésett epizódot vagy valahonnan hallott igaz, de gyakran csodálatos elemekben gazdag történetet. Hosszú út áll egy megélt élmény előtt, mire történeté kerekedik. Megjelenhet „közlés” formában, rövid utalás gyanánt, mely a hiedelem központi elemét mutatja be. Utána memorat formában találkozunk

vele, azaz a mesélő saját élményeként mondja el a történetet, végül fabulat, azaz némileg rögzült, kerek kis történet lesz belőle, melyet akár évszázadokig emlegetnek a közösség tagjai. Tematikailag öt csoportot különböztethetünk meg: az eredetmagyarázó mondák, a történelmi eseményekről szóló történeti mondák, a hiedelemmondák, a vallásos mondák és legendák csoportjait. Már ebből a rövid áttekintésből is láthatjuk, hogy gazdag, változatos folklórműfajról van szó, melynek határai képlékenyek. A hiedelemmondák a természetfeletti világgal való kapcsolódás, az arról szerzett élmények, megélések műfaja. Magyar Zoltán tágan értelmezte a monda műfaji meghatározását, így nemcsak kerek történeteket, hanem egymondatos közlésmorzsáktól a hosszú elbeszélésig különféle terjedelmű szövegeket vizsgált és vett fel adatbázisába.

Az elméleti háttér mellett egy katalógus elkészítéséhez elengedhetetlen a megfelelő szövegbázis megléte. A szerző ehhez a munkájához több száz könyvet, számos kéziratos gyűjtést, magánarchívumot, illetve 16–18. századi boszorkánype-rek anyagát vizsgálta meg, melyek együtt az Erdélyi Magyar Hiedelemmonda Archivum anyagát képezik. A hatalmas adatbázis közel harmada a saját gyűjtéséből származik. Bejárta Erdély kis híján összes magyarlakta települését, és hét-nyolcezer szöveget jegyzett fel. A két évtizedes kutatómunka eredményeként lejegyzett mondákat és meséket tájegységenként külön kötetekbe rendezve adta ki az elmúlt években, külön kötetet szentelve egyes nagy tudású mesemondóknak, most pedig a rendszerező munkát végzi, mellyel a magyar és nemzetközi összehasonlító kutatás számára is hozzáférhetővé teszi ezt a kincset.

Az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* négy kötete széles ívű áttekintést nyújt az erdélyi hiedelemmondák típusairól, motívumkincséről, sőt az egyes típusok nemzetközi elterjedését is vizsgálja. Az egyes tételek következetesen, nagy precizitással készültek, s a mondatípusokat több szempontból is átgondolt struktúra alapján közli a könyv. A bemutatás első eleme a típusszám, melyet a típuscím követ. Az adott típust rövid, néhány mondatos összefoglaló mutatja be, melyből az olvasó megismerheti a történet gerincét, majd az eddig ismert előfordulások felsorolását találjuk. E bibliográfiai adatok földrajzi és kronológiai rendben követik egymást. A földrajzi rend a magyar népi kultúra regionális tagolódásával foglalkozó kutatások legújabb eredményeinek figyelembevételével készült.

Az első három kötet tartalmazza a hiedelemmondák teljes tematikáját lefedő típuskatalógust. Az első kötetben kaptak helyet a természetfeletti világ lényei és eseményei, tehát az előjelek, a halál és a halottak témaköre és számos hiedelem-lény: különböző démonok, mitikus lények. Említésre méltó, hogy Erdélyben olyan archaikus mitikus lények is megjelennek a mondákban, amelyek a nyelvterületen egyedülállóak. Az óriások, erdei lények, vadleányok csak az erdélyi vadonokban honosak. Külön tanulmányozást érdemel a tündérek alakja, akiknek szerepköre a vizsgált anyagot áttekintve is végigkövethetően fejlődik: tündérekből szépasszonyok lesznek, majd végül a mindent magába olvasztó boszorkányképzet szippantja fel e hiedelem-lény tevékenységi körét is. A második kötet tartalmazza a természetfeletti tudással rendelkező emberekről szóló mondákat, így a boszorkányokkal kapcsolatos hagyományokat is. Tájékozódhatunk a tudósokról, a halottlátókról és más, túlvilággal kommunikáló személyekről. Áttekinthetjük a román pappal kapcsolatos hiedelemmondákat is. A román (ortodox) pap szerepe az erdélyi magyarok hiedelemvilágában az elmúlt évtizedek egyik jelentős néprajzi felfedezése volt. A harmadik kötet a természetfeletti világ eddig nem tárgyalt elemeit mutatja be: az átváltozó embereket, különös tekintettel a prikulicsra, s különböző mitikus állatokról (sárkány, kígyó) és növényekről (vasfű) szóló mondák találhatók itt. A mindennapi mágia, rontás, igézés és ezek gyógyítása szintén itt kapott helyet. Végül megtalálhatók itt a gyermekijesztők (például mumus), akik annyiban térnek el az eddig felsorolt lényektől, hogy a felnőtt mesélő nem hisz ezek létezésében, csak a gyermek. Így átmenetet jelent az ál-hiedelemmondák csoportjához, melyben olyan történeteket találunk, amelyek úgy kezdődnek, mint egy hiedelemmonda, de a végén kiderül, hogy csak megréfták a mesélőt, vagy természetes magyarázata van az ijesztő történetnek, például valaki beöltözött kísértetnek, esetleg csupán valamilyen állat hangját vélte gonosz lénynek a főszereplő. Végül a modern mondák típusaiba is bepillanthatunk.

A negyedik kötet a kutatók számára elméleti háttérrel és további vizsgálatok forrásanyagát kínálja: ebben találjuk a hiedelemmondák motívumindexét, így a típusokon kívül részletes és bőséges motívumgyűjtemény alapján is kereshetünk a mondák között. Emellett konkordancia-jegyzéket is tartalmaz a kötet, mely a nemzetközi folklórkincsben segít elhelyezni az erdélyi mondákat. Magyar Zoltán számos külföldi (német, holland, norvég, litván, cseh, észt, lív, lett és összefoglaló nemzetközi katalógusok) hiedelemmonda- és mesekatalógus anyagát építette be

összehasonlító jegyzékébe, így könnyen megtalálhatjuk erdélyi mondáink külföldi és anyaország-beli párhuzamait. Végül részletes tanulmányt olvashatunk a szerző tollából az erdélyi magyar hiedelemmonda-rendszer témakörében, mely a mondarendszerezés kérdéseit, az erdélyi hiedelemmondák területi és tematikai sajátosságait, ezen belül néhány kitüntetetten érdekes hiedelemlemlény (például óriás, marcolea-Kedd asszonya, tündér, szépasszony, román pap) mondakörének rövid bemutatását és összefüggéseit tárgyalja.

IANCU LAURA:

A VÁGÁNY MELLETT

MAGYAR NAPLÓ, BUDAPEST, 2022

A líra útjai, lehetőségei és metodikája a 21. században számos elemzendő kérdést vehet fel. A költői lét (vagyis annak kettőssége, hogy voltaképpen hol lakozik a költő: énje a lírában, valója a materiális léttartományban?) szintűgy válaszokat követelhet az irodalmároktól. Iancu Laura mondta az egyik író-olvasó találkozáson, hogy ő „nem divatos költő” napjainkban. Ha ezt a kijelentést hagyom a fókuszban, az előző kérdésekkel szemben föltehető, hogy divatos-e manapság a líra, azon belül is – Iancu Laura verseire alapozva – a szakrális versbeszéd a költészetben?

A moldvai származású néprajzkutató, író és költő immár nyolcadik verseskötetében teszi fel önfeltáró kérdéseit Istennek és embernek a létről, az elindulásokról és megérkezésekről. A *vágány mellett* kereken nyolcvan verse öt ciklusban mutatja fel az emberi lét korlátjaira támaszkodó lírai én viszontagságos küzdelmeit önmagával, illetve a teremtés ontológiai meghatározottságával. Alkotói részről tudatos szerkesztésre vall, hogy mind az öt ciklus egyenként tizenhat verset rejt, bár ennek szimbolikus jelentése vélhetően nincs, de hangsúlyos lehet a ciklusok egyező terjedelme szempontjából. A ciklusok címei már érdekesebbek a számszimbolika esetleges lehetőségeinél ebben a kötetben, a költő ugyanis mindegyik ciklus első verséből emelt ki egy-egy hosszabb gondolatot cikluscímként. Az első például a *Ha nálad tél van hát elmondom nekem a hideg az otthonom* címet kapta az *Időnként* című vers tizedik és tizenegyedik sorából átemelve. Mivel a kötet verseiben Iancu Laura kerülte a központosítást és a mondat eleji nagy kezdőbetűket, a kiragadott cikluscímekből is hiányoznak az írásjelek. Ez – vagyis a központosítás elhagyása – naplószerűvé, a lírai szubjektum vallomásos rapszódiáivá emeli a költeményeket, áttételesen olyanokká, mint egy tóba dobott kavics által

Az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* négy kötete heroikus munka eredménye. A címben ígért katalógusnál is többet kapunk, hiszen mint említettük, a mondákat összekapcsoló motívumgyűjteményt, illetve nemzetközi összehasonlító konkordanciajegyzéket is kínál a negyedik kötet. A rövid, kifejező szűzség segítségével mindenki közelebb juthat a párját ritkítóan gazdag mondavilághoz, Erdély Tündérországához.

Farkas Gábor

fodrozódott víztükör hullámai. Összhangban áll ezzel a képpel a kötet hátulján fülszöveg helyett álló versrészlet is: „a kavicsot a tóba dobom / fodrosodik a víz a kacsák felrepülnek / ha megátkozna hát így jártam” (*A tónál*).

Bár vizuális elem, mégis érdemes kitérni a könyvborítót uraló vörös színre is. Nem annyira a színszimbolikát érzem itt erősnek, inkább a lírai áthallásokat. A borítóképet nézve eszünkbe juthat „egy nyári alkonyon / a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom” (Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...*); vagy a vörösben úszó pályaudvar oszlopai olyanok, mint „vesszőnyi fák sötéten / a haragos ég infravörösében” (Pilinszky János: *Apokrif*). Természetesen nem citálnám ide öntörvényűen huszadik századi klasszikus költőinket, ha csupán a könyvborító vöröse kapcsán lennének kapcsolatban egymással a lírák vetületei, de ennél itt többről van szó: Radnóti apokaliptikus verseinek tragikuma és Pilinszkynek a lélek számára fájó evilági térről alkotott látomásai épülnek be Iancu Laura versnyelvébe úgy, hogy közben mégiscsak a költőnő személyes, vallomásos gondolatainak részévé válnak.

Az öt ciklus időszerkezetét az évszakok (elsősorban az ősz és a tél), illetve a napszakok (főleg az éjszaka és a hajnal) határozzák meg, de mindvégig jelen van a költeményekben egyfajta transzcendens időtlenség is. Csak néhány példával élve: „megágyaz a dér a tél betakar / hibátlan éjszakáival” (*Előeste*); „az élet akár a hajnal / ragyog inkább mint történik” (*Isten a fájdalmat*); „érthetetlen ez az őszi zene / mintha kakasszó volna / s lehetne is / mert nem különb a hajnal / a tagadás óráinál” (*Boldogmondás*). Tulajdonképpen az a kettős időérzékelés érvényesül

Iancu Laura soraiban, amelynek egyik pólusa az emberi vagy materiális, amit a természetben lezajló változásokkal tapasztalunk meg, a másik pedig a bensőben megélt időtapasztalás, amelyet nevezhetünk immanens időnek is. Ha azonban a kötet szakrális versbeszédére fókuszálunk, akkor ez az időszerkezet kitágul – Mircea Eliade szavával – egy hierofán térré, azaz egy transzcendens időtapasztalássá: „mit mondhatott ma reggel / Isten nem tudom / gazdátlan időkben / nem is veszem észre – annyi a titok” (*Apátia*); „két napom lesz elhalni / s kikelni mint a mag” (*Húsvét után*); „tűnődöm mi hal előbb meg / a testem az árnyéka / mennyi idő és milyen hosszú a halál / Istenem” (*Ad notam mortis*). Jól kivethető a verssorokból az istenkereső – és istenkeresésében szenvedő – individuuum térvészése ebben az ambivalens (vagy inkább hármass) időkeretben.

Iancu Laura korábbi versesköteteiben is az volt a legmegkapóbb számomra, ahogyan a versnyelv adta lehetőségekkel élve a költő a hétköznapi cselekedetek szintjén (alvás-ébredés, hazaérkezés, találkozás, reggeli, vacsora stb.) felmutatja a szakralitást, vagyis az emberiben mutat meg valamiféle emberen túlit, szimbolikusan istenit: „idegesít hogy látlak / nagy kalapod s még nagyobb / árnyékod alatt látom / halhatatlanságodat” (*Presszóban*); „vége van ennek a napnak is / nincs más igyál egy korty vizet (...) én a halhatatlanokra gondolok / megtörténhetett volna velünk is” (*Estvégi leltár*). Ezekben a versekben a líra szubjektuma válik olyan szimbólummá, melynek jelentésrétegei az olvasót hol zavarba hozzák, hol pedig egy imádság adta megnyugvást nyújtanak. Mindezzel Iancu Laura személyes, mégis elvonatkoztatott, szinte tárgyias versvilágot épít, mely a sötétségből nyit horizontot a fénybe, majd vissza a

sötétségbe, mélyből a magasba, és újra vissza a mélybe. Ezek a perspektivikus változások olyan mozgástereket hoznak létre, amelytől – legalább a benyomás szintjén – epikussá válik a kötet.

Kiemelendőnek tartom a könyv egészének értelmezése/befogadása szempontjából a negyedik, *Ha Hawking Pilinszkyre hallgat a fizikában nem tervek után kutat* című ciklus költeményeit. A ciklus alapvetését nyújtó *A tapasztalat fölfalja fiait* című versben a 2018-ban elhunyt angol elméleti fizikus, Stephen Hawking gondolatát szembesíti a költő a biblikus egzisztencializmus emberképével. Hawking állítása, miszerint – Iancu Laura verséből idézve – „ennek az évszázadnak a végén / ismerni fogjuk Isten tervét” (kurzív az eredetiben), tulajdonképpen az angol tudós által alkotott modellfüggő realizmus egyik összefoglaló kijelentése. Keresztény megközelítésben nem annyira esetleges ateizmusa a zavarba ejtő a hívő ember/költő számára (voltaképpen Isten létét nem tagadja), hanem az, ahogyan az embert az isteni terv ismerőjeként egy transzcendens tartományba emeli. Iancu Laura vagy a gondolati párhuzamba fogalmazott költőelőd, Pilinszky János műveiben az ember kicsinyisége és bizonytalan léttudata következtében éppen erre a transzcendenciára vágynak ugyan, de ezáltal nem az isteni tervet kívánja, hanem az isteni kegyelem általi üdvözülést – nagy különbség.

Halmi Tamás szavaival a „távoli Isten és a tünékeny másik kettős hiánytapasztalata vonul végig ezen a kötetben” (*Új Ember*, 2023. január 15.), de összességében – úgy vélem – a versekben mégsem elégikus ennek a kettős hiánynak a lejegyzése. Talán azért nem, mert a megszenvedett hit mégis nyújtja azt a bizonyosságot, hogy az ember egyedülletében sem árva.

VIGILIA
LXXXVIII. ÉVFOLYAM
2023 július

SOMMAIRE

SUR LA SYNODALITÉ DANS UNE PERSPECTIVE
ŒCUMÉNIQUE

Mario Grech: Le synode comme chemin vers la communauté et la fraternité **Job Getcha:** Perspectives orthodoxes sur la synodalité **Péter Csermely:** La synodalité comme „réseau-nécessité” manifesté dans l’ensemble du monde créé **Sabino Chialà:** La communion des saints et la division des chrétiens Table ronde sur la synodalité dans une perspective œcuménique: **Mario Grech, Job Getcha, Tamás Fabiny, Zoltán Balog et Sabino Chialà** **Tomáš Halík:** Mon chemin vers la foi **Eszter Rőhrig:** La vie et l’époque de Jean Patrick Modiano dans ses œuvres **Attila Dósa:** Cormac McCarthy (1933–2023)

INHALT

ÜBER DIE SYNODALITÄT IN ÖKUMENISCHER
PERSPEKTIVE

Mario Grech: Die Synode als Weg zur Gemeinschaft und Brüderlichkeit **Job Getcha:** Orthodoxe Reflexionen auf Synodalität **Péter Csermely:** Synodalität als Netzwerk-Notwendigkeit in der ganzen geschaffenen Welt **Sabino Chialà:** Die Gemeinschaft der Heiligen und die Getrenntheit der Christen Diskussion über die Synodalität in ökumenischer Perspektive mit **Mario Grech, Job Getcha, Tamás Fabiny, Zoltán Balog und Sabino Chialà** **Tomáš Halík:** Mein Weg zum Glauben **Eszter Rőhrig:** Das Leben und die Zeit Jean Patrick Modianos in seinen Werken **Attila Dósa:** Cormac McCarthy (1933–2023)

CONTENTS

ON SYNODALITY IN ECUMENICAL PERSPECTIVE

Mario Grech: The Synod as a Path to Communion and Fraternity **Job Getcha:** Orthodox Perspectives of Synodality **Péter Csermely:** Synodality as Network Necessity in the Entire Created World **Sabino Chialà:** The Community of Saints and the Division of the Christians Discussion on Synodality in Ecumenical Perspective with **Mario Grech, Job Getcha, Tamás Fabiny, Zoltán Balog and Sabino Chialà** **Tomáš Halík:** My Way to Faith **Eszter Rőhrig:** Jean Patrick Modiano’s Life and Times in His Works **Attila Dósa:** Cormac McCarthy (1933–2023)

Főszerkesztő: **Görföl Tibor**
Felelős szerkesztő: **Puskás Attila**
Felelős kiadó: **Gájer László**
Főmunkatárs: **Lukács László**
Szerkesztők:

**Bende József, Deák Viktória Hedvig,
Lázár Kovács Ákos, Patsch Ferenc,
Varga Szabolcs, Vörös István**
Szerkesztőbizottság:

**Bábel Balázs, Heidl György, Hidas Zoltán,
Horkay Hörcher Ferenc, Máté-Tóth András,
Molnár Antal, Thomka Beáta**
Kiadóhivatali titkár: **Fazakas Annamária**
Honlap: **Somfai Boglárka**

Betűtípus: **BROTHER 1816, FreightMicro & Sans**

Lapterv és tipográfia: **Jmtypography**

Tördelés: **Németh Ilona**

Kivitelezés: **VIRTUOZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.**

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest,
Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443.

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím:
<http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu.

Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt.
és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik
postáján, a hírlapot kézbesítőknél, posta.hu
webshop-ban (eshop.posta.hu/storefront),
e-mailen a hirlapeloizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1767 8262 számon, levélben
a Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia számlaszáma: OTP Bank Zrt:

11707024-20373432-00000000.

Előfizetési díj: egy évre 10.800Ft, fél évre 5.400Ft,
negyed évre 2.700Ft. Előfizethető külföldön
a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.).

Ára: EU országok: 10.800Ft/év + postaköltség,
tengerentúli országok: 112\$, illetve
ennek megfelelő más pénznem/év.

Szerkesztőségi fogadóóra:

kedd, csütörtök 10–14 óra

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza**

SZEMLE

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

LXXXVIII. ÉVFOLYAM

Báthory Orsolya:

*Bajzoki Rita – Szádoczki Vera (szerk.) –
IMADKOZÁS A RÉGI MAGYARORSZÁGON*

A SZEMLELŐDŐ ÉLET

A KERESZTÉNYSÉG A BALKÁNON

2023 június

Dyekiss Virág:

*Magyar Zoltán – ERDÉLYI MAGYAR
HIEDELEMMONDA-KATALÓGUS, 1–4.*

András Tamara, Bartusz-Dobosi László,

Decski Sarolta, Kisenémet Fülöp,

Andrew Louth, Lőrös Péter, Ruzsa

György, Szilágyi Csaba, Paul Tillich

és Jan-Heiner Tüick tanulmánya

Farkas Gábor:

Iancu Laura – A VÁGÁNY MELLETT

Acsai Roland, Falcsik Mari, Fecske

Csaba, Lorina Gaspar, Juhász Anikó,

Lukács Flóra, Szilasi László, Takács

Nándor és Tatár Sándor írása

ISBN 977 004 260 200 5 23007 1200F7

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MINISZTERELNÖKSÉG